MAI ÍRÓK ÉS GONDOLKODÓK/1

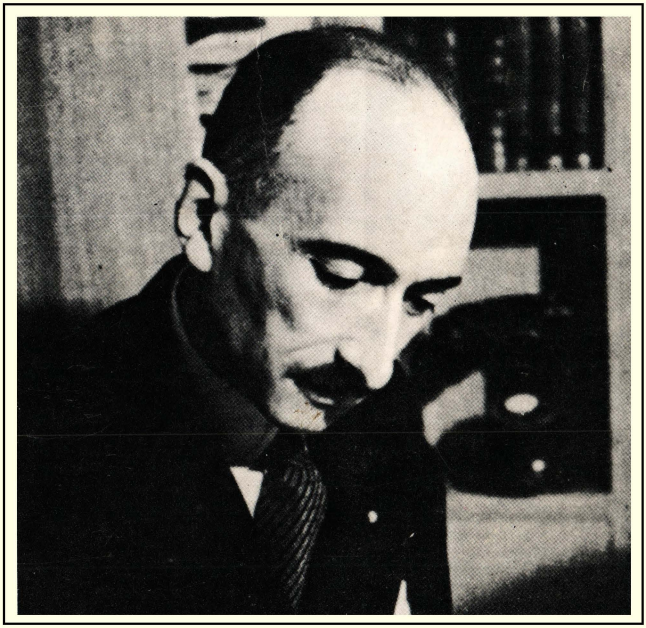

MAURIAC ÖNMAGÁRÓL

Válogatás az író vallomásaiból

RÓMA 1987

MAURIAC ÖNMAGÁRÓL

« MAI ÍRÓK ÉS GONDOLKODÓK »

1.

Mauriac önmagáról

MAURIAC ÖNMAGÁRÓL

Válogatás az író vallomásaiból

Válogatta, fordította és a bevezetőt írta:
Szabó Ferenc

RÓMA 1987

A fedőlapot Szokoly György
tervezte

Tipografia Ugo Detti - Via G. Savonarola, 1 - I - 00195 Roma

FRANÇOIS MAURIAC HITE

François Mauriac egyik utolsó képviselője volt annak a nagy írónemzedéknek, amely a XX. század első felében világirodalmi szintre emelte a francia költészetet és regényírást: Péguy, Proust, Valéry, Gide, Claudel, Bernanos, Rolland, Martin du Gard, Malraux... Még hosszan folytathatnánk a sort.

Már a két háború között (a *Nyugat*ban) nagy lelkesedéssel üdvözölte Gyergyai Albert a negyvenéves regényírót, « akit, ismételt figyelmeztetésre, végre a francia Akadémia is 'felfedezett', s akinek egyik legszebb könyvét Kosztolányi fordította magyar nyelvre ». Gyergyai akkori megállapítása szerint Mauriac « az új francia regénynek, ha nem is a legmerészebb, de talán legvonzóbb ígérete ». Az elmúlt jó fél évszázad során mintegy tucatnyi Mauriac-regényt magyarra fordítottak és ismételten kiadtak. Kevésbé ismerik a magyarok a « katolikus regényíró » hitét, amely ugyan tükröződik regényeiben is, de sokkal teljesebben megnyilvánul különböző vallomásaiban, *Emlékirataiban*. Ezekből az « intim » írásokból válogattunk ebben a kis könyvben. Teljes egészében közöljük az *Amit én hiszek* c. könyvét.

Az *Új belső emlékiratok* végén Mauriac maga vázolta fel életének főbb állomásait; részben regényeinek genezisét is érzékeltette. Ide utaljuk az olvasót: válogatásunk utolsó fejezetét alkotja ez az életrajzi áttekintés. Itt csak néhány fontosabb mozzanatot idézünk fel az író életéből.

F. Mauriac 1885-ben született Bordeaux-ban. 1887-ben meghalt apja. 1896-ban járult első áldozáshoz: ezt a dátumot mindvégig fontos eseménynek tartja. 1908-ban Párizsba költözött; a főiskolai tanulmányokat abbahagyva írni kezdett. 1909-ben jelent meg első könyve, egy ver-

seskötet (*Kulcsolt kezek*). 1913-ban feleségül veszi Jeanne Lafon-t. 1920-tól kezdve szinte évenként közzétesz egy könyvet, főleg regényeket. 1933-ban a Francia Akadémia tagja lesz. 1952-ben megkapja az irodalmi Nobeldíjat. 1955-től beleveti magát a politikába és az újságírásba. A *Le Figaro Littéraire*-nek írja híres jegyzetlapjait (*Bloc-notes*). Charles de Gaulle lelkes híve. 1969-ben kiábrándul a politikából De Gaulle leköszönése miatt; újra regényt ír (*Egy hajdani fiatalember*). 1970. szept. 2-án hunyt el Párizsban.

* * *

Mauriac regényeinek alaptónusa sötét. Charles du Bos « gőzfürdőhöz » hasonlította az első Mauriac-regények légkörét. A test és a szellem, a bűn és a kegyelem drámai feszültsége teszi élet-ízűvé ezt a regényvilágot. Mauriac meg van győződve arról, hogy egy bizonyos « épületes irodalom » meghamisítja az életet. A katolikus kritikus, Charles du Bos állapítja meg: « A regényíró a teljes emberi életet dolgozza fel, ezt kell feldolgoznia... Ebben az élő anyagban nyüzsögnek a tisztátalan elemek is... A regényírónak az a feladata, hogy ennek az élő anyagnak, ezeknek a tisztátalan elemeknek, ennek a súlyos emberi valóságnak hiteles képét adja... ».

A *Tűzfolyam, Genitrix, A szerelem sivataga, Sorsok, Thérèse Desqueyroux, Viperafészek, A fekete angyalok, A tenger útjai, A farizeus nő* — mind-mind az önző, képmutató, kapzsi emberi világot, a szenvedélyek és ösztönök « viperafészkét » leplezi le könyörtelen hitelességgel. Azt a világot, ahová nem hatolt be a kegyelem. De Mauriac művének jelentése kettős: baudelaire-i és ágostoni egyszerre. Hősei gyakran érzik a kegyelem hívását. Mauriac nem zárja ki sohasem a megtérés lehetőségét. Szerinte az ateista közelebb lehet Istenhez, mint a képmu-

tató keresztény, akinek minden tette, minden szava Krisztus tagadása.

A *Viperafészek* gyűlölködő, kapzsi és vallásellenes vénembere írja feleségének: « Te a nyolc boldogság mindegyikét megcsúfoltad, mindegyiknek az ellentétét prédikáltad ». Az ellenszenves főhős halála előtt ezeket veti még papírra feleségének, akit mindig gyűlölt: « ...Tudsz-e hinni nekem, Isa? Talán a te Istened nem is értetek, igazakért jött el, hanem miértünk. Te nem ismertél engem, nem tudtad, ki vagyok. Vajon kevésbé elrettentőnek mutatnak engem azok a lapok, amelyeket most végigolvastál? ... Ne hidd, hogy valami magas véleményt alkotok magamról. Ismerem szívemet, ezt a viperafészket: körülfonva és mérgüktől elárasztva is tovább ver e szív. Lehetetlen kibogozni ezt a viperafészket; karddal kellene azt szétvágni: 'Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem kardot'... » A halálba induló főhős lassan-lassan felfedezi az evangéliumi igazságot. Felismeri, hogy Jézus nem az igazakért jött, hanem a bűnösökért. Sohasem késő, hogy megváltoztassuk életünket.

A kereszténység nagyszerű paradoxona éppen abban van, hogy mindig lehetőnek tartja ezt a pálfordulást. Mauriac regényeinek hitelességét (az élethez és a kereszténység tanításhoz való hűségét) éppen az mutatja, hogy az üdvösséget egyszerre szükségesnek és elérhetetlennek tartja. Az ember nem tudja önmagát megváltani, nem szabadulhat a bűnök fojtogató viperafészkéből, szüksége van a Megváltóra.

Életútja felén nehéz megpróbáltatás érte Mauriacot. Súlyos betegségbe esett, amely a halál kapujába állította. Egy ideig azt hitték, hogy gégerákja van. Szerencsére nem volt rákos a daganat. Mauriac a halál pitvarában elmélkedik keresztény írói hivatásáról. Megfontolja azokat a vádakat, amelyeket keresztény barátai ajkáról hallott:

világa túlságosan sötét, pesszimista, nem hagy elég helyet a megváltó kegyelemnek műveiben... Mauriac mindezt önmaga is érzi, szemrehányásokat tesz magának betegsége alatt. Amikor látja, hogy mennyire szeretik rokonai és barátai, milyen nagy gonddal ápolják és gondozzák orvosai, arra gondol, mennyien szerették, mióta a világon van. Nem is érti, hogyan alkothatott annyi « fekete angyalt », hogyan festhetett olyan sötét képet az emberi világról. Ekkor született meg benne a vágy, hogy megírja leggyengédebb, legkevésbé pesszimista regényét, a *Frontenac misztérium*-ot. Az író napfényes, boldog gyermekkora éled újra a könyv lapjain.

1962-ben kiadott *Ce que je crois* (Amit én hiszek) c. könyvében Mauriac összefoglalta hitét. Igaz, már André Gide-nek írt válasza (*Isten és Mammon,* 1928), majd pedig *A keresztény szenvedése és boldogsága* (1931), vagy *Jézus élete* is világos hitvallás volt. De most az öregedő író végső számadást készít. Arra a kérdésre válaszol: « Miért maradt hűséges ahhoz a valláshoz, amelybe beleszületett? ». A könyv elején ezeket olvassuk: « Ifjúkorom óta feltettem magamnak azokat a kérdéseket, amelyeket az átlagos műveltségű szellemnek a természetfelettiben való hit felvet. Nevezetesen, mivel ez a modernizmus kora volt és én is olvastam Loisy abbé könyvecskéit, szembenéztem mindazokkal az ellenvetésekkel, amelyeket a történelmi kritika vet fel. Bevallom, ezeket az ellenvetéseket mindig egy bizonyos előítélettel tekintettem; azzal a szándékkal vizsgáltam őket, hogy felülkerekedjek rajtuk. Állásfoglalásom előre meg volt határozva: nem annyira egy bizonyos vallást vagy Egyházat választottam, hanem Valakit, Akivel a vallás vagy az Egyház révén kapcsolatba kerültem. Nem mondhatom azt őszintén, hogy a katolikus Egyházat önmagáért szeretem. Ha nem hinném azt, hogy ez az Egy-

ház kapta az örök élet igéit, egyáltalán nem csodálnám struktúráit, módszereit, sőt megbélyegezném történelmének bizonyos fejezeteit... Azért szeretem az Egyházat, mivel — részben éppen hibái következtében — érintetlenül megőrizte a rábízott hitletéteményt... és mivel közvetítésével jutott el hozzánk egy bizonyos Ige, — nem mint egyszerű emlék, nem csak felidézett szó, hanem ma is élő és ható Ige: « Bűneid meg vannak bocsátva »; « Ez az én testem, amely értetek adatik ». ... Ma már egyáltalán nem érik el hitemet az Egyház emberi struktúráira vonatkozó kritikák. Akár a múltat, akár a jelent szemlélem, a legvisszataszítóbb hibák is közömbösen hagynak, mivel szememben az Egyház azoknak az emberi eszközöknek összességét képezi, amelyeket a kegyelem felhasznál, hogy megtermékenyítse a lelkeket, mindazokat, akik a Rómánál felfakadó élő vízforrás felé fordulnak ».

François Mauriac élete vége felé közzétett *Emlékiratában* (*Mémoires intérieurs* 1959, *Nouveaux mémoires intérieurs* 1965) is visszatért keresztény hitére és regényírói hivatására. Legteljesebben talán az *Új belső emlékiratok* epilógusában jellemezte önmagát. (Ezt teljes egészében közöljük válogatásunkban.) Miután elmondta véleményét kortársairól, barátairól, felteszi a kérdést önmagának: « De te, te mit gondolsz önmagadról? ». Mindenekelőtt azt a rejtett erőt világítja meg, amely egész életművének lendítője, megtermékenyítője volt: a költészetet. Mit sem számít, hogy egyesek megtagadták tőle a költői nevet! És ezt a forrást egy még mélyebben fekvő kút, a kegyelem táplálta. « A két ihlet-forrás, a földé és az Istené, a két forrás összekeveredése tette életművem folyamát zavarossá ». A nagyközönség a katolikus írók közé sorolta. És ő maga is katolikusnak vallotta magát mindig. Szembenézett a bűn, a szenvedés és a halál rettenetes titkával. Felmérte az ember elesettségét, de ugya-

nakkor megértette azt is, hogy az ember olyan teremtmény, amely képes az Istenre, képes Krisztusra. A keresztény csoda éppen abban áll, hogy Krisztus tagjai lehetünk, Krisztus élhet bennünk Lelke által, és hogy az isteni életre vagyunk hivatva. « Igaz — írja Mauriac — a kereszt borzalom az emberi természetnek, és én nem tettem mást, mint engedtem ennek a borzalomnak. És az is igaz, hogy az Egyház, amely meg akarja győzni, magához akarja vonni az embereket, nem szívesen hangsúlyozza a kereszt botrányát és esztelenségét, — főleg amikor a fiatalokhoz fordul, akik tele vannak vággyal és reménységgel... De én, amennyire visszaemlékszem gyermekkoromra, már akkor, amikor tele voltam vággyal, tudtam, hogy sehol sem elégülhet ki vágyam, a földön nem találok méltó tárgyat neki. Öntudatos életem hajnalától kezdve tudatában voltam ennek a gyógyíthatatlan elégtelenségnek, ennek az alapvető kudarcnak. És tudtam, — nem valami elvont tudás révén, hanem életem minden pillanatában a testemben éreztem, — hogy én is halálra vagyok ítélve, és ez a végzet relativizálta mindazokat az értékeket, amelyeket a világ felkínált ». « Igaz, a kereszt botrányt és borzalmat kelt, — és ez a bitóra szegezett rabszolga, akit az embereknek imádniok kell, a természet számára gyűlöletes esztelenség. De már húsz éves koromban tudtam, mint ahogy ma is tudom, hogy e kereszt és minden egyes emberi sors között összhang van: ezt a megfelelést a Megtestesülés titka villantja fel mindazok számára, akik látni tudnak ».

Miután ismételten kiemelte, hogy mit jelent számára a bűnbánat szentsége és az Eucharisztia (az isteni kegyelem közvetítői az Egyházban), Mauriac Bernanos és Szent Teréz szavait idézi: « Minden kegyelem ». « Minden úgy tűnik, hogy Valaki felhasználta az öröklés és a környezet által nyújtott elemeket, hogy egy minden lé-

tezőtől különböző, egyedülálló lény sorsát formálja meg szeretettel. Minden kegyelem: ez azt jelenti, hogy Isten mindent felhasznál, még a középszerűt, a közönségest és a legrosszabbat is — főleg talán a legrosszabbat, amint ez kitűnik Magdolna történetéből, aki mindenkinél jobban szerette az Urat, mert neki többet bocsátott meg, mint bárki másnak ».

Válogatásunkban gyakran visszatér Pascal neve, aki Mauriac legfőbb ihletője volt.

Talán a családtól örökölt « janzenista » szellem is közrejátszott abban, hogy Pascalban mesterre találjon. A *Gondolatok* szerzőjénél is jobban szerette az « Emlékeztető » misztikusát. Tudjuk, hogy Pascal « Jézus misztériuma » c. elmélkedését, amelyet 1654. november 23-a « tüzes éjszakáján » jegyzett le, haláláig kabátbélésébe varrva a szívén hordozta. Mauriac megjegyzi: Valéry ideges szánalommal írt erről (Pascal « akkor tette ezt, amikor Franciaországot meg kellett ajándékoznia az infinitézimális számítás dicsőségével! »), de ő maga — Mauriac — nem botránkozik meg ezen, a legbecsesebb ajándéknak tartja ezt a pergament, hiszen az Örök Szeretet üzenetét közvetíti felénk. Az elmélkedésben Jézus Pascalon keresztül mindannyiunkhoz szól. Pontosan nekünk és éppen a mi sajátos nyelvezetünkben ejti ki azokat a szavakat, amelyeket egy este alig tudtam idézni egy óriási hallgatóközönség előtt, annyira a lét legbensőségesebb, legtitkosabb mélyéről szakadnak fel: 'Gondoltam rád haláltusámban. Vigasztalódj! Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna... Ezt a csepp vért érted hullattam... Lángolóbban szeretlek, semmint te szeretted szennyedet!'... »

Mauriac hitt a Szeretetben, hitt abban, hogy Jézus szereti őt. Milyen féltő és fájó szeretettel igyekezett a csodált Gide-et jobb belátásra téríteni! Levelezésük egyben

tanúság Mauriac hitéről is. Kijelentette: nem akarja volt barátját « meghódítani », nem akarja, hogy kapcsolatuk alkalmul szolgáljon az egyház « győzelmének ». (Claudel sokkal « türelmetlenebb » volt Gide-del szemben). Csak ezt akarta (egyik levelében írta Gide-nek, aki élete egy pillanatában nagyon közel került az evangélium Jézusához): « Egyszerűen azt szeretném, hogy titokban emlékezzék még egyszer első szerelmére, arra a Jézusra, aki eljött, aki tény, és azt mondotta, amit mondott. Jézus szava segít nekem abban, hogy válasszak két lehetetlenség között: 'Lehetetlen, hogy Isten legyen; lehetetlen, hogy Isten ne legyen.' Ha a filozófusok és bölcsek Istenét tekintem, milyen könnyű lett volna ateistának lennem. De nem akkor, ha arra az Atyára tekintek, akit a Fiú megismertetett és megszerettetett. Felejtse el azokat a katolikusokat, akik zaklatják, bosszantják, megbotránkoztatják. Felejtse el még azt az egyházat is, amelynek kizárólag külső oldalát láthatja, amely visszataszító az olyan szellemeknek, mint Ön; de azért imádkozom, hogy néha Ön is imádkozzék Ahhoz, akiben valaha hitt... »

* * *

Julien Green, aki 1972-ben Mauriac székét foglalta el a Francia Akadémiában, kiválóan jellemezte elődjét és barátját, akivel oly sok szellemi szál fűzte össze: « Végül is elfogadta az Evangéliumot. Ez volt a lényeges tanúságtétel. De ellentétben azzal, amit általában gondolnak, az érett kor pálfordulásával nem jár mindig együtt a nyugodt derű. Akkoriban, amikor megismertem Mauriacot, nem igen tudtam, hogy Krisztus és a 'világ' közötti választás (a 'világ' itt a hamisat és az igazságtalant jelöli) nem hozza magával szükségképpen az ember átalakulását. Ha ez csoda, amint mondani szokták, akkor lassú csodáról van szó. Jóllehet az Evangéliumot választjuk, a

világ továbbra is fogva tartja bensőnket sokfajta vonzásával. Az első tanítványok kalandjához hasonlít a miénk is. Lehet abban valami fantasztikusan lelkesítő, hogy az ember elhagyja hálóit, állását, munkaasztalát, hogy kövesse a rendkívüli embert, aki olyasmiket mond, amit az ember nem mindig ért világosan. Egyébként az nem is fontos, hogy az ember mindent értsen; a lényeges az, hogy Ő mondja, Ő hív. Később azonban kemények a szemrehányások: 'Ti, akik rosszak vagytok...' 'Kicsinyhitű emberek...' 'Te megtagadsz engem...' Így van ez nálunk is: egész lényünk gyökeres pálfordulása néha csak életünk végén következik be, a kihunyó nap utolsó sugaraiban, Mauriac előre megérezte ezeket a dolgokat... »

Szabó Ferenc

VÁLOGATÁS MAURIAC VALLOMÁSAIBÓL

VALLOMÁS-TÖREDÉKEK

(*Mémoires Intérieurs,* Flammarion 1959)

ELMESÉLNI ÉLETÜNKET: néha barátaink vetik fel ezt a gondolatot. « Miért nem meséli el életét? » Igen, miért nem? Alázatosságból? Nem, a gőg elég lenne, hogy eltérítsen bennünket a vállalkozástól. Egyébként mit is mesélnénk el, ha nem igen keveredtünk az eseményekbe és ha közelről semmit sem láttunk belőlük? De pontosan erről van szó tanácsadóink számára! Egy író történetét követelik tőlünk, aki hajlamból vagy mesterségből, élete nagyrészében, sokkal inkább figyelt önmagára, mint a zűrzavaros politikai eseményekre. Kétségkívül azt gondolják, hogy mindig lesznek tábornokok és politikusok, akik köteteken keresztül kimutatják, hogy nem ők, hanem mások veszítették el a háborúkat. Viszont egy különleges sors titkos harca — az, amelyet a *Krisztus követése* szerzője « a természet és a kegyelem különböző indításai »-nak nevez — íme, mondják, ez megérdemli, hogy életem alkonyán leírjam időtöltésként.

Nem hagyom magam kísérteni. Ma nem azt kérik tőlünk, hogy ismerjük és leírjuk magunkat úgy, ahogy ezt Benjamin Constant vagy Stendhal tette. Nem erre a magunk körüli utazásra ösztönöznek ma bennünket. A követelmény más rendből való, mégha nem is fogalmazzák meg. Egy fél század óta Freud, bármit gondoljunk is róla, arra kötelez bennünket, hogy mindent, és először önmagunkat, azon a szemüvegen keresztül lássunk, amelyet többé nem tehetünk le. Az első világháború másnapja óta követelménye elől nem menekülhetünk...

Egy önéletrajz szerzője arra van ítélve, hogy mindent kimondjon, vagy semmit. Ne mondj semmit, ha nem kell

mindent elmondanod: monológodnak egy magma kifejezésének kell lennie.

Én tehát semmit sem mondok. És először is, mivel ha elég esztelenek lennénk és belevágnánk a vállalkozásba, nemcsak magunkról lenne szó. Önmagunk forrásánál nem magunk vagyunk, hanem egy faj nyüzsgése. Gyermekkorunk úgy jelenik meg, mint valami csillagköd, amelynek középpontja a törékeny és sugárzó anya. Személyes történetünk az első fejezettől merénylet lenne az irgalmas feledés ellen, amely pontosan a halálban ízleli azokat a teremtményeket, akik tisztességgel és jámborul éltek, mint azok akiknek én leszármazottja vagyok.

* * *

A jelenkori irodalomtörténetet visszavezethetnénk a zordon zárt világból való elmenekülési kísérletekre; e világban Balzac, Flaubert és Zola utódai száz év óta ugyanazt a füvet legelik. De nemcsak ők, hanem Adolphe és Lucien Leuwen utódai is. Mert létezik egy pszichológiai naturalizmus, amely annak rabja, ami van, talán jobban kötődik ahhoz, ami a megfigyelés és az elemzés eredménye, mint a dolgok látszatához ragaszkodó naturalizmus. Jean Racine fajtája, amely « az emberi szív » specialistája, a leghűségesebb a tiszta eszmékhez, a jól elrendezett beszédekhez, és leginkább ellensége mindenfajta őrültségnek. (...)

Elmenekülni a látszólagos valótól, hogy elérjünk egy titkosabb és igazibb valóságot: ez volt a romantika szétfolyó törekvése, amely csak néhány költő kalandjában találta meg beteljesedését, nem az « átkozott költőkében », amint egyeseket neveztek, hanem inkább valami különleges kiválasztás alanyaiban, hiszen öt ujjunkon megszámlálhatnánk őket.

Ha a francia romantika lényegében félresikerült elmenekülési kísérlet, legalább az egyéni elmenekülések sikerültek: Nerval, Baudelaire, akinek Edgar Poe adta a kulcsot, Mallarmé, akit M. Teste (Valéry) követett, aztán Lautréamont és Rimbaud, akik mögött a szürrealisták kifulladnak. Mindezek az utak eltérnek egymástól, és csak az közös bennük, hogy az elmenekülés útjai, és magukhoz vonzzák minden nemzedékből azt, amit avantgarde-nak neveznek.

De a nagy csapat végül is kiköt az élet legelőin, úgy ahogy ez az élet megjelenik és ahogy az emberek látszanak. Nem mintha az elmenekülés valaha is véget érne. Annál kevésbé, mivel a hívások kívülről jönnek. A külföldi befolyások csaknem mindig az antinaturalizmus irányába mutatnak: Kafka, Faulkner. Megjegyzendő mégis, hogy Freud óta az álom már nem a képzelethez tartozik, és tartománya nem a valótlan, és az álmok kulcsa nem nyitja ki többé a csodák birodalmát. Ellenkezőleg: az álmot a legtestibb és egyszerre a leglelkibb valóság forrásánál fedezzük fel.

Ezeknek az ellentmondásoknak a csomóját önmagamban találom. Amikor saját történetemet kutatom, akarom mondani a saját érzékenységem történetét, megfigyelem, hogy a gyermekkor költői ajándéka, az átalakítási és dramatizálási hatalom nálam a végsőkig fokozódott: egyszerre élvezetes és rettenetes birodalomban éltem; de az olvasás őrületében nem volt semmi gusztusom a tündérmesékhez. Ha egy felnőtt egy történetet mesélt, először azt kérdeztem nyugtalanul, hogy « igaz »-e. Arra volt szükség, hogy megtörtént legyen, vagy legalábbis megtörténhetett légyen. Azt követeltem, hogy a csodák országa olyan dolgokkal és lényekkel legyen benépesítve, amelyeket láttam és tapasztaltam. Elutasítottam a tör-

péket és az óriásokat. Semmi más nem érdekelt, csak az, amit ez a kis tintás kéz elérhetett.

Itt kétségkívül számolnom kell a vallással, amely átjárta gyermekkoromat és mindenütt jelen van: kívül a liturgia előírásai révén, időszakonként visszatérő szikrázó ünnepeivel, amelyeknek tüze összekeveredett a jászol gyertyáival és a húsvéti vakációk tavaszi szagával; vagy már pünkösd égő lángjaival. Belül a korai szokás révén, hogy valakihez beszéltem, aki jelen van, bár nem látjuk, de aki lát minket, és akinek számot kell adnunk a legkisebb gondolatainkról is. Az üdvösség drámája uralkodott e világ felett, a nagyszülők halálakor hallott suttogó kommentárok arról, hogy « nem voltak gyakorló katolikusok », a minden pillanatban kockáztatott örökkévalóság, ama bűn miatt, amely a kisfiúnak semmiségnek tűnhetett volna.

De térjünk vissza a tárgyra: azt hiszem, hogy a vallásgyakorlat gyermekkorom óta a láthatatlan valóság igazi álmát szoktatta meg velem. Megtapasztaltam, hogy a természetet átjárja a kegyelem, megéltem még azelőtt, hogy tudtam volna, mit jelent kegyelem és mit jelent természet.

Később elborzadtam az olyan világtól, amilyen pl. Zoláé is volt; ez nem amiatt volt, amit mutatott, hanem amit nem mutatott. Mindaz, amit leírt, kevésbé lett volna taszító, ha a láthatatlan nem lett volna távol, sőt, ha nem tagadta volna azt. Sohasem volt szükségem rá, hogy ezt a láthatatlant állítsák ahhoz, hogy könnyedén lélegezzem a romantikus világmindenségben. Elég volt, hogy ez a láthatatlan lehetséges; hogy egyetlen kapu se legyen bezárva. Van-e valami anyagiasabb, mint Balzac világa és kevésbé áthatolhatatlan minden keresztény kegyelem előtt, mint a prousti világ? De egyik sem tagadja az elmesélt emberi történelem visszáját (vagy színét). A

magamfajta olvasónak ez elég, hogy elképzelhesse a meghosszabításokat, hogy felfedezze a Lélek fuvallatának, Pünkösd nagy szelének kitáruló nyílásokat, amely Lélek nélkül a keresztény számára minden halott.

Amilyen mértékben hisszük, hogy a kegyelem átjárja a természetet, és hogy « minden kegyelem », annyiban a természet ölén fakad fel minden költészet. A nagy romantikus művek bizonyítják ezt. (...)

Nem kívánjuk a regényírótól, hogy állítson valamit. Sőt elfogadjuk, hogy részéről minden állítás félelmetes és azzal a kockázattal jár, hogy lerombolja művét. Csak azt kérjük tőle, hogy ne tagadjon semmit abból, ami számunkra szellem és élet. A naturalista regény e tagadás miatt halott.

* * *

De én, keresztény és regényíró, milyennek mutatkozom ebben a vitában? Hova tartozom?

1928. május 7-én André Gide közzétett egy levelet, amelyet hozzám intézett és amely először elbűvölt engem. Az ürügy *Jean Racine élete* c. könyvem volt. « Ez valóban egy csodálatos könyv », írta nekem Gide. « Ilyen nagy szavakat nagyritkán csak azért használok, hogy a mai műveket minősítsem. » Mennyi virág! Túl sok virág. Sejthettem volna, hogy mérges kígyó rejtőzik mögöttük: még nem fedeztem fel, hogy máris megcsípett.

« Végeredményben — folytatta Gide —, tulajdonképpen Ön keresi az engedélyt, hogy keresztény lehessen, anélkül, hogy elégetné könyveit; és ezért írja őket úgy, hogy mint kereszténynek ne kelljen megtagadniok őket. Mindez (ez a biztonságot adó kompromisszum, amely lehetővé teszi, hogy szeresse Istent, anélkül, hogy elveszítené Mammont), mindez egy szorongó lelkiismeretbe kerül, amely annyira vonzóvá teszi az Ön arcát, annyi ízt

ad írásainak; tetszenie kell mindazoknak, akik — jóllehet elborzadnak a bűntől —, nagyon szomorúak lennének, ha nem kellene tovább foglalkozniok a bűnnel. » És befejezésül ez az utolsó szúrás: « Szép érzelmekkel alkot az ember rossz irodalmat. Kedves Mauriac, az Öné kiváló. Ha jobban keresztény lennék, kétségkívül kevésbé tudnám itt követni. »

Most javítom annak a válasznak a kefelevonatait, amelyet André Gide-hez intéztem; — nem egy levelet, hanem I*sten és Mammon* c. könyvemet. Már ez a cím is összefoglalja a művet; a hangsúly az *és* kötőszón van: ez jól mutatja, hogy itt nem akartam szembehelyezni két egymással ellentétes kultuszt, hanem meg akartam mutatni, hogyan állnak egymással szemben egy olyan szívben, amely képtelen választani.

Isten és Mammon amolyan luxuskiadásban jelent meg és már rég elfogyott. A Grasset kiadó most újra megjelenteti. Közel harminc év telt el azóta, hogy ezek az elfelejtett lapok először napvilágot láttak, és amelyekről én magam is már szétfolyó emlékeket őriztem. Most újra felfedezem őket, mintha csak egy elveszett kulcsot találtam volna meg, mert valóban kulcsról van szó. Semmi hasonlót nem írtam magamról, ami mélyebben hatolna az én saját sötétségembe, mint e könyvecske II. III. és IV. fejezete. Sehol másutt nem fedtem fel magam ennyire. Így tehát egy elfogyott és alig ismert könyv hirtelen úgy jelenik meg, mint amelyik talán a legfontosabb azok közül, amelyet írtam, és amelyik a saját történetemet érinti. (...)

Ide-oda forgatom ezt az elveszett és megtalált kulcsot — *Isten és Mammon* c. könyvemet —, és nem hiszem, hogy a hiúságnak engedek, ha azt gondolom, hogy én utánam mások is megpróbálják, hogy beillik-e a zárba.

Az első kérdés ellenállhatatlanul felmerül e lapok

kapcsán, amelyek még mindig égetnek. Elég volt tehát Gide gúnyolódása, hogy felszökkenjen belőlem e vallomás? Szép téma lenne ez egy épületes disszertációhoz: íme a Kegyelem felhasználja a legszabadosabb írót, hogy az egyik (látszólag) legjámborabbat zavartsága és nyomora bevallására késztesse, hogy rávegye az eszmélődésre és helyes útra terelje. Érdekes lett volna ezt kifejteni, de csak féligazságnak felelt volna meg. Mert ha Gide levele tollfogásra bírt is, nem ő keltette fel az érzelmeket, amelyek e lapokat áthatják. Igazában a gide-i provokáció (kihívás) egybeesett egy krízisállapottal, amelyen akkor, túl a negyven éven, életem delelőjén átmentem.

Az ifjúság vége elővételezett öregség. Olyan sajátos zavarral jár, amelyet a « dél ördögének » lehetne tulajdonítani, ha nem lenne nagyon különböző attól, amit Bourget leírt és attól amit általában ezzel a címkével jelölnek. Végül is igaz, hogy abban az órában az élet hívásai és a természet indulatai erősödnek bennünk, ama bizonyosság folytán, hogy csakhamar mindennek vége, hogy máris mindennek vége.

Gide egy kétes kimenetelű harc pillanatában lép közbe. Ha le kellett volna mondanom a keresztény hitről, akkor eljött ennek órája, amint ez jól látható a *Keresztény szenvedései* c. könyvemben, amely néhány hónappal korábban jelent meg a NRF-nél.

Látszólag kétes küzdelem, de valójában nem volt az. Ha *Isten és Mammon* c. könyvemnek van értelme, akkor ez a következő: míg a legtöbb kereszténynek született ember a kamaszkor körül elválik az öröklött hittől és küzdelem nélkül elhagyja, van egy kis csoport, amelyet éppúgy vonz a világ és éppúgy képes minden szenvedélyre, de nem szökik meg, és amelyik az ifjúság végén beállt válság során — amely erősebb, mint a többieké — tudatára ébred annak, hogy ezentúl már minden e vallá-

son belül történik számára, amelyet nem választott, hanem csak azért tartozik hozzá, mert beleszületett.

*Isten és Mammon*ban ezt a szemléletet nemcsak magamra alkalmaztam, hanem Arthur Rimbaud-ra is. Ez olyan olvasási rács, amelyen keresztül sikerül kibogoznom Rimbaud sorsát, felfedezni benne olyan jelentést, amely talán éppanyira hiábavaló, mint azok az állatszörnyek vagy istenalakok, amelyeket a felhőkből látunk kibontakozni. Mégis, emlékszem, Charles du Bos nagyra értékelte ezeket a Rimbaud-ról szóló lapokat. Most, hogy újraolvasom őket, azt szeretném mondani magamnak, mint a játéknál, amikor az elrejtett dolgot keresi a másik: « Forró! »

Isten és Mammon művem és életem középpontjában hamuval betemetett tűzhely, ahonnan lángok törtek elő, ahol izzott a tűz. Ezért most e cím alatt összegyűjtöttem a Grasset kiadónak azokat a szövegeket, amelyek ugyanabból a szellemből fakadtak, és amelyeket az élet derekán ugyanaz a szorongás hatja át: először a *Keresztény szenvedései és boldogsága,* aztán azok a kommentárok, amelyeket egy fényképalbumhoz írtam (J.-M. Marcel készítette a felvételeket Malagarban), és amelynek *Tűnő házak* címet adtam, végül *Tél* c. írásomat, amely egy az évszakokról szóló szöveggyűjteményben, Colette, Gide és Jules Romains írásai mellett szerepel.

Egy évtized során különböző időpontokban keletkeztek ezek az írások, amelyek olyan küzdelem visszhangjai, amely, mégha hevessége csökkent is, teljesen sohasem ért véget és még az öregség sem állíthatja meg, csupán csak eltávolít tőle: egy a tengerre és az éjszakára néző kilátón néha a róna felé fordítjuk fejünket, ahol a rémképek harca folyik; de már nem avatkozunk bele, legfeljebb csak gondolatban és vágyban. (...)

Visszatérve *Isten és Mammon* c. írásomra: az a kompromisszum, amelyet Gide kigúnyol, valóban megjelenik e lapokon, de én sohase törődtem bele. Már akkor megsejtettem azt, amit ma tudok: Krisztus és a világ között a konfliktust nem lehet elsimítani. Kierkegaard naplója, amelyet most olvasok, az én saját történetemet mondja el: « Az a tény, hogy ebben a vallásban nevelkedtem, ezzel a nehézséggel járt: állandóan az édesség benyomását keltette és majdnem mint egy mitológia vett körül; — csak idősebb korban fedeztem fel e vallás megalapozottságát... » Túl későn? Nem! Ez a Kegyelem titka: sohase túl késő. Az idő nem létezik. És minden szent minden szeretete benne lehet egy sóhajban. »

FRANÇOIS MAURIAC

AMIT ÉN HISZEK

(*Ce que je crois,* Grasset, 1962)

Ez a könyv nem tudósokhoz, sem filozófusokhoz, nem is teológusokhoz szól. A lehető legegyszerűbben és legnaivabban akartam válaszolni erre a kérdésre: « Miért maradt Ön hűséges ahhoz a valláshoz, amelybe beleszületett? »

I. A kiinduló pont

Az, amit hiszek, nem keveredik össze azzal, amit tudok: íme, ez az első félreérthető probléma, amelyet tisztázni kell. Hányszor irigyeltek engem az emberek ezt hangoztatva: « Milyen boldog Ön, hogy halhatatlannak hiszi magát! » Mintha a hit az evidenciára alapozott bizonyosság birtoklását jelentené. De a hit valójában erény, az ún. isteni erények egyike, az első. Aki erényt mond, az az akarat érdemszerző, nehéz használatát is mondja.

Kezdetben nem kellett akarnom a hitet, minthogy beleszülettem egy vallásba, amelyet láttam, hogy gyakorolnak körülöttem, mihelyt képes voltam megfigyelni és érteni. Ezt a vallást megtanították, mint olyasmit, amit mindenek előtt ismerni kell; éspedig abban a korban, amikor nem ismerjük a kételyt, amikor szüleink, tanítóink minden igazság letéteményeseinek tűnnek. Megtanultam tisztelni és szeretni ezt a vallást, nem annyira önmagáért, mint inkább azokért az eszközökért, amelyeket rendelkezésemre bocsátott és amelyek meghatározták Istenhez való viszonyomat.

Ennek ellenére az akaratnak elég korán közbe kellett lépnie, — a hit elleni első fenyegetések és első kételyek jelentkezésétől kezdve: amilyen mértékben éreztem, hogy vonz minden vallással kapcsolatos érzékelhető tény, illetve, ahogy tapasztaltam az ima és a szentségi élet hatékonyságát, amelyek rejtett forrásként táplálták evilági életemet.

Ifjúkorom óta felvetettem mindazokat az ellenvetéseket, amelyeket a közepesen művelt szellemnek a természetfelettibe vetett hit támaszt. Különösen is, mivel ez

a modernizmus kora volt és olvastam Loisy abbé kis könyveit, szembe kellett néznem mindazzal a nehézséggel amit a történelmi kritika felvetett. Elismerem, hogy ezeket az ellenvetéseket mindig már egy bizonyos részrehajlással vizsgáltam: azzal a vággyal, hogy legyőzzem őket. Választásom eleve meghatározott volt; — nem annyira egy bizonyos vallás vagy Egyház választása, hanem Valakié, akivel kapcsolatba kerültem e vallás és az Egyház révén.

Igazában nem mondhatom azt, hogy a katolikus Egyházat önmagáért szeretem. Ha nem hinném, hogy ez az Egyház kapta az örök élet igéit, egyáltalán nem csodálnám szerkezetét, módszereit, és gyűlölném története nem egy fejezetét. Főleg tűrhetetlen számomra az albigensek elleni kereszteshadjárat. Mindig úgy hittem, hogy őseim között (akik Ariège-ből származnak) volt néhány elevenen megégetett. E kérdésben az Action Française pozitivistájának ellenpontján helyezkedem el, aki nem hiszi azt, amit az Egyház tanít, de csodálja mint intézményt. Számomra a fontos az, hogy az Egyház, részben éppen hibái révén, érintetlenül megőrizte a kapott letéteményt. Hogy aztán ezt a hitletéteményt a kelleténél jobban kodifikálta, katalogizálta, meghatározta, ez nem lényeges; a fontos az, hogy megőrizte azt, és az Egyháznak köszönhetően egy bizonyos Szó eljutott egészen mihozzánk, nem mint valami puszta emlék, nem mint felidézett szó, hanem mint hatékony és eleven Ige: « Bűneid meg vannak bocsátva. » — « Ez az én testem, amelyet értetek adok. » Mit számít nekem, hogy a csatornák ósdiak és részben eldugultak, ha az említett Igék általuk forrásoznak nekem? Az Úr Izajás száján keresztül figyelmeztetett bennünket: « Amint az eső és a hó leszáll az égből és oda nem tér vissza, anélkül, hogy meg ne termékenyítené a földet, ne adna gabonát a magvetőnek és kenyeret az étkezőnek, úgy

lesz azzal az igével is, amely számat elhagyja; nem tér vissza hozzám hatástalanul, hanem azt teszi, amit akarok, végrehajtja azt, amiért küldtem... »

Ezentúl már nem ér el semmiféle, az Egyház emberi struktúrái ellen intézett kritika sem. A legrosszabb, amit a múltban felfedezek vagy a jelenben megfigyelek, közömbösen hagy, mert az Egyház szememben olyan emberi eszközök együttesét alkotja, amelyet a kegyelem felhasznál, hogy megtermékenyítsen minden lelket, akik a Rómában felfogott élő vízforrásból meríteni akarnak.

Azt mondhatják erre, hogy már megoldottnak tételezem fel a problémát, és hogy előzőleg még válaszolnom kellene erre a kérdésre: mit hitt Ön a kezdetnél, mielőtt egy meghatározott vallásnál megállapodott volna? Hogyan születik és nyilvánul meg Önnél a hitaktus?

Képtelen vagyok azt hinni, hogy az életnek nincs iránya és célja, hogy az embernek nincsen rendeltetése, mint ahogy képtelen vagyok visszautasítani a gondolat, a szó, az arc önmagukban vett tanúságtételét, és talán méginkább kifejezéseiket az emberi művészetben. A művészet önmagában is számomra a Szeretet-Isten visszautasíthatatlan tanúja lenne, ha nem létezne bensőmben ez a másik tanú, ez a lelkiismeret, amely megítél, kérdez és válaszol, amely a legrejtettebb gondolathoz tartozik. A filozófusnak mindez nyomorúságosnak tűnhet: nem akarom itt elvakítani hízelgő érvekkel azokat, akik olvasnak, hanem egyszerűen elmondani hitem igazi indokait. És éppen ezeket mondtam el. Ezek elégségesek voltak az Isten-ellenes érvek ellensúlyozására. Mert egész fiatal korom óta ezek is jelen voltak, hiszen nagyon érzékeny voltam mindarra, ami a teremtésben érthetetlen és elfogadhatatlan a szellem számára.

> ... Ó Hiúság! Legelső Ok!
> Menny uralkodó Királya,

Egyetlen fénylő szót mondott,
És a mindent tágra tárta.
Önmagát szemlélni únta,
Isten maga törte meg a
Tiszta öröklét korlátját;
Ezentúl szétszóró lett,
Csillagokba szórta tehát
Őselvét, az Egységet...

(Valéry, *Egy kígyó vázlata*)

Igen, jobban nem lehetne kifejezni az ellenvetést. De az ember itt van, és én itt vagyok, és semmi nem teheti meg, hogy ne legyen és én ne legyek. Azt a « nem »-et, amelyet a teremtéssel szembehelyezek, nem mondhatom ki tetszés szerint ama ténynél fogva, hogy létezem gondolkodom, szeretek, rosszat teszek. E tagadásból kiindulva tehát azt állítom, hogy az időtartam egy pillanatában, az anyag felszínén, ott volt a csíra, amely magában hordta ezt a végtelen szenvedést. Minél inkább rágondolok, annál inkább hiszem, hogy Krisztus úgy jelent meg nekem, mint aki átbillent két lehetetlenség között: ő billentette a mérleg nyelvét vagy inkább (mivel a mérleg nyelve már eleve magától Isten felé hajolt, mióta ismerem önmagam) Ő akadályozott meg abban, hogy folyton megkérdőjelezzem azt, amit örökségem és neveltetésem kijelölt számomra: katolikus keresztény mivoltomat.

Egyedül Ő, nem pedig a keresztény varázs vagy a liturgia bűvölete. Igaz, szerettem az Úr házát, azt a helyet, ahol Dicsősége lakik! De ma jobban felmérem: nem tetszettek jobban « ezek a pompázó ceremóniák », mint gyermekkorom misztériumának más elemei. Az Egyház és látványa, meg zenéje orkesztrálták ezt a gyermekkori misztériumot. Szeretetem e vallás érzékletes elemei, egész ceremóniája iránt összeolvadt annak a gyermeknek a szeretetével, aki voltam, és ezt a szeretetet olyan elevenen

megőriztem önmagamban, hogy jelenléte eltölti öregkoromat.

Mindennek ellenére, ha nem lettem volna keresztény, a legkevésbé lettem volna képes a kereszténységhez eljutni azon az úton, amelyen (a megtért) Huysmans járt. A liturgia biztosan nem lett volna elég, — nem mondom: arra, hogy meggyőzzön, hanem — hogy magához vonzzon és magánál tartson. Minél inkább Isten közelében élek, szentségi életem annál inkább a lényegesre szűkül, és egyre kevésbé érzem szükségét a ceremóniáknak. Teljesen elég nekem egy csendes mise, és ma már nem megyek el gyakran, mint hajdanában tettem, arra az énekes nagymisére, amelyet 10 órakor naponta bemutattak a Rue de la Source-ban.

Rómában nem ütközöm meg semmin, és a Vatikán pompája sem botránkoztat meg, de nem is bűvöl el. Hálás vagyok az intézménynek azért, amit megmentett és megőrzött. Hálás vagyok az ősi díszes vázának, hogy nem lyukacsos; de nem szépségéért szeretem, és ha eltávolodtam volna, nem ez vezetett volna vissza.

Semmit sem akarok ide írni, ami megkérdőjelezhetné az Egyház iránti érzelmeimet. A kétértelműség abból születik, amit az Egyház szóval jelölünk. Legtöbb ember, még keresztény számára is az Egyház hierarchiát, adminisztrációt, struktúrákat jelöl: nem annyira szellemet, mint inkább ellenőrző és fékező módszert. Ebben semmi sem hökkent meg vagy botránkoztat meg engem. Ebből a szempontból az Egyház vezeti a szellemet és ellenőrzi, amikor ez szükségesnek tűnik, sőt még meg is szakítja az áramlást. Az Egyház evilági története — a Cézárral való kapcsolatai és beépülése abba a « világba », amelyért az Úr nem imádkozott — nem fedi pontosan a rejtett történelmet: az Egyház lelkéét, amely számomra a római Szent Péter-bazilikában sem nyilatkozik meg job-

ban, mint a legszegényebb falusi templomban, ahol az örökmécses ég; ez a lényeg. Mert a római Szent Péter-bazilikát a búcsúcédulákért kapott pénzen építették, ami az Egyháznak a Reformációhoz csatlakozott fél világba került. Ez az építészet nagyon drága volt.

De újra csak ismétlem: én hiszem, hogy e struktúrák mindent megmentettek. Semmi sem veszett el a katolikus Egyházban az igékből, amelyek: szellem és élet. Íme, ez számomra a tapasztalathoz tartozik. Megállapítom, megtapasztalom, hogy ezek a szavak, amelyek az Egyházban és az Egyház által jutottak el hozzám: szellem és élet. Nekem nem kellett választanom a zsidó-keresztény hitrendszer együttesét, amelybe beleszülettem és amelyben nevelkedtem. De, amint Pascal mondja, éppen mivel ebben a hitben születtem, azért felvérteztem magam; és jóllehet ebben születtem, mindig is különbözőnek találtam minden más hittől; és főleg: mivel gyermekkorom óta gyakorlom ezt a hitet, folyton-folyvást érzem hatékonyságát.

Senki nem rendelkezik kevesebb reformátor-ösztönnel, mint én, mindannak ellenére, ami a látható Egyházban meghökkent, zavar vagy megbotránkoztat. De a legnagyobb rossz az lenne, ha növelnénk a varratlan köntös szakadását. Nincs más tennivaló, mint csatlakozni mindazokhoz, akik igyekeznek összevarrni a szakadást. Ami engem illet: sohasem gondoltam arra, hogy pert folytatok Róma ellen, vagy hogy kibogozzam az eretnekségek és szakadások okait, mentségeit. A világ semmi kincséért nem mondanék le a szentségi életről, amely felmenti a római Egyházat, amely számomra ténylegesen az életforrás, és amelynek történelmi igazolását megtalálom a legrégibb szövegekben, Szent Pál leveleiben.

« Akiknek megbocsátjátok bűneiket, bocsánatot nyernek... » Különös arra gondolnom, hogy ami sokak szá-

mára botránykő: a fülgyónás, legrosszabb énünk fetárása egy másik embernek, az a leginkább megfelel az én természetem követelményének: a bűntudat, a bűnbocsánat igénye, az a hit — a leghihetetlenebb! —, hogy egy közel kétezer évvel ezelőtt átadott szó elég a bűnök bocsánatára, a legnagyobb bűntettek megbocsátásához is. Az az ember, aki bűnösnek hiszi magát, bűnösnek érzi magát, már Isten országa kapujában áll. Ez jelzi a különbséget a hit és a hitetlenség korszakai között. Hajdan az emberek nem voltak kevésbé bűnözők, mint napjainkban, de tudták magukról, hogy bűnösek. Ahhoz tartoztak, « ami elveszett », és amiért az Emberfia eljött, hogy keresse és megmentse. Ma már nem tudjuk, hogy az elveszett valóban elveszett.

A bűnbocsánat igénye, amelyet átérzek, a hit korszakaiban a leginkább elterjedt valami volt, ma viszont a legritkább: mert Isten halála egyben azt is jelenti, hogy Akarata, tőlünk várt követelményének tudata is halott bennünk. Én a bűntudat révén érzem magam kereszténynek, ami elválaszt Istentől, és az Egyház által rendelkezésemre bocsátott eszközök hite által: mindig újrakezdhetek, tiszta lappal kezdhetek.

Mint minden emberi érzelemnek, ennek is van középszerű, sőt szinte megvetendő szempontja: a lelki kényelem keresése, amely oly kifejlett a középszerű lelkeknél, akik szenteknek hiszik magukat, mivel aggályosak. De ami az általam leírt érzelemben tiszteletre méltó, az szeretetünk követelménye; a szerető tapasztalatból tudja, hogy a bűn elválasztja Attól, Akit szeret. Kétségkívül az a szinte fizikai megkönnyebbülés, amit a hívő a feloldozás után érez, emlékeztet arra a kényelemre, amelyet éppen most lepleztem le és amit szégyellek; de ugyanakkor olyan örömet rejt, amely a megtalált kegyelemből forrásozik. Jól látom, hogy egy agnosztikus számára miért tűnik ez gyerekes

reakciónak: mert úgy reagálunk, mint mikor anyánk kitárta karjait, hogy átöleljen bennünket, zokogó gyermekét, akiről azt mondták: « Majd megjavul... » Igen, ezt meg kell hagynunk, és én elismerem. El kell fogadnunk az Úr szavainak igazságát: « Ha nem lesztek olyanok, mint a kisgyermekek, nem mentek be a mennyek országába... » Igen, ez igaz! A keresztény tovább engedelmeskedik, vagy helyesebben: újra engedelmeskedni kezd a gyermekség eme indulatainak, de szégyen nélkül, mivel a gyermekségben meglátja — nem a hiányt, nem a tapasztalat hiányát, hanem — a szellemet, a kegyelmet, a hatalmat arra, hogy megértse, ami Istentől származik, hogy Őt megismerje egészen más ismerettel, mint a filozófusok és tudósok.

Elképzelem, hogy itt valaki félbeszakít: « Amit Ön hisz, az visszavezethető arra, amit érez, amit megtapasztal: a szentségi élet hatékonyságára, ami viszont mások számára ellenőrizhetetlen, nem verifikálható. És Ön is, biztos abban Ön, hogy nem komédiát játszik? És ha a misztikusok hasbeszélők lennének, akik önmaguk csapdájába estek, akik látszólag hisznek, sőt, akik valóban hisznek a belső szavaknak, amelyeket ők maguk ejtenek ki, de Istennek tulajdonítanak? Ez pedig megmagyarázná, hogy a szentségek csak azokra hatnak, akik készek azokat használni, de azokra nem, akik csak passzívan fogadják őket, anélkül, hogy belépnének a játékba. »

II. Minden egyes emberi lény helyettesíthetetlen

Én a magam részéről nem akarom kisebbíteni az akarat szerepét a hitaktusban. Sohasem kendőztem el önmagam előtt ezt az Isten utáni vágyat, Isten szomját, Isten szeretetének akarását, amely sokkal inkább képes

arra, hogy Istent szüljön, mint a félelem. Erről mindig annyira meg voltam győződve (és hogyne lettem volna, jól ismerve önmagamat?), hogy mindig éberen őrködtem: egyedül a belső hívásnak nem engedtem volna, ha kívül semmi sem felelt volna meg neki. De végül is valami megtörtént a Történelemben. Hiába mondják: Krisztus ténye a « mítoszhoz » tartozik, ez nem jelent igazi feleletet.

Hitem olyan tényre támaszkodik, ami sokak számára botránykő lett. A történelmi kritika, amely nem hagyott közömbösen (és amely, az én szintemen gyakorolva, nem rombolta le tárgyát), számomra közelebb hozta az evangéliumi szöveget és az apostoli leveleket. Minél inkább érzékennyé váltam Renan, Strauss vagy Loisy bizonyos sugallataira vagy feltételezéseire, annál szenvedélyesebben reagáltam rájuk. Mindig volt bennem, még a legnagyobb zavar és a sötétség óráiban is, valami ragaszkodás, gyengédség — igen, ez az igazság —, szeretet mindaz iránt, amit ezek a szent evangéliumi versek tanúsítanak. És ez a szenvedély — mert arról van szó — túlszárnyalt minden értelmi bizonyosságot.

Honnan jön ez a szeretet, ez a kegyelem? És miért nem kapta meg mindenki? Mit tudunk róla? Mit tudunk az egyeseknek szétosztott kegyelemről és annak elfogadásáról? Egyedül Isten ismeri e titkot.

Ez a személyes kaland, ez az egyéni üdvösség, ez a történet a megszámlálhatatlan emberi egyed és a végtelen Lény között, amelyet egyesek vállrándítással elintéznek vagy amely minden korban az írástudók gúnyolódását váltotta ki, paradox módon az én hitem egyik, talán a leghathatósabb indoka volt. Anatole France « Jelenkori történet » c. regényében M. Bergeret gúnyolódik egy városi asszonyon, aki azt hiszi, hogy halhatatlan, és ehhez nagyon ragaszkodik. Kedves írótársam, Jules Romains is mosolyog azon, hogy házmesternője arra vágyik, hogy örökké

éljen. Minden emberi teremtmény, azóta, hogy gondolkodó ember feltekintett az égre, valamilyen módon kapcsolatba került az ismeretlen Istennel; millió és millió egyéni történet, és mindegyik a végtelennel kapcsolatos: mindez érthetetlen esztelenségnek tűnik; de szeretném önmagamban megtalálni azt a pontot, ahol ez az élmény a bizonyosság és a reménység szülőjévé válik.

Az emberi arc egyik olyan csoda, amelyet nem veszünk észre, annyira mindennapi; soha egyetlen arc sem azonos a másikkal a történelem folyamán. A megszokott hasonlat ellenére, soha az emberi arcok nem hasonlítanak egymáshoz, mint vízcsepp a másikhoz. A számtalan fehér vagy sárga bőrű között, akik számunkra mind egyformák, egy sincs olyan, akit az anya, a testvérek vagy barátok fel ne ismernének, ne különböztetnének meg millió másik közül. Nincs két azonos arc a természetben. Nincsen egyetlen élőlény, amelyik pontosan utánozná valakinek az arcát az előző nemzedékek milliárdjai közül. Minden emberi lény utánozhatatlan egyedet képvisel mióta világ a világ. A legszerényebb emberi teremtménynek ez az egyedülálló, helyettesíthetetlen jellege — ami tény, evidencia — segít engem megérteni, hogy mindegyikünk annak az üdvösségdrámának a hőse lehet, amelynek tétje az örökkévalóság. Sem a mai embereket, sem a múlt személyeinek vonásait nem téveszthetjük össze (rögtön felismerném Pascalt vagy Rimbaud-t, ha belépne szobámba). Hogy a végtelen Lény foglalkozik ezzel a teremtményatommal, amely felemelkedik és lehanyatlik egy bolygó színén — amely maga is porszem a mindenségben —, ezt kell hinnem; és hogy ezt higgyem, könnyebben higgyem: ebben segít az áldozás, az Eucharisztia.

Minden áldozó, szerte a világon, részesedik Krisztus Testében, Krisztust veszi magához. Annak a húsvéti misének számtalan résztvevője, amelyen ma reggel jelen

voltam, csukott szemmel, kulcsolt kezekkel tért vissza helyére: mindegyik túlcsordult Istentől, mindegyik egyedül volt Teremtőjével, és Ő minden volt valamennyiük számára, és mindenütt ugyanúgy történt szerte a világon Húsvét éjszakáján és napján: Krisztus valóban él valamennyi élő lélekben. A Végtelen Lény számára millió és millió lélek egészen a világ végezetéig örök jelenben jelen van, mintegy ezen a darabka élő kenyéren csüngnek összesűrűsödve.

Igen, nagyon különös, hogy az Eucharisztia, amely a keresztény misztériumban azt jelenti, ami a leginkább kihívja az észt, engem hinni segít, könnyűvé teszi számomra a hitet abban az Istenben, aki összezsugorodik a legutolsó férfi, a legszegényebb asszony méreteire, és eledelül adja nekik önmagát, ha óhajtják. Szellemem úgy van megalkotva, hogy mély megelégedéssel tölt el a Végtelen Lénynek ez a hihetetlen leereszkedése, a Teremtő megevése a teremtmény által. 1896. május 12 óta, amikor elsőáldozásom volt, hányszor ismételtem csodálkozva Gounod énekének szövegét: « Egészen hozzám tudsz leereszkedni, Üdvözítőm alázata! »

Semmi sem kevésbé természetes nekem, mint az a lendület, amely P. Pierre Teilhard de Chardin-t arra ösztönzi, hogy Krisztust kiterjessze a kozmosz méreteire. Nem mintha megbotránkoznék rajta, hiszen a Páter a modern világ igényének tesz eleget, és sokakat elsegített a Hitre ebben az atomkorszakban. De én más szellemfajtához tartozom. Szememben az imádandó misztérium az, hogy a Teremtő összezsugorodik valamennyi konkrét teremtmény arányaira; és e teremtmények közül a legkisebb is, mivel gondolkodó és szenvedő, végtelenül túlszárnyalja a vak, süket és gondolkodni nem tudó világmindenséget. Nem látom, hogy a jelen nemzedék vívmányai, ismeretei mit adnának hozzá ahhoz, amit

Pascal a két végtelenről mondott. Az egész Teilhard de Chardin-t (ha nem is megcálfolja, hiszen nem kell megcáfolni) egy személyes világszemlélet méreteire szűkíti az a híres pascali gondolattöredék, amelyet újra idéznem kell, annyira központi igazságot mond ki. Meghatározóbb igazságot nem fejeztek ki soha kevesebb szóval; annyira találó, jól rendezett és tökéletes gondolatról van szó, hogy Pascal itt a gondolkodás tökéletessége csúcsán jelenik meg. Ez a mélység és az átlátszóság végleteinek találkozása. A felszabadult szellem beléphet e gondolatmenetbe, amely mindenhez kulcsot ad.

« A testek, az égbolt, a csillagok, a föld és a rajta létező királyságok együtt sem érnek fel a legcsekélyebb szellemmel; mert a szellem ezt mind ismeri, és ráadásul önmagát is; a testek pedig semmit sem.

Az összes test, az összes szellem minden alkotásával egyetemben nem ér annyit, mint a kereszténvi szeretet legcsekélyebb felbuzdulása. Mert a szeretet végtelenül magasabb rendbe tartozik.

Az összes testből együttvéve sem tudnánk kicsiholni akárcsak egy szemernyi gondolatot sem: lehetetlen lenne, mert más rendbe tartozik. A testekből és a szellemekből együttvéve sem tudnánk igaz keresztényi szeretetet nyerni, ez lehetetlenség, mert természetfölötti lévén, más rendbe tartozik. » (Br. 793).

Itt fényben, teljes világosságban járok. Nem hiszem, hogy mint keresztény jobban a sötétségre vagyok ítélve, mint más ember, jóllehet a kereszténveket úgy tekintik, mint akik alkalmazkodnak az értelmet meghaladó misztériumokhoz. Ezzel kapcsolatban mi igazi gondolatom?

III. Az elfogadott és visszautasított misztérium

Néha elképzelem, mi történhet egy fiatal szovjet fiú szellemében, ha visszagondol arra a templomra, amelybe nagyanyja elvitte, mikor még kicsi volt. Talán amikor nagy lett, maga is belépett oda kíváncsiságból, és nézte az égő gyertyákat a félhomályban, beszívta a tömjénillatot, hallgatta a zsoltározást annak az etnológusnak a lelkiállapotával, aki figyeli egy fekete varázsló ráolvasásait vagy egy törzs szakrális táncait. Milyen szánalmat, milyen megvetést sugallhattak ezek az imamormolások és varázsló mozdulatok! Hát vannak még szegény emberek, akik nem tudják, hogy nincsenek többé misztériumok? Gyakran ezt modtam magamban: ha ez az elképzelt marxista fiatalember megkérdezné tőlem: melyik a legjobb meghatározása annak a lénynek, amely egy eltűnőben levő fajtából maradt fenn és amelyet kereszténynek neveznek, azt válaszolnám neki: a keresztény lényegileg olyan ember, aki visszautasítja a misztériumot, aki nem egyezik bele abba a misztériumba, amelyet a materialista elfogadott, sőt mi több, amelyet magának tartott fenn és megtiltja, hogy a tudósok és a filozófusok megközelítsék. « Kik vagyunk? Honnan jövünk? Hová tartunk? » Gauguin ezt a három kérdést írta fel híres triptichonja aljára. A keresztény úgy tartja, hogy ezek a kérdések választ követelnek, és manapság annyival sürgetőbbek, minél jobban tanúsítja a technika az ember szinte isteni hatalmát.

Én magam nem törődtem bele ebbe a misztériumba, nem egyeztem bele; sohasem engedtem meg azt az abszurd állítást, hogy a teremtetlen anyag hozta létre az életet, és hogy az eredeti csíra képességileg magában tartalmazta a világűr és a galaxisok meghódítóját. Igazában újra meg kell ismételnem: mióta Pascalt

olvastam a középiskolában, tudom, hogy: « a szeretet legkisebb felbuzdulása végtelenül magasabb rendbe tartozik »; hogy ne mondjak semmit arról a kérdésről, amelyet a márványba vagy kőbe vésett arc Athénben vagy Chartres-ban hozzám intéz, és amely a századok mélyéről tekint ránk, vagy az a szüntelen nyilalló panaszos zene, amelyet tovább hallunk, jóllehet a zeneszerző Mozartot annyi évvel ezelőtt a tömegsírba dobták. Nem törődöm bele, hogy ne keressek választ arra a kérdésre, amelyet ez a gondolkodó értelem, ez az alkotó kéz és főleg ez a szerető és szenvedő szív vet fel. És annyi millió ember a földön gondolkodik, alkot, szeret és szenved; egymástól különbözők és valamennyi helyettesíthetetlenül egyedülálló.

Ezt a választ világosan megfogalmazva kaptam, de magában foglalta az a misztérium, amely nem követel más magyarázatot, hanem csak hitet és szeretetet: a Megtestesülés misztériuma. Így végső soron elfogadtam a misztériumot, de úgy, hogy előbb visszautasítottam. Ezzel szemben az angnosztikusok és ateisták már a kezdetben elfogadják, sőt mi több, szemükben az a tény, hogy felvetünk kérdéseket eredetünkkel és végső célunkkal kapcsolatban, már a szellem visszafejlődésének tűnik.

A misztérium visszautasítása és beleegyezés a misztériumba: hitem, reményem és szeretetem e két áram összefolyásánál született. A visszautasítás megindoklását megtalálom abban a Világosságban, amely e világra jött. Tudomásom szerint nincs még egy személy az Újszövetségben, aki se nem szent, se nem bűnöző, se vak, se megvilágosodott, — az egyetlen, akiről azt lehet mondani, hogy nevetséges, elannyira, hogy neve gúnyolódás lett, — és mégis ennek a személynek, ennek a doktornak, mert tanító volt Izraelben és Nikodémusnak hívták; neki mondta Jézus a lényeges szavakat a két misztériumra

vonatkozóan, amelyet én visszautasítok és amellyel egyetértek, teljes szívemből, teljes szellememmel, és amelynek a neve « világosság ». Ez a Nikodémus, akihez kérdezősködő gyermekkoromban hasonlíthattam, hiszen hányszor hallottam: « Miféle Nikodémus vagy! », ez a Nikodémus, ez a gyáva tanító Izraelben, hallotta a Misztériumra vonatkozó igazi választ.

Volt a farizeusok közt egy Nikodémus nevű ember, egy zsidó tanácsos. Ez éjnek idején fölkereste Jézust, s így szólt hozzá: « Rabbi, tudjuk, hogy Istentől jött tanító vagy, hisz senki sem vihet végbe olyan jeleket, amilyeneket te végbevittél, ha nincs vele az Isten. » Jézus azt felelte neki: « Bizony, bizony, mondom neked: aki nem születik újjá, az nem láthatja meg az Isten országát. » Nikodémus megkérdezte: « Hogy születhet valaki, amikor már öreg? Csak nem térhet vissza anyja méhébe azért, hogy újra szülessék? » Erre Jézus azt mondta: « Bizony, bizony, mondom neked: Aki nem vízből és (Szent)lélekből születik, az nem megy be az Isten országába. Ami a testből születik, az test, ami a Lélekből, születik, az lélek. Ne csodálkozz azon, hogy azt mondtam: újjá kell születnetek. A szél ott fúj, ahol akar, hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön és hova megy. Így van vele mindenki, aki a Lélekből született. » « Hogyan lehetséges ez? » — kérdezte Nikodémus. Jézus így válaszolt: « Izrael tanítója vagy és nem érted? Bizony, bizony, mondom neked: arról beszélünk, amit tudunk, s arról tanúskodunk, amit láttunk, mégsem fogadjátok el tanúságtételünket. Ha földi dolgokról beszélek s azt sem hiszitek, hogy fogjátok hinni, ha majd a mennyei dolgokról beszélek? Senki sem ment föl a mennybe, csak aki alászállt a mennyből: az Emberfia (aki a mennyben van). Amint Mózes fölemelte a kígyót a pusztában, úgy

fogják fölemelni az Emberfiát is, hogy aki hisz benne, az el ne vesszen, hanem örökké éljen. Nem azért küldte el Isten a Fiát a világba, hogy elítélje a világot, hanem, hogy üdvösséget szerezzen a világnak. Aki hisz benne, az nem esik ítélet alá, aki azonban nem hisz, már ítéletet vont magára, mert nem hitt az Isten egyszülött Fiában. Ez az ítélet: a világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert tetteik gonoszak voltak. Mert mindenki, aki gonoszat tesz, gyűlöli a világosságot, s nem megy a világosságra, nehogy kiderüljenek a tettei. Aki ellenben az igazsághoz szabja tetteit, a világosságra megy, hadd derüljön fény a tetteire, amelyeket az Istenben vitt végbe. »

(Jn 3,1-21)

Isten aszerint ítél meg bennünket, hogy elfogadtuk vagy visszautasítottuk-e a világosságot. Szent Pált a damaszkuszi úton leterítette a fényesség; Szent Pál, aki Krisztust csak a fényesség, a vakító fényesség formájában látta, a pogányoknak nem olyan érthetetlen misztériumot hirdetett, amelyet behunyt szemmel kell hinni. Az Efezusiakhoz, a Rómaiakhoz, a Kolosszeiekhez írt levelekben ugyanazt az örömhírt hirdeti: hogy a sokáig elrejtett misztérium megnyilvánult. Mindig tudtam: aszerint ítélnek meg, hogy befogadtam-e vagy sem ezt a választ, amelyet az Úr adott.

A goldolkodó és szerető lény, amely a csillagokon köt ki, istenné vált volna, ahogy a Kígyó ígérte Évának? Mennyire közel érzem magam Nikodémushoz, aki ostoba kérdéseket tett fel, és aki, — mint én is mindabból, ami a technika területére vonatkozik — semmit sem értett! Csupán hitte azt, hogy a Világosság e világba jött..., vagy inkább: neki nem kellett hinnie, hiszen látta. Egy éjszakát az Úr lábainál töltött. És amit hallott és

látott, végül is megértette, bármilyen ostoba volt is, mivel megismételte és így rajta keresztül eljutottak e szavak hozzánk.

Én is hiszek a Világosságnak. Tagadom azt a misztériumot, amelyhez a modern világ csatlakozik, tagadom az abszurdumot. Mosolygok a technika csodáin, ha materialista börtönben bomlanak ki, mégha a mindenség méreteire tágulnak is. Nem számít nekem, hogy eljutnak a bolygókra, ha az a szegény test, amelyet a távirányított rakéta hordoz, a pusztulásra van szánva, ha ez a szegény szív, amely hiába dobogott a teremtményekért, szintén por és hamu lesz. « Ez a rettenet teremti az Ön hitét... » Igen, igaz: nem a félelem szüli az isteneket olyan értelemben, ahogy a vén Lucretius mondotta, hanem a semmi borzalma, vagy inkább annak abszurditása: a gondolkodó szellem nem egyez bele abba, hogy soha nem gondolkodott, a szerető szív nem egyez bele abba, hogy sohasem szeretett.

Mégis igaz, hogy mi nem teremthetünk magunknak semmiféle istent: Ő — Valaki, Olyasvalaki, akit nem talált ki, vagy nem képzelt el Nikodémus, amikor nagy titokban, a zsidóktól való félelem miatt éjjel felkereste. Ez olyan Valaki, akit nem én találtam ki, akit éjjel, amikor nem alszom, megtalálhatok én is. Nincs a keresztény számára olyan álmatlanság, amely nem válhat a szegény Nikodémus és a világba jött Világosság közti találkozás alkalmává. Az a Világosság ő, aki hozzánk hasonló ember, és mégis Ő a Krisztus, az Atya Fia, az Isten Báránya.

Éjszaka van bennem, bensőmben, és ennek az éjszakának a titkában találtam rá Krisztusra, kétségkívül nem minden alkalommal, amikor kívántam. Ezek a kegyelem pillanatai. Talán mint Nikodémus számára, egyesek számára csak egyetlen találkozás van, egyetlen éjszaka,

de ez meghatározza egész életüket. Ami engem illet: a világ minden kincséért le nem mondanék már arról, amit láttam és hallottam, amit érintettem, mégha csak egyetlen egyszer is.

Tudom: ez a Világosság önmagában misztériumot alkot, sőt, sokkal többet: misztériumok csomópontja, amely hitet követel. Ennek ellenére önmaga révén vesz hatalmába; ez a Világosság jelen van a történelemben, elkezdett ott égni egy meghatározott térben és időben: olyan tűz, amely világít és éget. A világba dobatott. Mennyire szeretem az Úrnak ezt a sóhaját: « Az Emberfia azért jött, hogy tüzet bocsásson a földre és mi mást kívánok, mint hogy égjen? » Ég a mindig lángoló szavakban, és pontosan mint a tűz, ezek a szavak átterjednek, továbbgyűrűznek, a lángok fenyőről fenyőre, csúcsról csúcsra átcsapnak, és felfalják az égő emberi fa koronáját és szívét.

Ezt a Világosságot, amelyet látok és nem utasítok el, mások, sokan mások elvetik, mivel nem látják, és mivel tagadják a látás lehetőségét is; leleplezik mint illúziót vagy csalást, vagy mint a szellem gyengeségét csatlakozásunkat e fényhez. Nem feledhetem, nem kendőzhetem azt a vádat, amelyet az Úr Nikodémus ellen hozott fel azon az éjszakán, amikor hallgatta, de nem értette: azzal vádolt egyeseket, hogy jobban szerették a sötétséget a világosságnál, mivel tetteik gonoszak voltak.

Ez a Világosság megtiltja nekünk, hogy összetévesszük a rosszat a jóval. A mi zavaros bensőnkből olyan tetteket hoz elő, amelyeknek nincs közük az emberi igazságossághoz, amelyeket semmiféle emberi törvénykódex nem ítél el, és amelyeket mégis rosszaknak ismerünk el; — ezt a rosszat kell uralmam alá hajtanom és lerombolnom, ha Krisztushoz akarok tartozni.

Ez a Világosság szembeállít bennünket a rossz misztériumával a hit első lépéseitől kezdve. Nagyon nehéz hinni abban az eredeti bűnben (törvényszegésben), amelynek örökösei vagyunk, mi, ártatlanok és mégis bűnösek. Nehéz hinni azt, hogy mint elítéltek születünk. És mégis e Világosság megmutatja azt, hogy az emberi természet sebzett. Tusakodhatom azzal szemben, amit a hit e seb okául megjelöl, de nem ama tény ellen, hogy ez a seb vérzik, éspedig egy szeretetre képes lény szívében, aki el tud menni egészen élete feláldozásáig. Az a Világosság, amelyet befogadtam és amelybe beleegyeztem, mindörökre figyelmessé tett, hogy észrevegyem magamban és testvéreimnél ezt az ellentmondást: ezt a gyalázatot és ezt a szentséget, ezt a vadságot és ezt a szeretetet ugyanabban a lényben. Aki ezt egyszer meglátta, mindörökre látja. Aki ezt látta, nem tudja nem felemelni tekintetét afelé a fény felé, amely megvilágítja mélységében a rossz misztériumát. Mi, ki ez a világosság? Nikodémus tudta. És mivel ezt tudta, bármilyen egyszerű szellem volt is, mindent tudott. Nikodémus tudta, hogy a Világosság Valaki.

Nikodémus megsejtette ezt az arcot az Úrral való találkozása éjszakáján. Pál a damaszkuszi úton csak egy hangot hallott: « Én vagyok Jézus, akit üldözöl. » Én nem láttam saját szememmel, nem hallottam semmit, mégsem utasítom vissza a misztériumot. Belé hatolok, belemélyedek, beburkol és mintegy magával ragad.

Nem sújt le az, hogy felfedi bennem mindazt, ami Isten abszolút tisztaságát megsérti, mert ugyanaz az ige, amely állandóan visszatér az Evangéliumban, hetvenszer hétszer visszatér minden bűnös és bűnbánó egész életében: « Bűneid meg vannak bocsátva. » Az a követelmény, hogy hasonlóvá váljak a gyermekekhez, ha be akarok

menni az Isten országába, magában foglalja azt a lehetőséget, hogy akármilyen bűnös voltam is, gyermekké válhatok. Ez legalábbis az én tapasztalatom, és tudom, hogy igaz. « Hogyan lehetséges ez? » — kérdezte a szegény Nikodémus. « Hogyan tudnék én újjászületni? » Igen, hogyan lehetséges ez? A magamfajta keresztény ezen a kapun keresztül hatol be a feláldozott Bárány misztériumába. Bűneink meg vannak bocsátva, mert egy más valaki magára veszi őket. Kétségkívül, Isten megbocsáthatta volna őket a Bárány feláldozása nélkül is, mert Istennek minden lehetséges. De Szent János tanúsítja: « Isten Szeretet », és « nincs nagyobb szeretet, mint ha valaki életét adja. » Maga az Úr is ezt mondja nekünk. A kereszt e két kijelentés találkozási pontján magasodik.

Ha ez így van, akkor minden keresztény csak saját maga és személyes tapasztalata nevében beszélhet. Jézus misztériuma: a végtelen Lény beleegyezik abba, hogy sorsa legyen a legemberibb értelemben, úgy, ahogy valamenynyiünknek van sorsa. Hány sors keresztezi a miénket öntudatunk és szívünk felébredése óta egészen addig a hanyatlásig, ahol egy bizonyos magány már jelzi a halált, amelyről Pascal ezt mondta: « Egyedül halunk meg ». Nos, nem egyedül halunk meg: ez a Názáreti, aki Augusztusz császár idejében született és meghalt Tibériusz alatt, nemcsak átélte sorsunkat, hanem azt teljesen magára vette, egészen annyira, hogy a bűnösök közé vegyült.

Amikor fiatal költő voltam és annyi verset könyv nélkül tudtam, gyakran elmondtam magamnak a bűnbánó Verlaine verssorait, azokat a szavakat, amelyeket Krisztus ajkára ad:

> Szeress! jöjj ki éjedből; szeress; öröktől
> Ezt gondoltam el rólad, szegény magányos lélek,
> hogy szeress engem, egyedül én maradtam.

« Egyedül én maradtam », ismételtem, amikor fiatal voltam, mert szépnek találtam, de ma már tudom, hogy az igaz. Mert semmi és senki sem marad, bármilyen sikeresnek tűnik is életünk, szeretteinken kívül, akik annyira belénk vegyültek, hogy összeolvadnak magányunkkal. És az öregség? Olyan távollét, amely már halál. Az óriási apállyal visszahúzódó víz magára hagyja a teremtményt a homokon, néhány foszlánnyal, ahol az egyedül általa ismert nevek és keresztnevek végül is elmosódnak. Nemigen van különbség a sujtásos egyenruhás öregember és ama öreg cselédek között, akiket gyermekkoromban küszöbükön láttam, mozdulatlanul ültek, mintegy kővé meredve, kérges kezüket térdükön pihentetve. Ugyanaz a távollét és ugyanaz a csend. Igen az « egyedül én maradtam » visszhangzik bennünk mint beteljesedett és igazolt prófécia. Igen, Uram, a vérben és a testben maradtál itt, de nem kevésbé vagy jelen minden kiejtett Szavadban, mint a kenyérben és a borban, és nem kevésbé vagy jelen a betegben, akit ez az ateista gondoz, a szegényben, akit segít, a fogolyban, akit látogat.

Ó Világosság, akit szeretünk és aki szeret bennünket, te égsz a sötétségben: a keresztény misztérium az éjszaka, amely nyilvánvalóbbá teszi a világosságot; a világosság, amely behatol az éjszakába és amely, anélkül, hogy eltüntetné, beragyogja azt. Három éjszaka nyilvánítja ki a maga mélységében a keresztény életet: az első az az éj, amelyről most elmélkedtem és amely alatt Nikodémus, a jó farizeus lopva, nagy titokban eljön, hogy meghallgassa az Urat, aki még eleven és küzdő, és már siet, hogy befejezze küldetését és sietve tüzet dob a földre. A másik éjszaka a Getszemáni kerté, ahol a világra jött Világosság már nem több, mint egy nyomorult zsidó férfi, barátaitól, sőt Atyjától is elhagyatva. E jeges tavaszi éjszakában egyedül a katonacsapat fáklyái lobognak. A haláltusa éjszakája,

amely a világ végezetéig tart; az az éjszaka, amelyet az Úr igazi barátai mindig is elsőként szerettek: Húsvét éjszakája. Azokat a szavakat, amelyeket Pascal akkor a november 23-ról 24-re virradó éjjel hallott, serdülő koromban én is hallottam, és ezek mindent megváltoztattak bennem. [1] Még ha én semmit sem áldoztam is fel, ha semmiről se mondtam is le, ha az élvezetekben elszenderedtem is, legalább sohasem veszítettem el a jelenlét érzését; éreztem, hogy egy kőhajtásnyira tőlem ez az ártatlan, a vak és süket éjszakától összetörve, a magára vett emberi vétek súlya alatt agonizál.

Ami a harmadik éjszakát illeti: ez először az alkonyat volt azon az elhagyatott úton, amely Jeruzsálemből Emmauszba vezet. Ez tetszik az én gyengeségemnek, nekem, aki félek a haláltól. Amint az árnyak sűrűsödnek a három vándor körül, Kléofás és társa szíve egyre jobban felizzik a leszálló éjszakában. « Ugye lángolt a szívünk, mondták egymásnak, mikor útközben beszélt hozzánk és kifejtette az Írásokat? » (Lk 24,32) Benyitnak egy ajtón és belépnek abba a házba, amely talán vendégfogadó. Talán sötét a szoba, ahova bemennek, talán csak a tűzhely világít. De tudom, hogy honnan lobban fel a fény: e megtört kenyérből, e darab kenyérből, amelyet Ő, az Úr ad nekik eledelül szent és tiszteletreméltó kezével, amelyen még láthatók a keresztrefeszítés nyomai. « És felismerték a kenyértörésnél. »

Én is a kenyértörésnél megértettem, hogy minden igaz. A legáthatolhatatlanabb misztérium, a legesztelenebb ez, amelynek mi, akik megőriztük a hitet, tanúi vagyunk. Ez

---

[1] Mauriac itt az 1654. nov. 23-i « tüzes » éjszakára utal, amelynek « emlékeztetőjét » Pascal haláláig a kabátbélésébe varrva a szívén hordta. — Lásd: Szabó F., *Jelek az éjszakában*, 38kk.)

az esztelenség segít bennünket abban, hogy elhiggyünk minden mást. Az Eucharisztia elhallgattatja bennünk az ellenvetéseket, a visszautasítást, a lázadó ész zúgolódásait. Minden enged ennek a bennünk levő csendnek, mígnem már csak az marad, hogy a hitetlen-hívő Tamással ezt sóhajtsuk: **Dominus meus et Deus meus,** Én Uram és én Istenem!

IV. A tisztaság követelménye

Ez az Úr és ez az Isten, akiről azt mondom, hogy enyém, akiről ezt a furcsa birtoklást állítom, vajon nem az, aki természetem egy igényére válaszol, olyan erős követelményre, amely saját tárgyát teremti? Hányszor felvetettem magamnak ezt a nehézséget! Üdvözítőt szólongatok, mert szükségem van az üdvösségre, és erre az üdvösségre azért van szükségem, mivel bűnösnek hiszem magam, és azért hiszem magam bűnösnek, mert hiszem, hogy a Rossz a világban és bennem van, és hogy elérte természetemet.

Igazában ennek a könyvnek, amelynek a címe: *Amit én hiszek,* így kellett volna kezdődnie: Hiszem, hogy a Rossz létezik, és Krisztus fényénél ítélem meg azt, hogy mi a rossz. Innen elindulva napról napra elhagyatottabb úton haladok előre. A Hegyi Beszéd minden Boldogsága közül a modern világban leginkább megvetik azt, amelyiket a tiszta szívűeknek ígért az Úr. Ez a krisztusi követelmény, amely homlokegyenest ellenkezik a természettel, megütközést kelt ma is, mint Tiberiusz, Claudiusz és Néró idejében, megütközést ama «világban », amelyért Krisztus nem imádkozott és amely isteníti a természetet ma is, mint kétezer évvel ezelőtt.

Hiszem, hogy a Rossz a világban van, de vajon hiszem-e azt, hogy nem volt ott a kezdetektől fogva, ha-

nem egy időpontban a « homo sapiens » megfontolt cselekedete miatt lépett be oda?

Hogy mit jelent a Biblia elbeszélése, tehát hogy vajon egy emberpárról kell-e beszélnünk (ami elgondolhatatlan), vagy hogy Ádám és Éva megtestesíti az emberi folytonosságot? — másokra hagyom, válasszanak a hipotézisek közül. De hogy a Rossz a világban van és lényünk legmélyén, hogy bennem a szellem és a test kapcsolódásánál születik, ez olyan evidencia, amely elől semmiféle ürügygyel nem menekülhetünk, és nem mondhatjuk Gide-del, hogy a Rossz a Jó és hogy a Jó a Rossz.

Mindaz közül, amit én hiszek, leginkább a tisztaságra vonatkozó igazság hite szigetel el engem ebben a világban, ahol befejezem életem és ahol a szívtisztaság felfoghatatlanná vált.

Az ifjúság tisztasága... Nem kellett volna érintenem ezt a témát. Először is korom miatt. Amikor az ember már túljutott a viharos kísértéseken és kikötőbe érkezett, nem alkamas személy arra, hogy leckéket adjon azoknak, akik még küszködnek, azoknak, akik éppen csak megkezdték a harcot.

Mégis felismerem, hogy itt az ellenvetésnek nincs helye. Az öreg ember sem végzett teljesen ezekkel a nehézségekkel. Az öregség semmit sem rendez el azok számára, akik nem birtokolják Isten békéjét. Ha az öregség nem fordul teljesen a közeli örökkévalóság felé, könnyen kétszeres próbatétel ideje lehet, mert az öreg embernél rettenetes módon a képzelődés helyettesíti azt, amit visszautasít a természet. Kortársaim megjegyzései gyakran sikamlósabbak, mint a fiataloké. Ha az öregség nem szent, akkor a megszállottság lesz úrrá rajta.

Bármilyen vén vagyok is tehát, bármennyire is igyekszem keresztény lenni, az életkor egymagában nem elég,

hogy elvegye tőlem azt a jogot, hogy ezt mondjam egy fiatalembernek: tisztának kell lenni.

De látok egy másik ellenvetést is, amely egyedül engem érint. Távoli korban születtem, nagyon különleges környezetben, ahol az eszmék éppen az ellenpontján voltak a testtel kapcsolatos mai divatos áramlatoknak. Túlságosan közel maradtam ahhoz a gyermekhez, aki valaha voltam, hogy ez a téma olyan megjegyzéseket sugalljon, amelyeket egy mai fiatalember mosolygás nélkül hallhat.

A gyermek, aki voltam... Egy fiatalon özvegységre jutott anya utolsó fia voltam; anyám úgy lépett az özvegységbe, mint más a szerzetbe, nagyon aggályos volt, és a szó szoros értelmében felelősnek érezte magát örök sorsomért. Abban az időben a szív és a test tisztasága nem egy volt a keresztény erények közül, hanem maga volt az Erény. Amikor azt mondták: az erény, a szent erény, akkor a tisztaságról volt szó. Az aggályos lelkek aggálya a tisztaság terén történt mulasztások körül kristályosodott ki. Ma már nehéz elképzelni azt a Freud előtti világot.

Elfojtás, komplexusok: amikor gyermek voltam, nevelőink igen-igen távol voltak attól, hogy elképzeljék, mit lepleznek le ezek a szavak. A gyermek- és serdülőkor erénye az volt, hogy valaki nem ismerte ezeket a dolgokat, nem beszélt róluk, és természetesen, nem is gondolt rájuk. Ha valaki gondolatban elidőzött ezeknél (a tisztaság-ellenes dolgoknál), elég volt ahhoz, hogy a szakadékba zuhanjon. Nem beszélni, nem gondolni rá, nem ismerni saját testünket. Olyan vadállattal kellett együtt-élnünk, amelynek ismeretlennek kellett maradnia számunkra. A spártai gyermek és a ruhája alá rejtett róka! Nem mondom el, nehogy kinevessenek, meddig ment el az önvédelem, az óvatosság önmagunkkal szemben. Márpedig nem volt az nevetség!

Az a tisztaságra nevelés, amelyet elszenvedtem, nem igen fogott más gyermekeken. Ezek kis kacsák voltak: a víz lefolyt tollukról anélkül, hogy átnedvesítette volna őket. A következmények súlyosak voltak viszont a nagyon érzékeny fiúk számára. Az elfojtás és a komplexusok egyeseknél a legrosszabbakhoz vezettek. Ugyanakkor nagyon jó eredményekkel járhatnak egy ún. katolikus írónál, akinek írói tevékenységét megtermékenyítik. Egyedül Isten tudja, mibe került mindez magának az írónak.

Én tehát az az ember vagyok, aki legkevésbé tudja elképzelni, mit jelent a tisztaság a mai fiatal kereszténynek, akik annyira különböznek attól, aki én hajdan voltam, különböznek ők, akiknek mindent feltártak, mihelyt eszüket használni tudták, bármennyire óvatosak voltak is nevelőik, és akik gyermekkoruk óta abban a légkörben fürödnek, amit a mozi teremt. A vér és a szex, a birtokba vett, meggyötört vagy megölt test: azt lehet mondani, hogy a nagyvárosok gyermeke manapság az utcán olyan reklámplakátok között halad, amelyeken nem is az emberi testet, hanem a nemi szerveket magasztalják, ahol nem a bátorság és az erő, hanem az erőszak és a bűnözés harsog. Ebben a világban a nevelőnek nem annyira megóvni kell a gyermeket, mint inkább felvértezni, felfegyverezni.

Amit én hiszek, magában foglal egy bizonyos szétszakítottságot; ez abból az ellentmondásból származik amely egyrészt a keresztény törvény követelménye, a tisztaság sajátos követelménye (amelynek terén sohasem lehet engedményt tenni), másrészt a természet törvénye és követelménye és a világban tapasztalt óriási cinkosság között van. A zűrzavar, a sötétség óráiban úgy éreztem, hogy ki vagyok űzve az egyszerű és normális életből, és abból, ami a többi ember számára a boldogságot jelentette.

Ezekben az órákban láttam, amit mindig is tudtam: ez a mozdulat, ez a tett, nem olyan, mint egy másik. Ez a kívánság nem hasonlít más kívánsághoz. Mellőzöm most a probléma erkölcsi vagy vallásos szempontját. Sok ember számára — azok számára, akik hajlanak az élvezet felé, és azok számára, akik — sokkal kevesebben vannak, semmint képzelnénk — uralkodnak a szív szenvedélyei felett, a probléma az, hogy ne falja fel őket lényüknek ez a része: az állatiasság. Uralkodni az életen nem lehetséges, ha nem uralkodunk az ösztönökön. A pogány számára az életművészet ebben áll: használni, de nem visszaélni vele. De pontosan a testi aktus itt úgy nyilatkozik meg, mint semmi máshoz nem hasonló, követelménye követelődző és végtelen. Ez az áradat képes mindent elborítani és magával sodorni: « Mit számít! Szabadok vagyunk, hogy kockázatot vállaljunk! » Igaz, de nem egyedül vállaljuk ezt a kockázatot, mert sok más teremtményt is magunkkal sodrunk. Nem akarok itt elérzékenyülni arra gondolva, hogy a lányokat feláldozzák a gonosz fiúknak. Ebben az egymást hajszoló fiatalságban gyakran a fiút üldözik. Az élet estéjén bizonyos arcok feljönnek ifjúságunk mélyről. Mennyi könnyet le szeretnénk törölni, és talán mennyi fájdalmas árnytól bocsánatot szeretnénk kérni! Mibe került azoknak, akik szerettek bennünket? Ezt a kérdést majd mindannyiunknak felteszik. És ennek alapján ítélnek meg bennünket.

De végül is, ha mindennek be kell fejeződnie a halállal, nincs kockázat, amely megállhatna az egyik létező másikhoz fűződő vonzódásával szemben, a szeretni és szeretve lenni vágya, a szeretett lény birtoklása előtt. A szeretet végtelenül több, mint élvezet. Melyik férfi vagy nő sajnálná vagy pirulna amiatt, hogy szeretett, mégha minden szabállyal és minden törvénnyel szemben történt is e szerelem, és melyik ne gondolna rá, mint élete egye-

dülálló pillanatára? Nagyon igaz az, hogy semmi más nem számít e világon a szereteten kívül; ebben minden nehézség nélkül egyetértek, de éppen szeretetünk követeli meg tőlünk, kereszténytektől, hogy tiszták legyünk. Ez esztelenségünk egyetlen indoka.

Nem vagyok moralista. Nem hiszek az erkölcsben mint olyanban. Valakit szeretünk, aki ezt mondta: « Boldogok a tiszta szívűek... » Szeretünk Valakit, aki ezt mondta: « Ha nem lesztek olyanok, mint a kisgyermekek, nem mentek be a mennyek országába. » Szeretünk Valakit, aki azt mondta, hogy ki kell vájnunk szemünket, ha megbotránkoztat bennünket.

Ennek a Valakinek a követelményét teljesítjük, e Valakit talán jobban szeretjük, semmint gondoljuk. El kell érkeznünk életünk alkonyához, hogy erről számot adjunk magunknak. Minden más szerelem elmúlt... Egyedül maradunk Ővele: « Egyedül én maradtam... » A keresztény számára ez tapasztalati igazság: a tisztátalanság elválaszt bennünket Istentől. A lelki élet engedelmeskedik olyan verifikálható törvényeknek is, mint a fizikai világ törvényei. Még a tisztátalanságnak olyan monstruma is, mint amilyen Rimbaud volt, tudta, tapasztalta, hogy szinte semmiség választotta el az igazságtól, « amely talán körülvesz bennünket síró angyalaival! » És hirtelen ez a kiáltás: « Ó tisztaság! Tisztaság! Az ébredés e pillanata adta meg nekem a tisztaság látomását! A szellem révén az ember Istenhez közeledik! Szívszaggató szerencsétlenség! »

A tisztaság a feltétele a magasabb szeretetnek, annak a birtoklásnak, amely túlszárnyal minden birtoklást: az Istenének. Mert erről van szó, semmivel sem kevesebbről. És ha nem erről van szó, minek kellene megtiltani nekünk azt, ami mindenki másnak az örömét jelenti?

Isten birtoklása: ez nemcsak a szenteket és a misztikusokat érinti. A legegyszerűbb keresztény, amennyiben birtokolja a szeretet kezdeti indulatát — amely katekizmusom szerint szükséges a bűnbocsánathoz —, képes Istenre. Oly kevéssé vetem meg azt, amit az emberek szeretetnek neveznek, hogy nem látok senkit és semmit, amiért ezt feláldoznám, kivéve magát a szeretetet, az élő szeretetet, azt a Szeretetet, amely Isten igazi neve: « Isten Szeretet. »

Ezt jelenti a *Selyemcipő*. Milyen magasra helyezi Claudel az emberi szerelmet! Ami Prouhèze-t Rodrigue-hez fűzi, ez valóban lényük isteni része: ezek keresik, hívják egymást, ezek akarják birtokolni egymást; Prouhèze ezt nem hajlandó feláldozni, — ez felülmúlná erejét —, de mégis beleegyezik abba, hogy a kegyelem elszakítsa tőle és mélyre vájja a szakadékot közötte és szerelme között. Lemondva szerelméről mindörökre megőrzi azt. Ha Prouhèze odaadta volna magát Rodrigue-nek, szerelmi kapcsolatuk a megszokásba fulladt volna, mint minden más szerelmi viszony, vagy talán a megszokás unalommá, undorrá, gyűlöletté fajult volna. De mindörökre birtokoljuk azt a teremtményt, akiről lemondtunk.

E szív, ez a szegény szív, amely tele van a szeretett vagy kívánt teremtménnyel, lemond róla, de nem úgy, hogy semmit sem kap cserébe. Megfizethetetlen drágagyöngyért adjuk cserébe, amelyet valamennyien, bűnösök, markunkban tarthatunk.

Úgy szeretnek, ahogy vagy, — pontosan úgy, mint mikor te szeretsz valakit; ami legrosszabb benne, elmosódik: hibái bájosabbak, mint az erényesek erényei. A Teremtő így szereti teremtményét. Ugyanaz az Úr, aki oly kemény szavakat használt a tisztátalanság ellen: « Ha szemed megbotránkoztat, vájd ki... », vagy a botrán-

koztatók ellen: « Jobb lenne, ha malomkövet kötnének nyakára... », ugyanaz az Úr az irgalom és a megbocsátás szavait hallatja a házasságtörő nő, a szamariai asszony esetében, vagy amikor arról van szó, akinek sokat bocsátottak meg, mivel nagyon szeretett. Ezek klasszikus példák. De valahányszor az Evangéliumban az Úr ezt mondja: « Bűneid meg vannak bocsátva... », egyetlen szóval, egyetlen tekintettel eltörli egy emberi élet minden nyomorult szörnyűségét, amelyek minden korban minden férfinél és nőnél mindig ugyanazok.

Nem azt mondom, hogy minden bűnös egyforma. Egyes bűnök szégyenletesebbek, mint mások. De ha Szent Pál egyes szörnyűségeket mint gyűlöletesebbeket leplez le, — az Úr ezt mondja: « Boldogok a tiszta szívűek... » Azt mondja, hogy újra meg kell találnunk a gyermekség szellemét, és ezt valamennyiünknek mondja. Nem veszi számításba azt a pontot, ahonnan mindenkinek feléje kell indulnia. Az utcalányok előttünk lépnek be Isten országába. Mi nem tudjuk, mi az igazi bűn, az igazi tisztátalanság. Ott van a hamis tisztaság erkölcstelensége bizonyos megszállottaknak. Felejtik, hogy ami bennünk a legszörnyűbb, az a leggyakrabban öröklött, nem szerzett tulajdonság.

A keresztény házasság, bármennyire gyengéden egyesültek is a házasfelek, nem orvosság az érzéki kívánság ellen: olyan fal, amelyet magunk és e kívánság között emelünk, amely kívánság végtelenül túlszárnyalja a testi kapcsolatot, és a házaséletben nem tud elcsitulni, mivel az ismeretlen teremtmények vonzásáról, a kaland és a véletlen találkozás ízéről van szó. Olyan baj, amely nem ér el mindannyiunkat. El kell ismerni, hogy a keresztény házasság nem egyszerűsít le semmit a tisztaságot illetően, és hogy ebben a rendben számos olyan nehézséget támaszt, amelyek sajátjai.

Hirtelen egy aggály ébred bennem: engedek a kor megszállotságának, úgy beszélek, mint egy mai ember, akinek a szexualitás elsőbbsége nem jelent problémát. Igazában nem rendeltettünk valamennyien a nagy szenvedélyre, és egyetlen moralistánk sem fejezte ki jobban az igazságot, mint La Rochefoucauld: « Hány ember soha nem szeretett volna, ha soha nem hallott volna a szeretetről beszélni! » Igaz az, hogy születésünktől kezdve vagy a szív kalandjai felé hajlunk, vagy ellenkezőleg, nem igen vagyunk képesek a szenvedélyre.

Ez pedig azt jelenti, hogy a probléma valamennyiünk számára különböző: ami a testet illeti, csak részleges igazságok vannak. Valamennyiünknek megvan vagy megvolt a maga drámája. Vagy az volt a drámája, hogy nem volt neki. Sokaknak nem volt más boldogságuk, mint a történelem nélküli népek ízetlen boldogsága, és sokakat egész életükben megszállva tartott egy vágy, hatalmában tartott valamiféle éhség, amelynek ellenálltak, amely ellen küzdöttek, vagy ellenkezőleg: amelynek rabjai lettek, így nem volt más gondjuk, minthogy azt kielégítsék. De akár uralkodtak rajta, akár hatalmába kerültek, egész sorsukat ez a titkos szenvedély színezte, akár bevallották, akár elfojtották; és minden ízetlennek tűnik nekik, közömbösen hagyja őket, ha nem egy bizonyos arcról, lényről van szó, akit — lényegében mindig ugyanaz — egyik teremtménytől a másikig állandóan, egész életük során keresnek. Csak részleges (konkrét) történetek, csak részleges drámák vannak: « Micsoda magányban léteznek emberi testek! »

De ezek a magányok, ezek az egyedülálló és különböző problémák számunkra, keresztények számára, ugyanarra a kegyelemre, ugyanarra a szeretetre utalnak. Krisztusnak megvan a válasza az életünk által felvetett kérdésekre. Ha szíved üres, Ő ott van, hogy betöltse, — ha

valamiféle méltatlan tárgy foglalja le, amelynek birtoklása lassan-lassan lealacsonyít, Krisztus mindig ott van, hogy szuverén és abszolút módon helyettesítse ezt az éhséget és ezt a szomjúságot, illetve, hogy más éhséggel és szomjúsággal helyettesítse azt.

A tisztaság nem negatív erény, nem arról van szó, hogy egy kicsinyes és szégyenkező mester erkölcsi szabályait kövessük, aki figyeli legkisebb mozdulatunkat is és arra kötelez bennünket, hogy mindig kezünkben legyen Tartuffe zsebkendője. Azért kell tisztának lennünk, mivel ezt az Úr akarja és mivel szeretete egész lényünket követeli; de azért is tisztáknak kell lennünk, hogy szabadon másoknak adhassuk magunkat, — mert Krisztus szeretete elválaszthatatlan mások szeretetétől. « Éheztem és ennem adtatok, ruhátlan voltam és felruháztatok, fogoly voltam és meglátogattatok. » Egyetlen keresztény sem tekinti ma már a keresztény életet kizárólag az egyéni üdvösség szempontjából, amely azt az egész nevelési rendszert irányította, amelyet el kellett viselnem. Önmagunkat adni, ez valamennyiünk hivatása. Hogy a lelkeknek adjuk magunkat, le kell mondanunk a testekről, kivéve azét, akivel — a házasság révén — egy testté kell lennünk. Kemény törvény, de nem száműz bennünket a szeretetből, hanem inkább bevezet abba, amely életünket kettős lelki győzelemre alapozza: előbb a miénkre, majd azokéra, akiket az Úr útunkra küld, nem azért, hogy visszaéljünk velük, hanem, hogy megmentsük őket.

És ha ez a hivatás nagyon magasztosnak tűnik egy fiatal lény számára, ha az önmagáról, követelődző és szenvedélyes testéről alkotott ismerete elbátortalanítja és lemond az önuralom megszerzéséről, ne hagyja befolyásoltatni magát azoktól a nyomorúságoktól, elesésektől, amelyek szegény életünket teletűzdelik. Isten szeretet.

És Ő, aki magára öltötte testünket, aki testté lett, ismeri azokat a csapdákat, amelyeket a test elénk állít. Megtapasztalta azt az egyensúlyhiányt, amelyet a vak és hatalmas állatiassággal felruházott test és az Istenért teremtett lélek szövetsége hoz létre, — megtapasztalta Ő, aki ember lévén az Atya Fia volt.

Főleg nem kell megvetni ezt a testet. Nem az az ellenség, akiről gyermekkoromban azt tanították, hogy szégyenkeznünk kell miatta, félnünk kell tőle. Ezt a testet, úgy ahogy van, megszentelte az Emberfia, aki azt magára öltötte, és megszentelődik e lélek által, amely jelenlétével áthatja. E lélek képes Istenre, sőt nemcsak képes rá, hanem — ha megőrzi a kegyelem állapotát, ha tiszta marad, a szó szoros értelmében — túlcsordul Istentől a nekünk hagyott ígéret szerint: « Ha valaki szeret engem, az én beszédemet megtartja, és Atyám is szeretni fogja: hozzája jövünk és lakást veszünk benne. » A lelket megszenteli a kis Ostya, Isten Báránya.

A test megaláz bennünket. Talán leginkább ezáltal szolgálhat bennünket. De nem szabad kétségbeesnünk miatta; van bennünk vágy-tisztaság, amelyet lát Ő, aki nálunk jobban felméri, mi az, ami örökség, ami patologikus, és mindazt, ami jobban megérteti velünk, ha rá gondolunk, miért tekintett az Úr oly nagy gyengédséggel és szánalommal a Máriákra és a leprásokra. Mert csak az írástudók és a képmutató farizeusok ellen használt kemény szavakat, a bűnösökkel szemben nem. Mennyire szeretem azokat a szavakat, amelyeket Huvelin abbéról olvastam, aki megtérítette és vezette P. Charles de Foucauld-t: bárkire tekintett is, érezte a vágyat, hogy feloldozza őt.

Nekünk katolikusoknak rendelkezésünkre áll a megbocsátás forrása. Megőriz bennünket az ellaposodástól. Megadja nekünk annak mértékét, amiről az Úr beszélt,

amikor azt mondta, hogy hetvenszer hétszer meg kell bocsátanunk, — mert eltörli nyomorúságunkat, elengedi, már letörlesztette adósságunkat. Múltunkat, bármennyire megterhelt is, irgalmasságára hagytuk. Amint öregszem, amint a végső parthoz közeledem, egyre jobban megadatik nekem, hogy felmérjem mindazt, ami egy hosszú élet során felhalmozódott, mégha becsületes volt is a világ szerint, és jobban felmérem mint író mindazok felelősségét, akik beszélnek, akik írnak és hatnak a szellemekre, és ha regényíró valaki, a képzeletre, a szívre, a test-szívre.

És mégis, minél inkább közeledem a számadás rettenetes napjához, annál kevésbé félek tőle, mert Isten szeretetét, amely bennünk van, Ő adja, Tőle jön ez a szeretet, és ez a kétségtelen tanúságtétel arról, hogy Isten szeret bennünket és megbocsátott. És mégha nem is érezzük ezt a szeretetet, mégha teljesen akaratunktól függ is, ha az éjszakában haladunk is előre, érintve az Úr kabátjának szegélyét, mint a szegény evangéliumi asszony, — és ha az Úr nem is fordul felénk —, e szeretetnek elégnek kell lennie, hogy biztosítson bennünket. Mert nem az érzékletes számít, hanem a megélt; az számít, amit Krisztusért teszünk.

Életünk estéjén nem lesz nagyobb boldogságunk, mint hogy szerettük Krisztust. A fiatal ember hűsége Krisztus iránt százszorosan megfizetett a jövendő öreg ember hűsége által. Milyen távolinak tűnik ez a fiatalnak, és számomra milyen közelinek tűnik a fiatalság. Mintha csak tegnap lett volna, hogy fiatal fiú voltam. És könnyen elképzelem a gyermekek életét, nehézségeiket, tréningjeiket, a hirtelen esztelenséget, a kísértést, amely néha arra ösztözi őket, hogy mindent felforgassanak, és hogy ne ismerjenek el többé más törvényt, mint a vágyat. De nem a vágy, hanem a tisztaság — vagy legalábbis

az erőfeszítés, a harc hogy azt megőrizzük, vagy újra visszahódítsuk — tesz minket győztesekké.

V. Ellenséges testvérek

Azok, akik egész életük során a szívtisztaság megszerzéséért feszítik meg erejüket, és akik az öregség határáig, sőt néha még vénségük idején is harcolnak a test és a vér ellen, manapság nagyon kevesen vannak; olyan kevesen, hogy egymást erről fel kellene ismerniök és testvérnek érezniök, és szeretniök egymást, amint egyébként erre parancsot kaptak. Igen, egymás iránt tanúsított gyengédségükről kellene őket felismernünk: « Nézzétek, mennyire szeretik egymást! » — mondták a pogányok az Úr első híveiről. Milyen távol vagyunk ettől! Sokáig azt hittem, ma is hiszem, hogy a vallási ösztön kezdetben a magánytól való borzalom, amely egyre inkább növekszik, amint az ember a vég felé közeledik. A szerelem korszaka az illúzió ideje; azt hisszük, hogy a másik összeolvadhat velünk, és hogy ketten lehetünk addig a napig, amikor Newman bíboros « Én és Teremtőm » mondása kifejezi azt az egyetlen szemtőlszembe helyzetet, amely kommúnió, szeretetközösség, sőt, ennél is több: « Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él bennem. »

De a vallás, amely « Istenhez kapcsol bennünket », összeköti a híveket egymás között is. Egy keresztény, mégha emberi család és barátok nélkül lenne is, egy családhoz tartozik, megvan a helye egy gyülekezetben. Vannak szülei, testvérei. Minden nap az Úr asztalához közeledhet, igen, minden reggel, ha szíve ezt mondja neki. Ha az a boldogság vonzott volna az Egyházhoz, hogy ott nem vagyok egyedül, megvallom, nem tartott volna meg ott. Csak a magam nevében szólhatok.

Lehetséges, hogy mások, sokan mások nem élik meg azt, amit én egész életemben megtapasztaltam a látható Egyház ölén: kétszeres emberi magányosságot éreztem.

Azt hiszem, saját hibámból. Soha, életem egyetlen pillanatában sem vettem részt igazában egy plébániai közösség életében, amelyet pedig kívülről csodálok Párizs egyes plébániáin. Képtelen voltam rá, mindig viszolyogtam tőle. Amint a kollégiumban nem akartam részt venni a közös játékokban, és ezért rossz szellemnek tartottak, ösztönöm mindig távoltartott a nyájtól. Igen, mellemet verem és bevallom, hogy én magam okoztam magányomat a keresztény nyáj körében.

De ha kilépek a bűvös és áthághatatlan körből, amelyet saját jellemem vont magam köré, és amely arra ítélt, hogy — bár keresztény vagyok — egyedül öregedjek és haljak meg, látom, megállapítom, tapasztalom, hogy a híveknek ez a nyája valójában egymás mellé helyezett magányok nyája, sőt, nemcsak magányosok, hanem egymással ellenséges viszonyban vannak; ellenséges világok gyülekezete.

Amit hiszek, nem okvetlenül az, ami megvigasztal. Amit hiszek és tudok, megérthetetlen misztériumra utal. Mert ugyanabban a Krisztusban, ugyanabban a kenyértörésben részesedünk. És ugyanúgy idegenek maradunk egymásnak, mintha egy autóbuszban lennénk, nem pedig az Úr asztalához térdelnénk egymás mellé. De mégha csak idegenek lennénk egymásnak! Sokszor ellenségesek vagyunk egymással szemben, egészen az erőszakig, a gyűlöletig és az öldöklésig! Az azonos keresztség, az azonos Eucharisztia nem használ semmit, hogy összehúzzuk azt az évezredes szakadékot, amely egymástól elválaszt egy maurras-i pozitivistát és egy haladó munkáspapot. Amit hiszek, az itt beleütközik abba, amit megállapítok, tapasztalok.

Ez a szembenállás mindig létezett az Egyházban két szellemi család között, amelyeknek követelményei egymással ellentétesek, jóllehet nem ellentmondók. E két követelményt két szóval össze lehet foglalni: hitletétemény és üzenet. Ott van a kinyilatkoztatott igazság, amelyet terjeszteni kell a nemzetek között.

Jól tudjuk: valamennyien, ha Krisztuséi vagyunk és a római katolikus, apostoli Egyházhoz tartozunk, ilyen vagy olyan irányba hajlunk: a szélső jobboldalon a szigorú teológusok az agresszív ortodoxiát képviselik, a Kinyilatkoztatás letéteményét lepecsételt edényben őrzik, és ugyanúgy akarják átadni, mint ahogy kapták, tehát változatlanul megőrizni minden hamisítástól. Igaz az, hogy ezek a szellemek természetüknél fogva bizalmatlanok, ellenségesek mindazzal szemben, ami a szellemet az ellentétes táborhoz köti, tehát azokhoz, akik nem annyira a letétemény megőrzését, mint inkább az üzenet hirdetését szorgalmazzák, akik nem a definíciókra, nem is a hagyományokra vagy a tiszteletreméltó szokásokra hivatkoznak, hanem akik hiszik, hogy minden kor — a miénk talán jobban, mint bármelyik — várja az üzenetet, az evangéliumi jóhírt.

Így tehát az Egyházban a hitletétemény képviselői ellentétben vannak az üzenet hirdetőivel. Mégis, nem hiszem, hogy ez az ellentét alkotja az igazi problémát. A két irányzat jogos, és mindkettő megfelel a látható Egyház hivatásának. Hol van tehát a botrány? Mert ez létezik. És én nem akarom tagadni.

Igen, szembe kell néznünk a szembenállással, sőt a legyőzhetetlen ellenségeskedéssel, amely egymással szembeállítja — nem mondom: a különböző felekezetű kereszténveket, hanem — még a katolikus Egyházon belül is a katolikusokat más katolikusokkal. Nem a teológiai

vitákra gondolok; vagy legalábbis ezek politikai oldala érdekel. Mert igaz az, hogy minden teológiai pártállás magában foglal egy politikai magatartást is.

Íme az első evidencia: Megtörténik, hogy annál inkább közelinek érzem magam egy hívőhöz, egy jámbor emberhez, minél inkább eltávolodott saját Egyházamtól. Ez csak látszólagos ellentmondás. Egy mohamedánnal vagy zsidóval szemben, ha jámborak, eleve érzem — mielőtt még megszólaltak volna —, hogy mi választ el bennünket. A közöttünk levő szakadék mintegy megszokott számomra. Nem érhet meglepetés. De ami nem megszokott és ami elbűvöl, ha felfedezem; az az imádás, az ima, amely az én szívemből is fakadhatna, a mennyei Atya szeretete, és, néha még a zsidóknál is, a vonzódás Krisztushoz.

Ritkán találkoztam igazi izraelitával és misztikus muzulmánnal; de néha ilyen találkozáskor arra gondolok, hogy az Atya házában sok lakóhely van. Amit Izrael egy gyermeke vagy a Próféta egy gyermeke iránt érzek, természetesen még jobban érzem a különböző keresztényekkel szemben, akik ugyanabból a Krisztusból élnek, elszakadt testvéreimmel szemben, akiknek hite eleven, vagy olyan lelkekkel szemben, akik semmiféle meghatározott hitvalláshoz sem tartoznak, akik — mint Simone Weil — az Egyház küszöbén élnek; és az a fény, amely áthatja őket, talán éppen mivel nem fejeződik ki hagyományos formulákban, engem jobban megvilágít. A kegyelem itt mintegy nyers formájában jelenik meg, nem hordozzák a számunkra megszokott eszközök. Ez olyasmi, mint amikor felfedezzük, hogy idegenek ugyanazt a meghitt helyet kedvelik az erdőben, mint amelyet mi keresünk fel magányos kirándulásaink alkalmával. Csodálkozunk, hogy számunkra ismeretlen utakon ugyanide érkeztek.

A megérkezési pont, ahol mindazok találkoznak, akik a szemlélődésre törekszenek — ugyanazon a sötét éjszakán keresztül, mint Keresztes Szent János — bármenynyire távol állt is egymástól kiindulópontjuk, kevésbé kötik le érdeklődésemet, mint a félúton való találkozások a különböző fajokhoz és felekezetekhez tartozó elszakadt testvéreimmel, és néha még kifejezett és harcos ateistákkal is, akik minden anyagi (evilági) érdeken kívül keresik Isten országát és igazságát, és akiknél felismerem Krisztus szeretete jeleit, jóllehet nem ismerik e Krisztust.

Ez az én szellemem törvénye: annál közelebb érzem magam egy hívőhöz, minél inkább távol áll a látható Egyháztól, amelyhez tartozom és amely félelmetes fonákságait mutatja. Igen, annál idegenebbnek, sőt ellenségesnek érzem magam egyes emberekkel szemben, akik ugyanazt a krédót vallják , mint én, akik ugyanahhoz az asztalhoz térdelnek és ugyabból a kenyérből részesednek.

De még itt is csak látszólagos az ellentmondás. Én soha meg nem engedném, és senki a világon nem tudná elfogadtatni velem, hogy a keresztény szabadon választhatja meg politikai állásfoglalását, hogy szabadon választhatja meg az eszközöket, amelyekkel győzelemre segíti politikai eszméit. Márpedig Franciaországban a katolikusok jelentős része ezt hiszi; és nemcsak a szokványos katolikusok, a szagosmisék katolikusai, akik teljesítenek bizonyos előírásokat, de akiknek nincs igazi vallásos életük; a gyakorló és jámbor katolikusokra gondolok, és minél inkább azok, annál inkább távolinak és ellenségesnek érzem magam velük szemben. (...) Ha egy keresztény, aki egész héten át bizonyos eljárásokkal (kínzásokkal) akar szólásra kényszeríteni egy gyanús személyt, aztán vasárnap jámboran áldozáshoz járul gyerme-

keivel, ez az áldozás szédületesen elválaszt engem tőle, idegenné, ellenségévé tesz.

Hogy kevés gyakorló keresztény gyakorolja a kínzásokat? De ezrek és milliók voltak, akik — ha nem is hagyták jóvá — legalább « megértették » és felmentették e kínzókat. Ezrek és milliók voltak, még a jámborok között is, akik nem igen védekeztek a zsidók gyűlölete vagy megvetése ellen, vagy legalábbis a zsidókat gyanús fajnak tekintették, sőt nagyon gyakran az arabokat is mint arabokat. Ez nem botránkoztatna meg, ha agnosztikusokról vagy ateistákról lenne szó, mint amilyen pl. egy Barrès vagy egy Maurras volt. A botrány azoknál a gyakorló kereszténynél kezdődik, akik az Egyházban élnek és talán hűségesebbek a vallásgyakorlatokhoz, mint én — amint ezt gyakran szememre is hányták — szeretetet tanúsítanak és szolgálnak, jobban, mint én.

Itt már lehetetlennek tűnik számomra, hogy túl ne lépjünk a különbözőség fogalmán. Sokkal több van, mint különbözőség a katolicizmuson belüli katolikusok között: abszolút ellentmondásról van szó, amely legyőzhetetlen legalábbis az olyan szellem számára, mint én. Jól tudom, hogy hogyan érvelne velem szemben egy maurrasi irányú, meggyőződéses katolikus. Kimutatná, hogy ténylegesen a keresztény üzenet elválaszthatatlanul a nyugati civilizáció védelméhez kapcsolódik. Nem foglalkozom itt ezzel az érveléssel. Csak azt állítom, hogy hiábavaló minden erőfeszítés, hogy megoldjuk ilyen formában a szellemek megosztottságát az Egyházon belül is, amely viszály annál botrányosabb, minél buzgóbb keresztényekről van szó.

Mi tehát a teendő? Kétségbe kell-e esnünk ama egység jövőjét illetően, amelyért az Emberfia Atyjához imádkozott? Nem hiszem. De úgy gondolom, hogy erre

az egységre az Egyház látható határain túl kell törekednünk.

Az Egyházon belül már egy bizonyos módon megvalósult ez az egység, hála a közös krédónak és a közösen megtört Kenyérnek: az ellenséges testvérek, ha nem is engesztelődtek ki, legalábbis egymás mellett térdelnek mintegy állandó « istenbékében » (fegyverszünetben) élve, amelynek templomaink kiváltságos helyei még a legzavarosabb időkben is. Ehhez már annyira hozzászoktunk, hogy nem is figyelünk rá. Találkozunk egymással mindazon túl, ami szétválaszt bennünket a földön, Őbenne, aki majd, mintegy önmagunk ellenére, egyesít valamennyiünket az ő Szeretetében.

Jól tudom, hogy ez a külső béke csak azért uralkodik az áldoztató asztalnál, mivel nem szólunk ahhoz az ellenséges testvérhez, aki mellettünk áldozik. Ha valaki évek óta ugyanabba a kápolnába jár ugyanarra a misére, olyan barátokra tesz szert, akikről semmit sem tud: kedvel egy gyermeket, aki úgy áldozik mellette, mint egy angyal, akihez sohasem szóltam, akihez ragaszkodtam és akiért imádkoztam, talán egy játékfigura lett. Tény azonban, hogy éveken át együtt járultunk az Úr asztalához áldozáskor.

Nem várhatunk, nem remélhetünk mást, minthogy az ellentétes szellemek egymás mellé térdelnek: mindegyik külön részesedik az isteni életből, mert Istennek minden lehetséges, még az is — hiszen Ő a Szeretet — hogy nem számítja be azt, ami egy hívőnél a bálványimádásból megmaradt, mégha ezt fajnak vagy nemzetnek hívják is.

De végül is nem elégedhetünk meg ezzel a teljesen külső egységgel. Én azokhoz tartozom, akik hiszik, hogy az igazi egység az Anyaszentegyház látható hatá-

rain túl van, azon az eszményi ponton, amelyet az Úr maga jelölt meg azon a nevezetes napon, amikor egy kút káváján ülve egy rosszéletű nővel beszélgetett, aki vizet meríteni jött oda: « Eljön az idő, és már itt van, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát. » A lélekben és igazságban imádókból néhányat minden hitvallásban és minden egyházban találhatunk; egyetlen jelről ismerhetők meg: szeretik egymást, hogy úgy mondjuk, nem az őket elválasztó elemek ellenére, hanem egy bizonyos értelemben amiatt, ami elválasztja őket; mert a csoda éppen az, hogy jóllehet szétváltak, egymást felismerik és egymáshoz csatlakoznak, tudatosítva, hogy ugyanaz a szellem élteti őket.

Jól értsenek meg: mindezek ellenére teljes szívemből hiszem, hogy anyánk, a katolikus Egyház az igazi Egyház és hogy mindig Péter old és köt Rómában. De hiszem, hogy az a szellem, amely belőle túlcsordul, messze látható határain túlra terjed, és hogy az Atya mintegy felismeri önmagát azokban az imádókban, akik más nyájhoz, más akolhoz tartoznak.

A gyarmati háborúk szörnyű szerencsétlensége az volt, hogy kompromittálta az egymást kereső és egymást felismerő szellemi tapogatódzásokat. De végül is kikászálódunk ebből a hosszú éjszakából. A toumiline-i bencések vagy Charles de Foucauld Kis Testvérei által elvetett mag egy napon gyümölcsöt hoz. Ha Isten megadja nekünk a kegyelmet, hogy megláthassuk az újjászülető békét, a kiengesztelődött fajokat, újra elkezdjük azt, amit hajdan megkíséreltünk a maghrebi néppel, azokkal, aki nem tudják, hogy Jézus a Krisztus, de tudják, hogy van egy mennyei Atyánk és imádják őt, mint mi, ugyanazokkal a szavakkal, mint mi.

Hogyne valósulna meg velük az egység természetesebben, mint azokkal a katolikus testvéreinkkel, sőt:

buzgó katolikusokkal, akik azt hiszik, hogy a politikának megvannak a törvényei, megvan az erkölcse, hogy abszolút autonómiának örvend magával Istennel szemben is?

És mégis: nem lehet kibújni a parancsolat alól; ezeket az ellenséges testvéreinket is szeretnünk kell Istenben. Mi az igazi értelme ennek a kifejezésnek: egymást szeretni Istenben? Istenben szeretni ezeket a testvéreket, akiknek módszereit és céljait lehetetlen nem utálnunk, és akik szintén mindent utálnak nálunk: ez lehet a nehézség megkerülésének nagyon kényelmes és verbális módja. Mit vethetünk be mindkét részről pozitívként és hatékonyként ebbe az erőfeszítésbe, hogy találkozzunk túl az ellenérzésen, amely a gyűlöletig, sőt — sajnos — a gyilkosságig fajulhat? Mert az öldöklés Franciaország mindennapi kenyerévé vált.

Valamennyien hisszük, bármelyek legyenek is politikai választásaink, hogy egymást szeretni Istenben, sőt még az ellenséget is szeretni, valóságot fejez ki, lehetőségnek felel meg. Nem lennénk keresztények, ha visszautasítanánk az Úr abszolút parancsát, aki azt akarja, hogy szeressük ellenségeinket is. Azzal kell tehát kezdenünk, hogy akarjuk, valóban akarjuk, hogy hathatósan akarhassuk. És ha az első feltétel az, hogy ezt az Úrtól kérjük mint kegyelmet, a második az, hogy magunk is törekedjünk rá emberi eszközeinkkel.

De mindenekelőtt van egy nagy vigasztaló igazság, amelyet az ember az én koromban fedez fel, mégha valaki olyan harcos volt is, mint én, ha annyira elkötelezett volt is, mint én a mai napig maradtam: felfedezzük, hogy valójában nem utáljuk (gyűlöljük) az embereket, mint hittük, sőt az ellenkezője is igaz: ők sem utálnak bennünket; gyakran összekeverjük a gyűlöletet és az elkeseredettséget. Ez két különböző lelkiállapot. Egymást keserítjük egész életünk során, igaz, mivel nem

figyelünk a másik indokaira. És életünk alkonyán, amikor elül a régi harcok pora, megtörténik, hogy találkozunk egy hajdani ellenféllel. Akkor meglepődünk, hogy milyen jól érezzük magunkat társaságában, felidézve a múlt küzdelmeket, ifjúságunk barátait vagy ellenségeit, akik már nincsenek többé. Úgy tűnik, hogy ilyenkor az Úr ezt súgja nekünk: « Látjátok, szegény gyermekeim, hogy nem gyűlölitek egymást. Nem értettétek meg egymást, a szó szoros értelmében: süketek voltatok egymás érveire. Az igazi gyűlöletet talán sohasem éreztétek. »

Ez az öregség egyik jótéteménye, még az olyan harcosé is, mint amilyen én voltam: felnyitja szemünket arra, aminek számunkra, keresztények számára a legvigasztalóbb evidenciának kellene lennie: a harag, az elkeseredettség nem gyűlölet, és ha az igazi gyűlölet csaknem mindig elnyomhatatlan, felülmúlhatatlan, nem ugyanaz a helyzet az említett érzékenységekkel. Innen kiindulva meg kellene találnunk a módszert, hogy meghallgattassuk magunkat az ellenféllel, hogy lecsillapítsuk, hogy végre hallgasson ránk.

Pascal, aki mindent megmondott, ezt a szabályt javasolja nekünk egy gyakran idézett töredékében: « Amikor az ember haszonnal akar vitatkozni és meg akarja mutatni a másiknak, hogy téved, meg kell figyelni, melyik oldalról tekinti a dolgot, mert általában igaz erről az oldalról, és ezt az igazságot be kell vallani, de meg kell mutatni azt az oldalt, ahonnan hamis. »

Nem kell sokat gondolkodnunk erről, hogy felfedezzük a páncélzat hibáját, mégha ez Pascalé is: a hiba kiszúrja a szemet. Pascal megengedi az ellenfélnek, hogy egy oldalról igaza van, de nem tudja elképzelni, hogy ő maga is tévedhet egy oldalról. Mégis, csak amennyiben megengedjük, hogy az ellenfélnek nemcsak igaza lehet bizonyos mértékig és az ő szempontjából, hanem azt is,

hogy mi magunk tévedhetünk, csak annyiban tehetünk feléje egy lépést és így tesz ő is egy lépést felénk.

Igaz, hogy a politikában, ha csak eszmék ütköznének, engedhetnének az érveknek. De sajnos szenvedélyekről van szó, a legőrjöngőbb szenvedélyekről, a legelvakultabbakról, amelyek a legkevésbbé hallgatnak az értelemre (érvelésre).

De az egységre vágyó szenvedélyünk nem vak. Ez az igazi egység, amelyre törekszünk, a keresztényeké, akik elismerik ezt: nem hiszik, hogy van számukra más politika a világon, mint amelyik igyekszik beírni az emberek történelmébe a mennyei Atya akatát. A Hegyi Beszéd minden egyes boldogsága teljes életünkre vonatkozik, tehát állampolgári életünkre is. Igyekeznünk kell ezeket átültetni a tényekbe, túlhaladva minden nacionalizmuson, fajgyűlöleten, hódítási szellemen.

A keresztény számára nincs más megengedett politika, mint Isten országának és az ő igazságának keresése. Nem szabad neki közömbösnek maradnia a testvéreket megosztó konfliktusokkal szemben. A tülekedés fölé kell emelkednie, és mégis bele kell merülnie a mindennapi küzdelmekbe. Azok közül valók vagyunk, akiket Krisztus szeretete és országának reménye nem fordított el az emberi kalandtól, ettől a mindennapi gyászos történettől, amelyet politikának nevezünk. Az örökkévalóért élő lelkek idejébe való beépülés: íme, ez látszik nekem olyan pontnak, ahol találkoznak mindazok, akik egyek akarnak lenni az Atya, a Fiú és a Szentlélek egysége mintájára.

Biztosak vagyunk, hogy az első keresztény közösségek számára idegenek voltak azok a problémák, amelyeket a római megszállás vagy Heródes politikája felvetett. De ők várták az Úr közeli visszatértét, és nem sejtették, hogy a Történelem még nem teljesedett be. Mert az idő nem fejeződik be; mert Krisztus nem jött el, amint az

első keresztények hitték, hogy lezárja az emberek bűnös történetét, hanem azt át akarja járni, hogy belülről átalakítsa; mert az Úr számára egy nap annyi, mint ezer év, és ezer év, mint egy nap; mivel megtanultuk, hogy ne válasszuk szét Isten országa keresését annak beteljesedésétől e föld édes birodalmában (Bernanos), amely már Isten országa lenne, ha az emberek elfogadták volna a Hegyi Beszéd tanítását.

Választ adtunk arra kérdésre, amelyet egyszer Etienne Borne tett fel: létezik-e a Hegyi Beszéd politikája? Úgy tűnik nekem, hogy azok, akik lélekben és igazságban imádják az Atyát, megegyeznek és egyesülnek abban a meggyőződésben, hogy létezik. Az örökkévaló beletestesülése az időbelibe azzal a következménnyel jár, hogy az időben megoldhatjuk azokat a problémákat, amelyek megoldhatatlanoknak tűnnek. A jelenlegi francia dráma szintjén napnál világosabb, hogy a keresztény humanizmus által sugallt politika megkímélt volna bennünket a vérontástól, elkerülhettünk volna számos bűntettet, és megőrzött volna bennünket a szégyentől, amely alatt néha elbukunk, és megőrizte volna jelenlétünket azok között a népek között, amelyek szeretnek bennünket.

Valamennyiünknek az az érzésünk, hogy a virradat ígérete nélküli alkony tanúi vagyunk; a rettenet a torkunkat fojtogatja, hogy a keresztény Nyugat civilizációja, amely mindenfajta alkotásban olyan gazdag, és amely annyi bűn ellenére annyit tett Krisztus országáért és a szentség oly szép gyümölcseit termette: ez a civilizáció lehanyatlik és minden pillanatban fenyeget hirtelen eltűnése. Ez az érzés megnehezíti számunkra, el kell ismernünk, a hit gyakorlását, amely hitet azonban táplálnunk kell magunkban: lehetséges minden ember egysége Krisztusban! Nem tehetjük azt, amit Szent Ágoston tett utolsó napjaiban, amikor a római világ ereszkékei recseg-

tek a barbárok hódítása miatt, nem láthatjuk a minket elözönlő barbárokban az Egyház számára gazdag aratás lehetőségét. Mert a maiak nem barbárok: Nyugatnak ezek az ellenségei keresztények voltak, és többé már nem azok. Ismerték Krisztust és visszautasították, kihirdették Isten halálát.

Kié a vétek? Kételkedhetünk benne? A keresztény Nyugat nem töltötte be hivatását, ez az igazság. Jaj neki, mivel nem evangélizált, vagy csak félig-meddig evangélizált. Istennek szüksége volt az emberekre, és az emberek felhasználták Istent, ez mindent megmond.

Első pillantásra az az egység, amelyre törekednünk kell, kétszeresen lehetetlennek tűnik. Először az Egyházon belül, a növekvő veszéllyel szemben mindegyik fél hevesen reagál egymással ellenkező irányban; az Egyházon kívül pedig a hatalmas marxista tömeg igyekszik megsemmisíteni mindazt, ami keresztény, mert ezt gyűlöli leginkább és ezt tekinti legfőbb ellenségének.

És mégis, a hitnek elégnek kell lennie nekünk, hogy ne essünk kétségbe. Hisszük, hogy ebben a világban, úgy ahogy van, Krisztus jelen van és láthatatlanul működik. Valaki, aki nem hisz, azt mondta nekem, hogy Moszkvában főleg az lepte meg, hogy a templomok tele vannak imádkozó néppel. Bármint lesz is, mégha az abszolút fegyver a világ háromnegyed részét elpusztítja is, mindig lesz valami bunker mélyén egy kis csoport, amely összegyülekezik egy asztal körül, és egy pap, aki átváltoztat és kiosztja az élő Kenyeret.

Ez már a megvalósult egység, ez a mustármag egysége, amely magába sűríti az eljövendő aratás teljességét, és máris jelzi előre ezt a végső aratást, amikor majd elválasztják a jó búzát a konkolytól. Azon a napon az Emberfia visszatér, hogy minden jó magot összegyűjtsön az

Atya csűrébe. Akkor majd megértjük, hogy ez az egység, amelyre mi szinte kétségbeesve törekszünk, már létezett tudtunkon kívül a mi szegény életünkben, amelyet szétszaggattak az esztelen szenvedélyek, és hogy az egység ellenünk és nélkülünk teljesedett be.

VI. Hüvelyk Matyi

Mégha tevékeny apostol, egy eleven plébánián dolgozó férfi lettem volna is, jól tudom, hogy megmaradt volna életemben egy bizonyos magányosság, és hogy a testvéreimmel való emberi és vallásos kapcsolatok nem érintették volna azt. E magányosság minden ember lényegéhez tartozik, de a magamfajta embernél ez öntudatos: mintegy a sors középpontjában áll, és e központi mag körül kristályosodott ki és öltött alakot írói sorsom, a hívő és a katolikus sorsa is. Az írói alkotás és az ima területén egyaránt ez inspirált, mert egyedül voltam, és ez a magány nem ismert más orvosságot, mint az írást ebben az életben, és Istent a másikban. De először ebben a világban, ahová Ő eljött, megtestesült és velünk maradt.

Ez az elmélkedés arról, hogy mit hiszek én, segített abban, hogy meghatározzam az emberi rendben hitem első okát: a magányt. Ez egy agnosztikus számára világos és elégséges oknak tűnhet, hogy megmagyarázza az én állásfoglalásomat Istennel szemben: minden gyengéd lélek követelménye a magány feloldása; nem találnak más megnyugvást, mint amelyet életük kezdetén élvezhettek, amikor édesanyjuk karjába szorította őket. És amikor onnan kiszakadtak, elkezdődött a szexualitás disznósága, ahol a gyermek gyengédsége hasonlít egy sértegetett, bemocskolt, kétségbeesett leánykához.

Felismerem önmagamban ezt a gyengédséget, amely Isten cinkosa. De tanúsítom: ez egy *valóság* körül öltött

testet; és ezt szeretném hangsúlyozni, mielőtt befejezném ezt az elmélkedéssorozatot.

A kritikus szellem nagyon korán felébredt bennem. Nem ismertem hitetlen apámat, de világosan kirajzolódnak előttem jelenlétének körvonalai. A klerikusok a heves támadást, a rosszmájúságot váltják ki bennem, mihelyt tollat veszek a kezembe: talán ezt az antiklerikalizmust örököltem. És ha jámbor anyám mindörökre megjelölt a keresztény jellel, formalista, ósdi vallásossága nagyon korán kiváltotta eszem tiltakozását. A természet szerint megvolt minden esélye annak, hogy az ilyen szellem, mint az enyém, ellene fordul a vallásnak, amelyet megtanítottak. Tizennyolc éves koromban Anatole France, pontosan az antiklerikális regényíró gyönyörködtetett az *Ametiszt gyűrű*-vel. Hosszú kényszerűség után ez felszabadított. Az a keresztény környezet, amelyben gyermekkorom fürdött, megérdemelte ezt a gúnyolódást. Az evangélium és a fösvény polgárság szociális-politikai állásfoglalásai közötti ellentmondás, azé a polgárságé, amelynek semmi érzéke nem volt az igazságosság iránt (amint ezt a Dreyfus-ügy megmutatta), tehát ez az ellentmondás napnál fényesebb volt szememben; a kibúvót Marc Sangnier *Sillon*-mozgalma jelentette, amelyet az Egyház elítélt, — eltömte ezt a kijáratot, minthogy a « Pascendi » kezdetű enciklika által — úgy tűnik — lerombolta mindazt, amit én mint egyetemista hitemből a modern eszmeirányzatokhoz igyekeztem alkalmazni. Az enciklika világosan elítélte ezt az alkalmazási kísérletet.

Igen, minél inkább rágondolok, annál inkább úgy tűnik nekem, hogy nálam is bekövetkezhetett volna a hit elvesztése abban az állapotban, amelyben akkor voltam; a titkos, mohó és csillapíthatatlan gyengédség ellenére megtörténhetett volna nálam is, mint annyi másnál.

És ha egy pillanatig sem volt erről szó — lázongásaim, türelmetlenségem, gúnyolódásaim ellenére —, ezt annak köszönhetem, hogy sorsom minden pillanatában, sőt még akkor is, amikor vallási életem elapadt és a folyó már csak egy kis vízsugár volt, még akkor is markomban szorítottam egy nagyon drága igazgyöngyöt, valami keményet, égetőt, egyetlent, csodálatosat, valamit, amire nem találok jobb kifejezést, mint ezt: « kimondhatatlan ».

Egy kemény követ, egy tényt. Barmilyen nagy helyet juttatnak is benne manapság a legendának, vagy divatosabb szóval: a mítosznak (és én mint történész-tanonc erre buktam), az *Újszövetségben* még elég történelem maradt ahhoz, hogy ne kételkedjem: ez az ember, Jézus valóban létezett; és az ott lejegyzett szavak lényegét Ő valóban kiejtette; és hogy e szavak szellem és élet: mindennek én eleven bizonyítéka, tanúja voltam. Mert én azokból éltem a szó fizikai értelmében, azok tápláltak. Az evangéliumi szavak megmentettek a kétségbeeséstől azokban a nehéz időszakokban, amelyeken minden ember átmegy, azokban az órákban, amikor a sötét erdőben alig különböztettem meg a fényt, amelyet az elveszett Hüvelyk Matyi, Gustave Doré kedvelt rézmetszetein, felfedez a nagy fa csúcsán, ahova felmászott. De az ajtó, amelybe Hüvelyk Matyi beleütközik, az én életem meséjében sohasem volt az emberevő Óriásé, hanem egy olyan ember házáé volt, aki ember volt az emberek között, az egyedüli, aki rám pazarolta a gyengédséget, amelyet mások visszautasítottak, tartós gyengédséget, nem valami nyálas nyávogást: ezt a gyengédséget csak egy Isten képes a végtelen erővel összekapcsolni. Beléptem, leültem a vendégfogadó asztalához; de hogy ott maradjak, ahhoz tisztának kellett volna lennem. És hogyan lehet tisztának maradni fiatal testünkkel? Beléptem tehát, majd kijöttem. Újra elvesztem. De bár-

milyen messze jártam is a háztól, biztos voltam, hogy újra megláthatom fényét, ha felmászok valamilyen csúcsra.

Sok más Hüvelyk Matyi, aki eltévedt a baljós erdőben, észrevett egy fényt, de ha nem is volt az Óriás háza, a legtöbbjük számára nem volt az emmauszi vendégfogadó sem. « A világosság e világba jött, de a világ nem fogadta be. » Megint visszatérünk azokhoz a szavakhoz, amelyeket Nikodémus hallott. Ezt is hiszem. Hiszem, hogy a világ visszautasítja a világosságot. És szabadon utasítja vissza: ez a szeretet feltétele. De vajon kellő ismerettel választ? Valóban mindig igazi szabad választásról van szó? Nincs itt hely arra, hogy behatoljunk a szabadság rejtélyeibe. Igen, sajnos, a rejtélyeibe. Az Iszlám győz a kereszténység felett Afrikában, mert az egyetlen Isten ismerete és a törvény, amelyet előír, Istent a műveletlen szellemeknek mutatja be, anélkül, hogy teológiát kényszerítene rájuk.

Isten őrizz, hogy ebben a kereszténység felsőbbrendűségét vagy kiválóságát látnám. Mégis mindig hittem, hogy az Evangélium terjedése kezdetben akadályozott nemcsak a pogány népeknél, hanem az anyaországban is, mivel a kis katekizmus, még legvázlatosabb formájában is, olyan fogalmi ismeretet követel a gyermektől, amelyre képtelen; és az emberek jórésze egész életében képtelen lesz rá, miként általában a primitívek. A gyermekeknek elég lenne röviden megtanítani, hogy a Poncius Pilátus alatt keresztre feszített Jézus feltámadt halottaiból, hogy ma is él, hogy minden szava élő maradt, hogy kettő közülük továbbra is hatékony, és ezeknek a gyermekeknek meg kell próbálniok a bűnbocsátó és a kenyeret átváltoztató szó erejét.

A katekizmusnak meg kellene elégednie ezzel a tanítással: Isten megismerteti magát teremtményeivel, Isten gyermekké lett, egy közülünk, ember, mint mi, meghalt,

feltámadását többen tanúsították, akik hittek Benne; Krisztus él és nem hagy el többé bennünket; jelenlétének három módja van: jelen van az élő kenyérben, amelyet az áldozáskor magunkhoz veszünk; jelen van másodszor a kegyelem állapota révén, ha abban a boldogságban van részünk, hogy birtokoljuk Őt: egy kegyelem állapotában levő lélek túlcsordul Istentől. Az Úr maga biztosít erről bennünket: « Ha valaki szeret engem, Atyám is szeretni fogja, hozzá megyünk és lakást veszünk benne. » Végül, harmadszor, valahányszor ketten vagy hárman összegyűlnek, hogy az Úrhoz imádkozzanak, Ő közöttük van, amint mondotta. Ha egy gyermek meggyőződött e három jelenléti módról, nem kell kutatnia más misztériumokat, mígcsak a korral nem lesz kíváncsi rájuk. A szenvedéstörténettől kezdve, visszamenve a születésig, majd végigjárva az utat a jászoltól az üres sírig, Galileán és Júdeán keresztül, valamennyi utat, amelyet az Úr megjárt, e konkrét, megtestesült történet földön futó útjait, az Úr szavai és tettei nyomán lassan kibontakoznak a misztériumok: a Szentháromság, Péter primátusa vagy a valóságos jelenlét az Eucharisztiában mind ott van. A gyermekeknek semmiféle tanítást nem kellene tan formájában átadni, hanem úgy, ahogy az Úr maga kinyilatkoztatta a szegényeknek és tudatlanoknak. A katekizmus gyermekei meg tudják érteni azt, amit a Tibériás tavának halászai megértettek.

VII. A démon

Tény az, hogy ezt a Világosságot visszautasították; hogy a mai kor gyermekei eleve visszautasítják, előzetes vizsgálat nélkül, és hogy a rejtély megoldása csak az út végén adatik meg. A modern ember elvágta a hidakat Isten felé egy alapvető tagadás révén. Attól fél, hogy

meglepetés éri. Körülöttem sok író gondja az volt, hogy bebiztosítsa magát a világosság kockázata ellen, még az utolsó pillanatban is. A végső megátalkodottságot gondosan előkészítik ezek a testvérek, akik ugyanolyan aggálylyal óvakodtak Istentől, mint amilyen szenvedéllyel mi közeledtünk Feléje, mi, akik szeretjük Őt, el akartuk veszíteni magunkat Benne.

Ezért nem vádolhatjuk következetlenséggel azokat, akik — mint a marxisták — csak az anyagban hisznek, de milyen titok, hogy a szürrealisták a leghevesebben gyűlölik a kereszténységet, túlhaladva a valóságon, keresve az elmenekülés útjait, éspedig milyen nyomorult eszközökkel! Ők is maguk felé hajlítják az automatát (vagyis: az ún. automatikus írást « irányítják », *ford. megj.*), de milyen trükkökhöz folyamodva. Megvetnek és gyaláznak bennünket, akiket a szentségi élet mint valami láthatatlan és nyugodt folyó visz a születéstől a halálig, és bensőséges viszonyban őriz meg bennünket Ővele, aki legyőzte a világot és túlszárnyalja az időt. Miért gyűlölnek bennünket ezek a szürrealisták, akikben a világ, úgy ahogy van, borzalmat kelt? Miért átkozzák a világosságot, éspedig azzal a gyűlölettel, amely logikusan nem irányulhatna olyasmi ellen, ami nem létezik? Igen, gyűlöletük akaratlan hitaktussá alakul. Mintha csak ezt kiáltanák: « Létezel, minthogy gyűlöllek. Ha nem lennél élő, nem akarnálak megölni a szellemekben és szívekben. »

Íme, ezzel eljutok ahhoz a kérdéshez, amelyet annyi keresztény elhárít és amellyel én sem akartam soha foglalkozni: Hiszek-e a Rossz Szellemében? Hiszem-e, hogy ez a Rossz Valaki? Vajon nem választottam-e néha a könnyű megoldást, amikor azt mondtam, hogy szimbólumról van szó, mint annyi esetben a Bibliában? Semmit sem akarok elhallgatni abból, amit hiszek vagy

nem hiszek a démon létével kapcsolatban, és ami az agnosztikusok és ateisták számára minden másnál hihetetlenebbnek tűnik.

Ezen a ponton is, mint a többin, egyszerre tartom a lánc két végét: valami természetes ellenállást érzek, hogy elfogadjam, hogy a már úgyis szerencsétlen, annyira védtelen teremtmény ki legyen szolgáltatva a láthatatlan ellenségnek, aki hatalmat kapott, hogy kísértésbe vigye, és annál félelmetesebb, hogy az emberek jórésze nem is tudja, hogy létezik, vagy gúnyosan tagadja létét. Ebben tetézett szerencsétlenség van, mintha fontos lenne valakinek, hogy egy sor évhez, amelyek elveszettségünket bizonyítják, hozzáadjanak egy utolsó, ellenállhatatlan lehetőséget; mert mit tehet az ember egy olyan angyallal szemben, aki rendelkezik a láthatatlanság és a mindenütt jelenvalóság kiváltságaival? A démon szellem, és uralkodik a szellemek felett, a szemfényvesztések és álmodozások mestere, és mindez egy olyan világban, amely kihirdette Isten halálát, és amely minden kegyelmen kívül marad?

A Rossz problémája ebből a szempontból zavar a leginkább; elismerem, hogy gyakran engedtem a javasolt könnyű összeegyeztetéseknek: a démon csak szimbólum; a bennünk levő Rossz képszerű megtestesítése, vagy ezt a nevet adták Jézus korában mindazoknak a betegségeknek, amelyek a szellemet a testen keresztül érik el...

De ott van a másik oldal. Életem során ha nem is bizonyítékot szereztem, de azt a benyomást, hogy a Rossz valóságosan, lényegileg valaki. Azok az emberek, akiket nagy bűnösöknek ismertem, egyetlen pillanatban sem sugallták a gondolatot, hogy ördögtől megszállottak; másoknál viszont, akiknek élete látszólag nem volt olyan feslett, éreztem jelenlétét. Egyes életek, amelyeket elég hosszú időszak során megfigyelhettem, úgy tűntek, hogy

valami különös, zavaros fény veszi körül őket. Kétségkívül itt csak benyomásról van szó. De bizonyos vallomások megerősítik. Tény az, hogy egyes lények egész életük folyamán küszködtek egy bizonyos jelenlét ellen, amelyet ők maguk jelöltek meg.

Én csak egyvalakit idézek, mivel ő maga többször és nyilvánosan beszélt róla: André Gide-et, akinek példája annál is inkább megragad, mivel élete végén csak nevetve tudott beszélni a démonról. Mégis, úgy tűnik, bizonyos korszakokban nem volt kétséges számára, hogy — ha nem is volt tőle megszállott — legalábbis közvetlen köze volt hozzá. Hogy az agnosztikusokkal megértessem azt a szorongástól átjárt érdeklődést, amelyet Gide esete keresztény barátaiban felkeltett, *Belső emlékirataim*ban idéztem három szöveget (de jóval többet találtam volna).

Az első kettő magától Gide-től való. Az egyiket a *Si le grain ne meurt* második része elején olvashatjuk: « Végül nemrég világossá vált, hogy egy fontos szereplő, a démon, részt vehetett a drámában. Mégis úgy mondom el ezt a drámát, hogy kezdetben nem léptetem fel őt, akit jóval később azonosítottam. » A másik szöveg a *Journal des faux monnayeurs* lapjairól való: « Bizonyos napokon érzem, hogy a rossz annyira elözönlik bennem, hogy már úgy tűnik: a gonosz fejedelem kezdi berendezni a poklot. » Végül a harmadik szöveget Julien Greentől idézem, aki nemrég így írta le Gide vele szemben tanúsított magatartását: « Amióta 1945-ben visszatértem Franciaországba, valahányszor meglátogattam Gide-et, nem mulasztotta el az alkalmat, hogy, így vagy úgy, meg ne próbált volna csorbát ejteni hitemen. »

A Szentírás szerint Isten engedélyt ad a démonnak, « hogy bejárja a földet »: hogyan értelmezzük ezt az engedélyt? Létezik egy angyali világ, amelynek valódi története számunkra ismeretlen marad, és amelybe hiába

próbálnánk behatolni. Hiszem, hogy a szentségi élet, ha nem is óv meg bennünket a kis vagy nagy bukásoktól, távol tartja azt az ellenséget, akiről Gide is ezt mondotta (emlékezetből idézem): « Nem hiszek a démonban, de éppen ezt akarja a démon: hogy ne higgyek benne. »

A katolikusnál a Szent Szűz iránti tisztelet részben ehhez a bizonyossághoz kapcsolódik, hogy jelen van rejtetten a démon és hogy távol kell tartani ezt a körben járó kísértőt. Félek, hogy amit itt írok, infantilizmusnak tűnik... De mit tehetek? És ha az igazság valóban gyermeki lenne? Ha, amint ezt Rimbaud meglátta, ez az igazság « síró angyalaival » venne körül bennünket? Ha Claudel nem tévedett, amikor azon a karácsonyon megsejtette « Isten örök gyermekségét »? Hányszor éreztem én magam is ezt a misén, akikor egy áldozó gyermeket láttam! Hogy Krisztus a kozmosz méreteire tágult nagyság, ezt elfogadom, de ez nem érdekel. De hogy ebben az előttem térdepelő gyermekben él, akinek karcsú tarkóját látom, és hogy összeolvad vele, hogy ehhez a kis emberkéhez kötődik olyan hasonlóság révén, amelyet a felnőtt nem igen tud felfogni: ez az az igazság, amelynek hiszek és amely felkavar.

VIII. Tartozásom Pascalnak

Ez a könyv nem filozófusoknak, nem is tudósoknak szól, jelentettem ki az első lapon. Mégis Blaise Pascal mindenütt jelen van, és tartozom neki e tanúságtétellel. Kétlem, hogy nélküle hűséges maradtam volna-e, vagy inkább: nehezen tudom elképzelni, nélküle mi szolgált volna hűségem támaszául saját történetem és az emberiség története válságos szakaszaiban. Egy fiatalembernél összefognak Krisztus ellen a test sötét erői és az ész köve-

telményei. Jórészt Pascalnak köszönhetem, hogy ellen tudtam állni ezeknek az erőknek.

Meglepő, hogy az az író, akinek a legtöbbet köszönhetek és aki leginkább megjelölt, és aki mesterem volt tizenhat éves korom óta, mióta kezembe vettem a *Gondolatok*at és a *Kisebb művek*et Brunschvig kiadásában, még ma is mesterem, és hogy az újságíróvá vált öreg embernek nem kellett iskolát változtatnia, hiszen a *Vidéki levelek*-ben kereste, anélkül, hogy elérte volna szintjüket, annak a tűznek a titkát, amely egy múlandó vitát örök harccá alakít át.

Ez a legkülönösebb: nincsen egyetlen író sem, akiről kevésbé jól tudnék beszélni, mint Pascalról, akinek pedig mindent köszönhetek, mivel zsenije nagy részével idegen tőlem. Természete szerint ez határozza meg legjobban: a tudományhoz tartozik ez a gyermek-geométra, aki, mihelyt öntudatra ébred, már a mértan iránt érdeklődik. Elképzelhetünk más körülményeket, mint amelyek Blaise Pascalt kiszolgáltatták a janzenista befolyásoknak, és amelyek a világ vonzáskörében (sodrásában) hagyták volna.

Kétségkívül nem lett volna kevésbé finom, mint amilyen természeténél fogva volt. De a meggyőzés szenvedélye nem csiszolta volna ki nála az elmeélt, és nem lendítette volna a *Gondolatok* tökéletességi fokára. Viszont nem képzelhető el olyan körülmény, amely a matematika, a kutatás és a felfedezés iránt közömbössé tette volna.

Ennek a matematikus és geométra Pascalnak a nyelvezete ismeretlen számomra. Egyedül én kutattam ki, milyen tudatlanság választ el engem tőle. Ez tűnik nekem különösnek és ezt kell először bevallanom: képtelen vagyok belépni egy olyan ember kutatásába, aki pedig meghatározta életemet ebben a világban és talán örökkévaló-

ságomat is. Pascal, aki második megtérése előtt olyan fennkölten érezte felsőbbrendűségét és uralmát az alsóbbrendű szellemek felett, elfordult a tudományoktól és felénk jött, igaz meghökkentő és meggyőző érvekkel; de ezek az érvek önmagukban ellentétes érvekbe ütköztek volna nálunk: annyi különfajta kulcs forog az emberi zárban! Különben az az apologéta, aki minden áron meg akar győzni bennünket, eleve gyanús: hátha megfúrta a kockákat. De amit Pascal nekünk ad, az végtelenül több, mint az érvek.

Fényt tartott kezében, azok lámpáját, akik várják a jegyes visszatértét, tüzet, amelyet annak a tűznek lángjánál gyújtott meg, amelyet 1654. nov. 23-a éjszakáján látott, kb. este 10 órától éjfél után fél egyig. Ez a láng, amely még megvilágít bennünket, akik megőriztük hitünket a szívre érzékeny Istenben — Pascalnak köszönhető, Isten tudja milyen mértékben. Számomra, aki húszéves voltam akkor, amikor a francia Egyház megfizette a Dreyfus-ügy árát, amikor a kolostorokat kiürítették a törvény nevében, amikor a « Pascendi » enciklika megtiltott olyan egyetemistának, mint én voltam, minden kapcsolatot a modern gondolkodással, Pascal Krisztusa volt — tanúsíthatom —, aki ezt mondta nekem ezekben az órákban: « Maradj velem. »

Ez a janzenista, gyanús tanok védője, ez a szellem, amely a szemtelenségig szabad maradt, egészen a gúnyolódásig egy hajlíthatatlanul ortodox Egyház ölén — és az abszolút monarchiában, amely istenítette az államérdeket és bebörtönözte M. de Saint-Cyran-t, — ez a lázadó a magamfajta tudatlanok felé közeledik azzal a fénnyel, amely neki megadatott. És íme, melléje térdelünk várva e megalázkodás sugallatát.

Tudtuk, mit mondott Krisztus a szenteknek, Nagy Szent Teréznek, Keresztes Szent Jánosnak; de nem tud-

tuk volna hinni, hogy ránk is vonatkozik, ami e hősies lelkekre vonatkozott. Pascal viszont, bármilyen nagy is, egy közülünk. Miként mi is, olvasta Montaigne-t. Imája egy Montaigne-olvasóé. A világ sodrában élt, annak a nyelvét beszélte mindvégig. *Jézus misztériuma* jelzi a tüzes éjszakában való előrehaladás állomásait: a tudós, az irodalmár, a polémista és az újságíró gyors felemelkedését. A *Vidéki levelek*-ben a gyúnyolódónak fedi fel magát; annak a lázadónak, aki olyan nevetségeseknek ítélte a « sisakos orcákat »; annak a gőgös és szenvedélyes embernek, akinek nem ismertük titkos szenvedélyét — ki tudhatná valaha is, melyek voltak? —; annak a testvérnek, akihez az Úr azokat a szavakat intézi, amelyek még égetnek minket minden idők írástudóit, akiknek a mestersége a csillogás és mások dicséretének keresése. Az Úr valamennyiünkhöz szól Pascal által. Pontosan nekünk és a minket jellemző nyelvezettel ejti ki azokat a szavakat, amelyeket egy este haboztam kiejteni egy nagy hallgatóközönség előtt, mivel a legmélyebbről, a lét legtitkosabb zugából fakadnak fel: « Gondoltam rád haláltusámban. Vigasztalódj. Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna. Ezt a csepp vért érted hullattam. Azt akarod, hogy nekem mindig emberségem vérébe kerüljön, anélkül, hogy te könnyeket adnál? Lángolóbban szeretlek, mint ahogy te szeretted mocskodat. »

Egy barát bizalmas közlésével szól a baráthoz; e bensőséges légkörben kellene kibogozni, amit ezek a szavak nemzedékről nemzedékre jelentettek azoknak, akikhez szóltak, és hogy mit adnak nekem, és mit adnak még egy bizonyos fajta szellemcsoportnak, egészen addig a napig, amikor — biztosan eljön — az emberi emlékezet elveszíti lassankint utolsó kincseit, amikor a háló utolsó szeme is elszakad, és *Jézus misztériuma* az éjszakába vész. Evidencia, bizonyosság az, hogy Krisztus haláltusát vív,

de él. (...) A *Gondolatok* minden érvét mintegy felperzseli ez a bizonyosság, amely megelőzte őket.

Voltaire *Megjegyzései*-ben — Sainte-Beuve kifejezésével — « Pascalt elevenen cilicium alá fogja ». Nem tévedett (Voltaire), amikor Pascalnak ellenvetette, hogy egy vallás nem igaz pusztán azért, mivel számol az emberi természettel. Az emberi természet és a kereszténység közötti megfelelés nem jelent érvet, és ebből semmiféle következtetést nem lehet levonni. De az a tűz, amelyet Pascal fejünk fölé emel és amelynek fénye mindörökre megvilágítja maszkját, ez az eleven láng kézről kézre járt, semmi nem tudta megakadályozni, kora szabadgondolkodói ellenére: továbbadták, átszelte az Enciklopédia századát, a romantika korszaka felszította; és később Zarathustra « Isten meghalt! » kiáltása nem ingatta meg, jóllehet Nietzsche még félelmetesebb csapásokat mért Pascalra, mint Voltaire (mint Krisztus legnemesebb áldozatát siratta). A modern világ tagadása egyáltalán nem fogott azokon a szellemeken (és én egy vagyok közülük), akikért Pascal jött.

Szükség volt arra, hogy egyszer, egyetlen egyszer az élő Krisztus kinyilatkoztatása megadassék nekünk egy — eltekintve zsenijétől —, hozzánk hasonló ember által, hogy megadassék annak az írónak is, aki sohasem vérzett más ciliciumtól, mint saját gőgjétől, és aki szintén térdre ereszkedik.

És ha Pascal valamennyi barátja nem is ismerte az örömet, örömkönnyeket, amelyeket ő ontott a felejthetetlen éjszakán, legalább valamennyien részesedtek kisebb-nagyobb mértékben abban a békében, amelyet megígért nekik. Pascal ezeknek az örömkönnyeknek, a békének az emlékét megőrizte azon a papíron, amelyet kabátbélésébe varrva hordott, és amelynek kézírásos másolata ma is megvan. Álljunk meg egy pillanatra ennél az Emlékez-

tetőnél, e pergamenlapnál, ennél a tárgynál, amelyet nem lényeges leírnunk. Egy talizmán, egy amulett: mondhatják válluk vonogatva a komoly emberek. Paul Valéry bosszankodó szánalommal leplezi le ezt a Pascalt, « aki papírokat varrogat zsebébe, abban az órában, amikor Franciországnak az infinitézimális számítás dicsőségét kellett adni ». Engem ez a pergamen nem botránkoztat meg. Három századon át eljutott hozzánk, mint amelyiket Doktor Faustus látott el kézjegyével, — de ez keresztény Faust; és a pergament nem a sötétség szellemével, hanem az örök Szeretettel jelölte meg.

Egy talizmán, egy amulett. Különös arra gondolni, hogy az én nemzedékem élén Lautréamont és Rimbaud ivadéka makacsul a tudattalanba és az álomba menekül a valóság elől, hogy a kábítószer megőrizte körünkben az öngyilkosság és az őrület hagyományát, — és mi, az írók hátvédje, mi Pascal gyermekei, összeszorított kezünkben tartunk egy amulettet, nem azért, hogy elmenelküljünk a valóságból, hanem hogy elérjünk a legfőbb valóságba, nem azért, hogy átalakítsuk az életet, hanem hogy életet változtassunk az állandó önfelülmúlás révén.

Szövegek egybevetésével ki tudnám mutatni, hogy nem is áll túlságosan egymástól távol az élcsapat és a hátvéd, és hogy Pascal bizonyos villámfényeinek a láthatár másik szélén megfelelnek Arthur Rimbaud villanásai.

Pascal nem az a moralista, aki egy rendszer által megalkotott szabály nevében akar bennünket erényessé tenni. Az Emberfia, aki szereti Pascalt és akit Pascal szeret, a jászoltól a keresztig vezeti azokon az utakon, amelyeket ők ketten ismernek. « Szeretem a szegénységet, mert Ő szerette. »

Lehajtott fővel elismerem: ezt a pergament, ezt a talizmánt nem találjuk a Pascal után jött filozófusok professzori kabátja bélésében. Egyébként csaknem valameny-

nyien megtagadták Pascaltól azt a dicsőséget, hogy egy lehet közülük. Szemükben Pascal nem filozófus, mint ahogy nem teológus a teológiaprofesszorok számára. Nos, egyetértek velük, igazat adok nekik! Nem, Pascal nem hasonlít a filozófusokhoz, és Paul Valéry szerint éppen azok ellenkezője ez az ember, aki hiszi, hogy az igazság létezik és hogy ez az igazság Valaki; aki azt állította, hogy ismeri ezt az igazságot és másokat is meg akart győzni róla, és ezt nem homályos nyelvezettel tette, amely bevezetést igényel, hanem a tisztességes ember nyelvén beszélt, amelyet minden tisztességes ember megérthet, és amely a legpontosabb és legtisztább a Franciaországban valaha is beszélt nyelvek közül; és sohasem hagyta el a teremtményt, akit meg akart győzni; úgy vette őt, ahogy a természet és a szokás azt kialakította. « Fennköltebben látja azt, amit bárki más lát », jegyzi meg megvetéssel Valéry. Na, igen! de ha éppen ebben áll a zsenialitás?

Íme Pascal botránya, amely szánalmat kelt a hivatásos filozófusoknál. Szánalmat kelt, de meg is botránkoztatja őket. Szemükben Pascal bűne az, hogy meg akart félemlíteni bennünket, abban tetszelgett, hogy táplálta szorongásunkat, hogy elérje céljait. Mintha ez a szorongás nem lenne ott valamennyiünkben! Nem, nem Pascal teremti bennünk a szencsétlenség tudatát, bár keresi annak okát és orvolást javasol. Vajon jobban szorongott ő maga, mint bármelyikünk? Miért szorongott volna? Tudta, hogy Isten szereti és hogy Jézus ezt a csepp vért érte hullatta. Megismerte a bizonyosságot, a békét, az örömet, « a kegyelem győzedelmes élvezését ».

Bárcsak a következő században is lennének élők, akik hálát adnának Pascalnak, mint ahogy mit tettük 1962-ben egy este ünnepélyesen az ősi Sorbonne-on. Bárcsak lenne ezekben a napokban egy öreg ember, hogy örvendezne azért a válaszért, amelyet Pascallal és Pascalnak köszön-

hetőn ad Krisztus kérdésére, — arra, amelyet övéinek tett fel egyszer, amikor szinte mindenki elhagyta —: « És ti, ti is el akartok hagyni? » Ami engem illet: egyedül én tudom felmérni, mit jelentett Pascal két fentebb említett műve (a *Gondolatok* és a *Kisebb művek* L. Brunschvig kiadásában), hogy az én nemzedékem fiataljai hűségesek maradjanak. Köszönetet mondok Blaise Pascalnak e hűségesek nevében. Hűségük nem csupán a szív érveire hagyatkozott. Egy evidenciának adták meg magukat, — annak, amely a kabátbélésbe varrt papír négy szavából villant fel: « Az emberi lélek nagysága. » Igen, és az emberi szellem nagysága. Valamennyi test együtt nem ér fel a legparányibb szellemmel. Valamennyi test és valamennyi szellem együtt nem ér fel a legkisebb szeretetindulattal. Blaise Pascal megelőzött bennünket ebben a felemelkedésben — a testektől a szellemekig, a szellemektől az örök Szeretetig.

És azután: elég ha Pascalt nézzük; honnan jön Blaise Pascal, ha nincs Isten? A vak és süket anyag szülte volna ezt a gondolatot, ezt a nyelvezetet, ezt a nyugtalan szívet? Abból, amit a keresztény hisz, semmi sem tűnik nekem lehetetlenebbnek, mint ez az esztelenség, amit ti hisztek.

Pascal tanúságot tesz pusztán létével is. Nem is szükséges, hogy kinyissuk a *Gondolatok*-at amelyet a kollégiumban (Brunschvig kiadásában), kezünkbe adtak. Zárt markunkban tartjuk ezt a láthatatlan papírt, az Emlékeztetőt, amelyet sohasem láttunk, de amely sohasem hagyott el bennünket az elmúlt hatvan év során. Hisszük ma is, mint kezdetben, hogy mindaz, amit hirdet, igaz; hogy ez a bizonyosság létezik; hogy már itt a földön elérhető ez a béke, ez az öröm. Pascal egyetlen éjszakájának tüze elég volt, hogy bevilágítsa egész életünket, és mint a gyermek, akinek biztonságérzetet adott a mécses az árnyakkal

benépesített szobában, e tűz miatt nem félünk majd elaludni.

IX. Imádság a hitért

« Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen! » Istenem, ezt a könyörgést saját füleddel hallottad, amikor ember voltál, körülvéve a szegény galileai férfiaktól. Ez a kis könyv sem fejez ki mást, mint ezt az ellentmondást. Hiszünk Benned, akit nem látunk. Hallgatjuk szavadat, amelyet nem hallunk. Erre a kis kovásztalan kenyérre itt a nyelvemen azt mondom, hogy Te vagy, összeszedetten imádom magamban ezt a jelenlétet, amelyet semmiféle érzékelhető nem tanúsít. Sokan, akik nem is voltak szentek, jelet kaptak: Caludel, Max Jacob, Simone Weil... És én? Hazudnék, ha azt mondanám, hogy életem során semmiféle jelet nem kaptam. De ha beszámolnék róluk, abban a pillanatban elenyésznének, amint próbálnám őket szavakba rögzíteni. És aztán oly sok év temeti be a kegyelem e pillanatait, hogy már nem vagyok biztos benne, hogy jól emlékszem-e rájuk. « Igen, láttam Őt! Láttam Őt! », ismételgette a szegény Bernadette haldokolva. Oly sokszor elismételtették vele a beszélőben a látogatók épülésére a jelenések történetét, hogy végül is talán kételkedni kezdett, vajon nem álmodott-e.

A két villámlás — mert olyan gyors volt, mint a villám — amely még éget emlékezetemben, ha visszaidézem, életem legrosszabb korszakára esik, azt hiszem: *A Keresztény szenvedései* c. könyvemben rögzítettem őket. Két-három évig szinte őrült voltam. Kívülről ebből szinte semmi sem látszott. Ennek az őrültségnek elszórt okai homályosabbakat takartak, amelyek a test és a lélek találkozási pontján születtek az életútnak azon a szakaszán, amikor a negyvenedik év ütött. « Amikor azt hiszed,

hogy távol vagy tőlem, — mondod a *Krisztus követése* szerzőjének —, gyakran akkor vagyok a legközelebb hozzád! » Gyakran gondoltam arra, hogy sohasem voltál közelebb hozzám, mint a végeláthatatlan szenvedés napjaiban, és amikor minden pillanatban a halálba zuhanhattam volna. Bolyongtam Párizsban, mint egy elveszett kutya, mint egy nyakörv nélküli kutya. Egy napon kimerülten léptem át egy ismeretlen kápolna küszöbét, nem az én negyedemben. Először mentem be ide, leültem az utolsó széksorba. És emlékszem, hogy ezt az imát intéztem Hozzád: « Add, hogy egy pap, egy szerzetes meglásson és kitalálja szenvedésemet, kezét a vállamra tegye. » Jelet kértem, követeltem. Senki sem jött, és én folytattam a bolyongó kutya útját.

Egy idő múltán meggyógyultam, abban az órában, amelyet Te választottál. Ebben a korszakban elhagytuk a Rue de la Pompe-ot és új lakásba költöztünk. A bencések kápolnájába kezdtem járni (Rue de la Source). Egy reggel, hét közben, éppen visszatértem az áldozástól helyemre, egy kicsit szórakozottan. És hirtelen, mint mikor egy függöny kettéhasad, felismertem, hogy ez az a kápolna, amelybe a szenvedés idején betértem, és ahol — úgy hittem — hiába imádkoztam Hozzád. Újra láttam a helyet, ahol akkor ültem, és a nagy feszületet, amely előtt könyörögtem. Mintha csak valaki ezt mondta volna: « Nos, látod? » Ó Istenem, Te, aki nem az időben élsz, válaszoltál nekem a te órádban. Nem tudnám kifejezni, mit éreztem akkor, mert kimondhatatlan, nem is tudok rá igazán emlékezni. Arra emlékszem, hogy az öröm és a gyengédség érzelmei lényem legmélyéig átjártak. De kétségtelenül méltatlan voltam erre a kegyelemre és elveszítettem, mint annyi mást.

Mire emlékezhetnék még? Egy napon, talán két-három évvel korábban, mert még a Rue de la Pompe-on laktunk,

és ez *A keresztény szenvedései* megírásának éve lehetett, kevéssel azután, hogy újra megtaláltam a békét, a kis cselédszobában voltam, amelyet odúnak neveztünk: itt dolgoztam, hogy a gyerekek ne zavarjanak. Úgy hiszem, pünkösd napja volt, vagy legalábbis a pünkösdi időben voltunk. Nem emlékszem, hogy írtam-e, olvastam-e, avagy imádkoztam. Hirtelen térdre zuhantam, mintegy valamiféle ismeretlen erőtől kényszerítve, és valamiféle heves boldogság kerített hatalmába. Sírtam, anélkül, hogy letörültem volna könnyeimet. E naptól kezdve Pünkösd a legkedvesebb ünnepem lett. Ha idegállapotom, nem pedig a Lélek kényszerített térdre, hogyan magyarázható az, hogy az utána következő 35 év során soha nem tapasztaltam hasonlót, és ma sem, amikor, remélem, a kegyelem állapotában élek? Soha ilyen villámlás nem terített le. Hogy mi is volt pontosan ez a sajgás, arról semmi biztosat nem tudok. Valójában nem emlékszem rá. És semmi sem történt azután, ami felidézhette volna annak eszméjét.

Nem érdemeltem meg, hogy csak egy lépést is tehessek e felé az öröm felé, amelyet a minden érzékletesről való lemondás árán lehet megvásárolni, amire én a legkevésbé voltam képes. Elismerem Előtted, hogy nem adtam semmit, nem mondtam le semmiről, ugyanakkor a legtöbbet kaptam ezen a világon. Mindez lesújt, de nem ehhez a magatartáshoz menekülök; legalább sok őszinteség van benne. Jól tudod, hogy bizonyos órákban Feléd küldöztem a döbbenet és a csodálkozás kiáltásait: « Istenem, miért nem hagytál el engem? » Igen, miért? Amikor az az elkényeztetett és élvhajhász kamasz voltam, amikor mindent az én megelégedettségemnek és kényelmemnek rendeltem alá, amikor nem akartam semmiről lemondani, sem a világról, sem Rólad, amikor csak az én jól felfogott érdekem fékezte vágyamat, amikor könnyű szívvel vállaltam azt, amit az írói mesterség jelent —

felelősséget és kockázatot mások számára — egyszóval: amikor mindent úgy rendeztem el, hogy mindent megnyerjek az örökkévalóság és az idő minden vonalán. Ó Istenem, aki nem szereted a számítókat, sem a hűtlen gazdasági intézőket (a homályos példabeszéd ellenére), sem az erényeseket, akik csak azért nem vétkeztek, mert óvatosak és gyávák voltak, azt kell hinnem, hogy van bennem valami, ami lefegyverzett Téged, hiszen nem hagytál el engem... Vagy talán a szentek közbenjártak értem, az a szegény halott, aki szeretett engem mint fiatalt. De végül is nem lehetünk önmagunk ítélő bírói. Talán ami leginkább borszasztó volt a mi szemünkben, talán az nyomott a legkevesebbet a te szemedben, talán elsőnek bocsátottad meg azokat a bűnöket, amelyek a leginkább megaláztak minket. Te majd számonkéred tőlünk azt, ami nem alázott meg bennünket, ami miatt nem éreztünk szégyent, és ami miatt nem akartunk pirulni: talán ezek akadályozták meg, hogy visszatérj hozzám, mint ahogy egy rövid pillanatra meglátogattál 1927 vagy 1928 Pünkösdjén az odúban... « Add, hogy újra megtaláljam a nagy elfelejtett könnyek forrását », mondotta Claudel. Azokat a könnyeket, amelyeket soha többé nem ontottam Előtted, nem voltam rájuk méltó.

De nem ismét a saját kedvtelésemet sajnálom? Sohasem volt szó arról, hogy én is megközelítsem azt a kaput, amelyet a szentek átléptek. Idegen marad Számomra a szenvedés, a te szenvedésed. A kereszt jelét, amelyet testemre rajzolok és amely ágyam vagy munkaasztalom felett függ, megfosztottam minden jelentésétől. És én, akit bosszant, ha a « vallás vigasztalásáról » beszélnek, mit tettem mást, mint hogy ezt a vigasztalást kerestem? És most a végső hanyatlás idején jobban, mint valaha, mi mást teszek, mint egy bizonyos édességre, gyengédségre vadászok, ott, ahol már azt felfedeztem diák ko-

romban, amikor sírni szerettem az első áldozásokon? Istenem, nem hiszem, hogy eltaszítasz engem ezért a gyógyíthatatlan élvhajhászatért, de hiszem azt, hogy ez megállított és megmerevített kezdettől fogva, és nem teszek Feléd egyetlen lépést sem, még a nagy nyugalom és béke idején sem, most, amikor az öregséget megszenteli, akaratomon kívül, az élő kenyérben való részesedés, az áldozás. Nem értettem meg az első jeleket, amelyeket azért adtál, hogy elszakadjak önmagamtól és Feléd közeledjem. Mozdulatlan maradtam, megkötöztek élveteg szokásaim, várva az újabb vigasztalásokat. És nyomban megvigasztalódtam. Nem indultam el a szemlélődés, tehát a birtoklás, tehát a bizonyosság útján. Leültem az út szélére, beletörődve, hogy nem megyek tovább, ezer hiábavaló dologgal, csomaggal megterhelve nem mozdultam.

Istenem, vajon nem találom kedvtelésemet ebben a vallomásban is? Vajon nem a saját élvezetemet keresem abban is, hogy előtted vetkőzködöm? Nem vagyok-e ebben a pillanatban is, amikor ezeket a sorokat írom, színlelő? Ez a kép, amelyet magamról rajzolok tekinteted előtt, és amely nyomasztó lehet, tetszik nekem; kedvemet lelem benne, amint kialakul a szavakból. Kétlem, hogy sok közös vonása van azzal a lénnyel, aki valójában vagyok és akiről egyedül Te vehetsz pontos mértéket.

Akár megalázzuk magunkat, akár felemelkedünk Előtted, akár a vámos, akár a farizeus imáját mondjuk, félő, hogy mindig egy bizonyos magatartást veszünk fel, egy határozott szerepet választunk szabadon, amelyről azt gondoljuk, hogy tetszik Neked, vagyis komédiát játszunk. Ez a szereplő olyan lesz, mint amilyent a közönség akar; olyanok leszünk, amilyennek kívánnak bennünket, ösztönösen a közönség szerint alakítunk és végül valóban azonosulunk a szereppel.

Istenem, itt eljutok színed előtt a hit legutolsó próbá-

jához: nem lehet mérlegelni és megítélni teljes biztonsággal. Lehetetlen kibogoznunk gyanús elemeit, főleg az írónál, akinek a mestersége csak fikció, tettetés és hazugság. Tartuffe szélhámossága kevésbé egyszerű, semmint azt Molière hitte. Az ő szélhámosa csak a legközönségesebb csőcselékhez tartozik, aki egy páratlan ostobára nyújtotta ki kezét és azt kihasználja. De mi, akik nem tartozunk a csőcselékhez, akik nem akarunk becsapni senki ostobát, Téged akarunk félrevezetni. Egy bizonyos eszményért, amelyet önmagunkkal szembeni követelményünkből magunknak kovácsolunk, olyan kereszténynek nyilatkozunk meg, aki valójában nem vagyunk, minthogy soha nem feszítettek keresztre bennünket — legfeljebb csak akaratunk ellenére —, és semmit sem óhajtottunk jobban, mint hogy elkerüljük a keresztet.

A világnak nem kell nekünk ismételnie, hogy szálljunk le keresztünkről! Istenem, ez a hazugság, ez a színjátszás, ez a csalás olyan világos, annyira kézenfekvő, hogy nem lehet kétségbe vonni. Csak az marad kétséges, amit egyedül Te tudsz és látsz: talán mégis a hazugság közepében fennmaradt egy atomnyi igazság, őszinteség: « Ha olyan parányi hitetek lesz is, mint a mustármag, és azt mondjátok e hegynek... » Nem kételkedhetem bennem levő kegyelmedről; ez a kis atom tehát, bármilyen parányi legyen is, létezik és sugároz.

Íme az utolsó gondolat, amelybe összesűrűsödik az, *amit én hiszek*, tehát ennek a könyvnek a témája. « És ha szívünk el is ítél bennünket, Isten nagyobb a szívünknél. » Hányszor ismételtem, elmélkedtem és idéztem János levelének ezeket a szavait — amelyeket egy napon úgy fedeztem fel, mintha Te saját kezeddel az én használatomra írtad volna őket. Gyakran elmeséltem egy misszálé történetét, amelyet Colette kért tőlem. Nem helyezném ezt a furcsa epizódot azoknak a jeleknek a

szintjére, amelyeket nekem adtál, ha nem utalna Szent János idézett szavaira. Elmondom tehát röviden ezt a történetet. Egy ebéd alkalmával, a megszállás sötét napjaiban, Colette hirtelen azt kérte tőlem, hogy adjak neki egy misekönyvet (misszálét), de ne vásároljak újat. Leírta, hogy milyent akar, és úgy hitte, hogy ezt csak nálam találhatom: egyet a régi misszálékból, fekete kötéssel, « amilyent a családoknál lehet találni. » Megígértem neki, hogy keresek egyet. Kerestem is, de semmit sem találtam.

Három nappal később egy furcsa levelet kaptam Colette-től: elmondta, hogy a házmesternő átadta neki a misszálét, amit tőlem kért. Valójában nem tőlem származott, amint először Colette hitte. Egy lengyel nő, aki egy párizsi klinikán feküdt egy reménytelen operációra várva, elküldte neki ezt az utolsó emléket. Colette telefonált neki a kórházba, és miután köszönetet mondott, ezt kérdezte: « De miért küldte ezt a misszálét? » Mire az idegen barátnő habozva ezt válaszolta: « Őrültnek tart talán, de álmomban láttam önt, és ezt a misszálét kérte tőlem... » Colette sürgetett, hogy menjek el hozzá és győződjek meg róla. Rögtön elmentem a rue de Montpensier-be. Igen, az a fekete imakönyv volt, amelyet nekem leírt. Amint figyelmesen szemléltem, Colette mondta, hogy a lengyel nő néhány szót írt a borítólapjára. Megnéztem és nem hittem szememnek: Szent János mondata volt: « És ha szívünk el is ítél bennünket, Isten nagyobb a mi szívünknél. » Tudtam, hogy az üzenet nekem szólt.

És ma is tudom, hogy ez a válasz a jelen könyv címe által felvetett kérdésre: *Mit hiszek én*? Hiszem, hogy Isten szeret úgy, ahogy voltam, amilyen vagyok, ahogy saját szívem lát, megítél és elítél. Erről nagyon nehéz meggyőződni, de ez igaz minden hívő számára. « Az

emberi lélek nagysága. » Bármilyen középszerűek, elesettek, ostobák legyünk is, van bennünk egy pont, amely Téged hozzánk kapcsol: ez Isten vonzódása, amely velünk szemben elérzékenyít Téged, ez Isten gyengédsége — egyszerre az Isten Fiáé és az Emberfiáé. Nem lenne számunkra ostoba, sem kiállhatatlan, ha tekintetünk beléjük látna, egészen addig az isteni részig, — ezt csak Te ismered —, ahol Te lakozol, ha kegyelem állapotában levő lélekről van szó, ahol Te lakást veszel magadnak.

(Amikor ezt a lapot javítom, kételyem támad, hogy vajon Szent János szava nem egy jámborsági könyv első lapjára volt-e írva, amelyet Colette ugyanabban az időben kapott egy szegény leánytól, akit sohasem látott, aki szenvedett érte, és Colette ezt tudta...)

Istenem, író ember vagyok, és Te vagy a tárgya könyvemnek, és megfizetnek azért, hogy megírtam. « Az író ember, a gyilkos és a bordélyházi lány... », Claudel e rettenetes felsorolása mintegy izzó vassal van beírva lényem titkos mélyére. De Te szeretted ezt az író embert gyermekkora óta. Beléptél szívébe 1896. május 12-én reggel, amikor az angyali hangok ezt énekelték: « Félelmetes tabernákulum », és: « Az Ég meglátogatta a földet. » Jól látom most, hogy többé sohasem volt kérdés számodra, bármit tettem is, hogy elhagyj engem. Látom, hogy minden ítélet vakmerő, és nem kevésbé az, amellyel önmagunkat ítéljük meg. Nem ismerjük önmagunkat. Megterheljük önmagunkat, hogy eleve befolyásoljuk ítéletedet. Nincs bennünk egyetlen indulat sem, amely ne lenne hamis, amelybe ne keveredne sötét számítás, nincs egyetlen gesztus, amely ne olyan magatartás lenne, amelyről azt hisszük: érdekünket szolgálja Előtted vagy lelkismeretünk előtt, vagy más emberek előtt.

Mi marad bennem, amivel dicsekedhetnék? Semmi más, mint — a hosszú élet hűtlenségei sorozatában —

ez a fonál, amely a kezdettől végigfut, amelyet soha semmi sem tudott elszakítani. A szövet többi része rongy; és ez a fonál, amelyete Te tartasz kezedben, megmarad; ehhez tapad ez a szív, amelynek dobogását senki a világon nem tartja többé számon; ez a szív, amely nem más többé, mint a régi bűnök kövülete, üledék holt súlya: amit a dagály hagy maga után, hosszú-hosszú ifjúság tajtékja, — az, amit megbocsátottál, de amit nem lehet meg nem történtté tenni. Most mindörökre kifaragott szobor vagyok: vonásaim közül egyetlen egyet sem lehet lerombolni.

Hiszem, hogy megbocsátottál. Nem a legkönnyebb ezt elhinni azok közül, amiket hittem. És mégis, erről kellene leginkább meggyőződnöm, minthogy most a hanyatlás idején, anyám szokását követem, aki akkor annyi idős volt, mint én most vagyok. Íme elmegyek ugyanarra a misére a sötét téli reggelen vagy a nyári hajnal fényében, ugyanaz a csend tölt el nyugalommal, amelynek meg kellene szabadítania bennünket a nyugtalanságtól és rábízni múlt életünket a bennünk élő irgalmasságra, Reád, ó Élet Kenyere!

Mégis engedek egy utolsó kételynek: amit belső életnek nevezünk, a Veled való életnek, hasonló az önmagunkba — csukódáshoz, ahhoz a mániákus figyelemhez, amellyel az író ember saját személye minden mozzanatát követi, hiszen ez műve egyetlen anyaga. Az üdvösség követelménye ennek az *én*kultusznak a leplezése lesz, amelyre egy mester figyelmeztetett húszéves koromban, és valami szép ürüggyel megszépíti minden mással szembeni érdektelenségemet.

Nem igen látom, hogy vajon ez a kegyelem, amely legrosszabb vonásainkat is felhasználja saját céljaira, avagy a démon, aki saját hasznára téríti el a bennünk működő kegyelem eredményeit. Talán ennek az ellent-

mondásnak a csomópontján alakult ki sorsunk, amelyet szabálytalan és kontrasztos vonásaink mindörökre rögzítenek. Istenem, ezért kérem Tőled ezt azt utolsó kegyelmet: életem Veled végül nyíljék meg testvéreim felé, áradjon túl rajtuk, de ne nyomja el, tapossa el őket. Hihetetlen és mégis igaz, hogy táplálta bennem a polémista vidám harci kedvét, aki az ellenfél megnyerése, meggyőzése helyett a felette aratott győzelmet keresi. Istenem, ezt az utolsó csodát kérem Tőled, hogy akaratom ellenére eljussak a szeretetre, hiszen magamszántából képtelen vagyok eljutni oda, minthogy a Tőled kapott ajándékok, a sajátomnak hitt hivatásom, minden elkötelez olyan vitában, amely gyakran meddő szócsépléssé fajul, és az irodalmárnál végül is minden ellenállhatatlanul abba a vágyba összpontosul, hogy csillogjon és legyőzzön másokat.

Istenem, szelíd és alázatos szívű, taníts meg engem erre a szelídségre és alázatosságra, amelyet én kétségkívül képes vagyok megérteni, hiszen annyira szerettem a szelídséget az emberekben és annyira vártam, sőt követeltem tőlük, de amelyet szinte sohasem találtam meg... De én magam, milyen könyörtelen voltam! Benned oldódik fel természetemnek ez az ellentmondása, ó gyermekkoromtól imádott és elveszített szelídség újra megtalált Forrása!

Végül Tőled kérem az erőt és a bátorságot, hogy jelenlétedben maradjak, hogy ne tűnjek el, amikor Te ott vagy, ne keressem a kiutat az álmodozásban, a leghiúbb képzelődésekben, amint ezt tenni szoktam. Minden jó nekünk — akik azt állítjuk, hogy szeretünk Téged —, hogy ne maradjunk Veled. Hasonlók vagyunk azokhoz a zsidókhoz, akik féltek, hogy meghalnak, ha látnak, ezért elmenekültek arcod elől. Add meg, Istenem, hogy összeszedjem magam jelenléted békéjében, hogy

amikor majd eljön órám, mintegy észrevehetetlen átmenet révén átmenjek Tőled Hozzád, Tőled, az emberek élő Kenyere, Hozzád, élő szeretet, akit már birtokolnak szeretteim közül azok, akik előttem hunytak el a te szeretetedben.

Amen.

X. Megbánások

Semmit sem akarok törölni ebből a kis könyvből. De amikor újraolvastam írásomat, két ponton aggályaim támadtak. Először: bizonyos kitételeim hidegséget árulnak el a látható Egyházzal szemben, vagy legalábbis a közömbösség és a távolságtartás állásfoglalását tükrözik az Egyház struktúráival és emberi arcával szemben.

Jobban megértem most, e pillanatban, amikor ezeket írom, abban az órában, amikor megnyílt Rómában az egyetemes Zsinat, és ahol XXIII. János pápa az irgalmasság szavait hallatta, amelyeket mindig szerettem volna hallani Rómától, és e szavakat elszakadt testvéreink jelenlétében mondotta. A dicsőség magaslatán János pápa megalázkodik és szinte eltűnik, így ezen az öreg emberen keresztül a Szentlélek, maga a Szeretet és a Vigasztalás Lelke szólt a világhoz. Igen, végre megértem az Anyaszentegyházhoz való ragaszkodásom erejét, még mint emberi társaságot és történelmét is megértem, jóllehet ez összefonódott a császáréval.

Igaz, ennek az Egyháznak tisztelettudó fia voltam; de ez a magasztos és hajlíthatatlan Anya nem ismerte — úgy tűnt nekem — az én vágyaimat, törekvéseimet; alig fejeztem ki azokat, máris megfeddettek. A *Pascendi* enciklika, a Sillon elítélése ifjúságom első napjaiban és a munkáspapok elítélése életem alkonyán azt a két pontot jelzi, amelyek között a hatalmas, elkerülhetetlen római

bürokrácia — anélkül, hogy megbotránkoztatna, hiszen szükségesnek ítéltem —, végül is meggyőzött arról, hogy mindaz, amit reméltem, mindaz, amit vártam az Egyháztól, mindig fékezett lesz, hogy a szentek alig gyújtják meg a kis lángot, máris kioltják azt. Mindent elmondjak? A legutolsó Pápaság alatt, bármennyire ragyogó volt is látszat szerint, a Pápa ragyogó személye — úgy tűnt nekem, akár így volt, akár nem — semmit sem hozott helyre, hanem inkább minden problémát súlyosbított.

Ifjúságom óta most elsőízben nyilatkozik meg, legalábbis számomra, a Lélek láthatóan. Ez az egyetlen erő, amely felülkerekedhet a leghatalmasabb fékek felett, amit a római szék jelent. Péter már nem az az elszigetelt öreg ember, szolgáitól körülvéve. Látom, hogy körülveszik gyermekei, sőt még azok is, akik — a tékozló fiúhoz hasonlóan — kikérték örökségüket és eltávolodtak tőle. Most már nem átkoz ki senkit, nem átkoz meg, és valamennyi nemzet a vén bárka felé fordítja arcát, — sokkal inkább érdeklődik az emberhalász iránt, — ebben az 1962-es évben — semmint az űrhajósok vállalkozása iránt.

Amit én hiszek, amit mindig is hittem, azt végre látom, érinthetem: hogy az Evangélium megőrizte hatalmát az emberek szíve felett. Ezer éven át a hódítás szelleme felhasználta és kihasználta az Evangéliumot, visszaélt vele, de az érintetlen maradt; az emberi faj sohasem mond le erről a reménységről.

A hatodik pápa, akinek életem során alá voltam vetve (XIII. Leó alatt születtem), a legalázatosabb valamennyi közül, szétoszlatta a bizalmatlanság ködét, azt az ellenérzést, amelyet Rómával szemben tapasztaltam (kivéve XI. Piusz idejét).

A másik pont, amely e kis könyvben nyugtalanít: esetleg azt a benyomást keltem az olvasókban előző

fejezetemmel, hogy rendkívüli (isteni) jeleket kaptam és hogy ezek lényegesek. Márpedig amit elmondtam, az lehet illúzió is. De ez egyáltalán nem lényeges. Megcsalnánk a lelkeket, akik habozva lépik át a küszöböt, ha elhitetnénk velük, hogy majd jelet kapnak. Hívő vagyok: ez azt jelenti, hogy hiszem azt, amit nem látok, szeretem azt, amit nem érzek, mert amit az ember érez, az a természethez tartozik, a természettől jön, a test és a vér eredője. Nem tudjuk kibogozni, hogy vajon Isten vigasztal-e bennünket, avagy mi beszélünk önmagunkhoz; főleg egy öreg író, hivatásos mesélő tudja, hogy sokkal inkább gyanakvónak kell lennie, mint bárki másnak létezőket és szavakat kitaláló hatalmát illetően. És hogy a saját buzgóságától a szárazságig, amelyről egyes lelkek panaszkodnak neki, a távolság nem több, mint amelyik elválaszt egy írót valakitől, aki nem az.

Te tehát, aki hallottad az Úr hívását és aki elhatároztad, hogy válaszolsz rá, talán behatolsz az éjszakába és a csendbe, ha nem a fáradtságba és az undorba, — aminek nem lesz több jelentése, mint az örömnek, amely túlcsordul benned. Az Úr a hitet kéri az Evangélium minden lapján: « Kicsiny hitű emberek », sóhajt fel övéi láttán, de a kánaáni asszony, vagy a százados hite megindítja és ellágyítja. Mert az ő hitük egybeolvad szeretetükkel. Én, az öreg zarándok, aki már oly közel jutottam zarándoklásom végéhez, mégegyszer utoljára felütöm sátramat annak a vidéknek szívében, amelyet e szavak határolnak: « Létezel, mivel szeretlek. » Hinni annyi, mint szeretni.

ÚJ BELSŐ EMLÉKIRATOK (1965)

Részletek

VÉGSŐ SZÁMVETÉS

(*Nouveaux mémoires intérieurs*, Épilogue)

Most még egy utolsó kérdést kell feltennem magamnak: « De te, mit gondolsz önmagadról? Ez a hosszú tekintet sorsodra mit ébresztett fel benned? » Elismerem, hogy ellenőrzött tekintet volt: csak azt láttam, amit látni akartam. Ezek a lapok tehát nem tartalmazzák életem egészét; az olvasó kitalálhatja vagy megtalálhatja azokat a darabokat, amelyek hiányzanak, hogy kiegészítse a mozaikokat. Ez nem nagyon nyugtalanít. Amint közeledem a véghez, meglep az a csend, amely még a híres sírra is rátelepszik. Azt mondják, hogy az emberiség emlékezete, amely túlterhelt és telített, már nem fogad be többet. Ez a gondolat lesújt és ugyanakkor biztonságérzetet ad: a továbbélők, hogy igazolják a nagy halottakról való megfeledkezést, kétségbevonják nagyságukat. Az ember eltűnt, de megmarad a mű, — és ez nem igen történik meg gyakran (kivéve Proust, Claudel, Valéry művét).

Illúziókat nem táplálok, de nem is sajnálkozom, — kivéve azt, hogy nem hagyok magam után vitathatatlan emlékművet. Ha életemet tekintem, inkább az lep meg, hogy milyen nagy az aránytalanság egyrészt az eszközök között, amelyekkel kezdetben rendelkeztem, másrészt az elért eredmények között. A mag óriásnak tűnik, ha a termést figyelembe veszem. Ez a kis vidéki polgárcsemete, akitől idegen volt az igazi kultúra, aki olyan kollégiumban nevelkedett, amelynek színvonala nem igen volt szellemébresztő, ez a diák, aki semmit nem értett a matematikához, kevés tehetsége volt a filozófiához, nem ismert idegen nyelveket, tehát fordításokra kellett hagyat-

koznia, mégicsak elég korán a Francia Akadémia tagja lett. Tiszteletbeni doktor Oxfordban, majd elnyerte az irodalmi Nobel-díjat. Ez a szobalakó, aki irtózik a repülőgéptől, aki gyűlöl minden utazást, — kivéve azt az évi két utat Párizstól Malagarig; aki biztosan úgy hal meg, hogy nem látta New York-ot, és aki tulajdonképpen semmit sem látott a világból (vagy amit látott, nem nagyon jegyezte meg), ez az otthonülő neves újságíró lett, ellenfelei is csodálták; — neves annyira, hogy féltékennyé tette önmagában a regényírót, akinek hízelkedőn hitte magát. Ez a nyárspolgár, aki ösztönösen utál minden kockázatot, mégis sok kockázatot vállalt, és nagyokat, tollal a kezében olyan merészséget mutatott, amelyre a hasonszőrűek között kevés volt képes.

Ez tehát azt jelenti, hogy megvolt bennem ennek a gyengeségnek a titka, és ebből olyan rejtett erő fakadt, amely működik bennem utolsó napomig. Ezt egy szó fejezi ki: költészet. Fütyülök arra, hogy megtagadták tőlem a költő nevet! Költő vagyok és tulajdonképpen nem is voltam más; és amennyiben nem tudtam magam elfogadtatni költőnek, elhibáztam az életemet, — vagy inkább elhibáztam volna, ha a költészet titkos rétege nem táplálta volna mindazt, amit írtam: regényeket, esszéket, sőt még a legkisebb újságcikket is.

Itt nem tudnám kifejteni, mert a téma túllépne az emlékirat műfaján: ezt a titkos réteget egy még titkosabb áramlat táplálta: a kegyelem. A két ihlet-forrás, a földi és az isteni összefolyt, és így született ez a zavaros folyó.

Ez sodort engem. De mindenesetre jól használtam előmenetelem érdekében. Minél inkább rágondolok, annál inkább hiszem, hogy polgári és vidéki örökségem szerepet játszott ebben. Sikeremet nem számításnak, Balzac-szerű terveknek köszönhetem. Az 1910-es naív fiú gon-

dolhatott volna arra, hogy utánozza Rastignacot vagy Rubemprét, de ez a semmirekellő nem sokra vitte volna. Valójában ami hatékony volt irodalmi pályám szempontjából, az nem volt tudatos (szándékos). A polgároktól kaptam, a kereskedőktől, a földtulajdonosoktól, akik számára a rend volt a lényeges erény, és az elsőrendű kötelesség: megelőzni minden kockázatot. Ösztönszerűen óvatos voltam, mintegy születésemnél fogva, mindazzal szemben, ami elfecsérelheti az örökséget, vigyáztam a jó hírnévre és az egészségre. Egyedül az ösztön játszott szerepet. A kiszámított terv hiánya, és az a tény, hogy erre sohasem gondoltam, elkerültetett velem minden olyan eljárást, amit a Nobel-díj zsürije utál; azok akik sohasem gondolnak rá, gyakran győznek azok felett, akik mindig arra gondolnak.

Ezért nem dicsérem, nem is ócsárolom magam: költő voltam, és az a polgár voltam, akit fajtája távolról irányít; keresztény is voltam.

Keresztény: valamit adni tudtam. És ezáltal számítottam, mégha keveset is. Valamit adni tudtam: ez nem is olyan gyakori az írók körében. Nem olyan értelemben mondom, hogy minden erre a névre méltó művész tud valamit adni és ad is. Egy szót kellett átadnom; — nem mintha én lennék egyedül birtokosa, de sokan, akik hozzám hasonlóan átadhatták volna, megszabadultak tőle, elfelejtették. Nem kérkedem vele, mert ez a falat kenyér hátizsákom mélyén sok kacat közé keveredett, kívánságom nyomorult tárgyaihoz. Ezt a kenyeret — üzenetemet —, szinte tudtomon kívül osztottam szét életem bizonyos korszakaiban. Olyan zavaró regény, mint a *Sorsok*, szent hivatás elindítója lett, amely nagy gyümölcsöket termett. Az a nővér nem lett volna talán kármelita, ha nem olvasta volta *Thérèse Desqueyroux* c. regényemet. Ez furcsa, de így van. Senki sem méltatla-

nabb hivatásához, mint én voltam az enyémhez, de nem tőlem függött, hogy hűtlen legyek hozzá.

Ez volt az én szerencsém és boldogságom. És ha azt kérdezitek tőlem: « Tehát boldog volt Ön? », azt válaszolom, hogy ez a boldogságom volt és nem más. Amit sikernek hívnak és ami mindig viszonylagos, nem a boldogság, hanem egy folyondár-füzér, amely a víz felszínén tartja a már kifulladó úszót. Ezeknek a kielégüléseknek semmi közük igazi szomjunkhoz és igazi éhségünkhöz, amelyeket senki sem ismerhet meg és amelyeknek az örökkévalóságra van szükségük, hogy elcsituljanak.

Nem volt más boldogságom a világon, minthogy hittem e hivatásban, de nyomorom sem más, mint hogy oly gyengén hittem benne és kevéssé alakítottam hozzá életemet, bár sohasem mondtam le róla. Vajon Istennél kerestem alibit? Avagy a világ és a szenvedélyek nyüzsgésében? Sohasem tudtam, hogy kit csaptam be, vagy hogy vajon Isten, a világ, avagy önmagam volt-e az, akit elárultam.

A végső szürkület meztelensége kellett, hogy megadjam magam törvényemnek. Mit jelentettek azok a tiltások, amelyek között vergődtem egészen az öregség küszöbéig, sőt még tovább is, — nem akartam látni.

Megtörtént, hogy néha engedtem a sajnálkozásoknak, valami nyomorult nosztalgiának, arra gondolva, amit nem birtokolhattam. És mégis, tudom, hogy mennyire csalódnak tárgyukat illetően az emberi szerelmek. Van minden szerelemben egy kimondhatatlan pillanat, vagy pillanatok, egy találkozási pont, egy csodálatos egybeesés, de ez csak egy napig tart, néha csak egy óráig, aztán egyik vagy a másik eltávolodik, és nem számít semmit, hogy a kapcsolat tart: marad a kettős magány, az egybekapcsolódó magányok.

Szeretni a testeket: ez még nem a lények szeretete. Birtokolni a testeket, játékszerként kezelni őket egészen a jóllakásig, az undorig: ez még nem a legrosszabb; a legrosszabb a közöny, amely az ellenérzés végén jön. Hogy a másik miatti megszállottság átcsap jelenléte utálatává, ez a lassú vagy gyors változás a szenvedélyek végzetes volta, ez teszi a házasságot azzá, aminek mindenfelé látjuk. Szemlélve egy arcot, hallgatva bizonyos hangot, igyekszünk visszaidézni magunknak azt az időt, amikor ez az arc határozta meg számunkra az éjszakát és a nappalt, és a belélegzett levegő kevésbé volt fontos, mint ez a felkavaró hang. Most már ez az arc olyan, mint a többi, a hang hasonlít annyi máshoz: ez az alig látható fehér vonal egy nagyon rég behegedt seben.

És ha itt rágalmazom a szerelem szenvedélyét, bocsánatot kérek miatta azoktól, akik — ha léteznek — míg éltek, szerették egymást, és akik már itt a földön megismerték az örök pillanatot, és akik nem folyamodtak ehhez a vereséghez: a szerelem barátsággá, a szenvedély gyengédséggé lett. Az igazi szeretet nem változik. Van, vagy sohasem volt.

Ez az egymás szeretetére teremtett lények követelménye, azoké, akik csak szeretni tudtak. Néha arra gondoltam, hogy ez elég erős ahhoz, hogy kitaláljon egy tárgyat a maga méretére, és hogy nem a félelem teremtette az isteneket, ahogy azt Lucretius hitte, hanem az emberek szíve, ez a megfékezhetetlen szeretetszenvedély. Lehetetlen, hogy az anyagból származott ember, — aki szerintetek nem más, mint anyag, és aki visszatér a porba — hogy ez az ember képes volt kitalálni Istenét, és ezt az Istent: nem egy fából vagy fémből faragott bálványt, nem érzéki vagy falánk bálványt, hanem aki önmagából hoz elő minden gyengédséget és minden erőt, vagyis a szeretetet minden követelményével, és hogy ennek a ki-

talált istennek olyan szavakat sugallt, amelyek kétezer év után is szellem és élet... Ez a lehetetlenség csak azoknak tűnhet lehetségesnek, akik nem élték meg belülről a kereszténységet, és akik számára ez a hit csak a történelmi kritika, a vallások és a mítoszok összehasonlító tanulmányozásának eredője.

De végül is ez az a szentségi élet olyan tény, ami mindennapi életem gyönyörűségei közé tartozik. Hacsak olyan csöppnyi hitem lenne is, mint a mustármag, félnék-e a haláltól, és ellenkezőleg, nem kívánnám-e? Nemde valamennyi szent kívánta? Nem gondolnak arra, hogy ezt a szemrehányást tegyék nekünk, akik a « szívnek érezhető » Istent imádjuk. Megérzi a testi szív, tehát öröm, a legemberibb örömök forrása.

A keresztény gyengédség hatja át azt a sorsot, amelyet ezek az *Emlékiratok* tükröznek; — de olyan mint minden más gyengédség: mint az imádott gyermekkor, mint anyám gyengédsége, mint az álom, amelybe belemerültem az ágyához kötött bárkában, ott a szoba közepén, ahol imbolyogtak az árnyak, ahol a tűz utolsót lobbant; és hallgattam egy szirénát a kikötőből, egy vonatfüttyöt vagy egy megkésett fiáker kerekeinek gurulását.

Ezt az örökkévalóságot nehezen különböztetem meg az idő iramlásától. Félek, hogy összekevertem azt, ami Istentől van, azzal, ami létemnek ezt a részét alkotja, tehát ami a leginkább hozzákapcsolódik a tűnékenyhez és az elmúlthoz. Halálom napján mégsem mondok istenhozzádot Istennek! Nem hagyom el őt, mint minden mást, hiszen Feléje megyek. Ezt tudom, de nem érzem. Gyanúsnak kellene tartanom azoknak az imáknak a kedvelését, amelyeket anyám mondott hangosan és amelyeket már senki a világon nem ismer, és gyermekkorom énekeit is, főleg az elsőáldozásiakat: ez annak a jele, hogy a Végtelen Lényt és a megtestesült Igét is hajóra rak-

tam mindazzal, ami álmaimat táplálta és amit saját gyönyörűségemre használtam belőlük, miként a rakomány többi részét.

Végére kellene járnom ennek a kételynek, ennek az aggodalomnak, amely sohasem hagyott el: ti. hogy nincs egy ujjnyi igazi kereszténység sem ezeken a lapokon, amelyek pedig látszólag túlcsordulnak tőle. Mit tegyek? Ez az ember voltam és nem másik. És amit itt megmutatok belőle az a legjobb, a legmegindítóbb.

De nem, eleget mondtam és talán túlságosan sokat is. Egyébként mit számít! Mi marad e lapokból utánam? A rétek zsongása a hajdani vakációk estéin, a lombok suttogása holdvilágos éjjelen, amikor mezítláb mozdulatlanul a veranda még meleg deszkáján álltam, és amikor 15 éves voltam.

Nincs egy ujjnyi igazi kereszténység?

Malagari dolgozószobámban rámtekint egy Michel Ciry által rajzolt férfiarc, és nem tudom, hogy ez a rajtam megnyugvó tekintet elítél-e avagy felment. Mert ez az arc Krisztusé. Jól tudom, hogy egyetlen vonása révén sem hasonlít Isten Fiához, úgy ahogy ábrázolását a hagyomány századokon át előírta a szobrászoknak és festőknek. Főleg nem a bizánci dicsőséges Krisztusra vagy a torinói Lepel Krisztus-arcára emlékeztet. Sovány lény, rendezetlen haja a homlokára lóg, amely Charles Péguyét idézi. Beesett arca, kis szakállal, az ütések és a köpések nyomát őrzi. E szegény férfi tekintete megpihent rajtam szerény dolgozószobámban, ahol rejtve, másoktól elszigetelten dolgozhattam. El akartam szigetelni, vágni magamat testvéreimtől, íme, ezt jelenti ez a dolgozószoba.

Kérdezem ezt a halálosan szomorú halálraítéltet, aki senki másra nem hasonlít és akit Michel Ciry úgy raj-

zolt, hogy nem is sejtette: rajta keresztül Krisztus úgy nyilatkozott meg, ahogy meg akarta mutatni magát nekem; nem bíróként, legalábbis ezt hiszem, hanem talán világossá akarta tenni életem ellentmondását.

Utoljára ennél az ellentmondásnál akarok egy kicsit elidőzni. A *Belső emlékiratok* utolsó lapjain ez kiigazítja a magamról rajzolt megszépített képet, létem és életem olyan ábrázolását, amely nem az olvasók megvilágosítását, hanem lefegyverzését kereste.

Azt az öreg írót állítom tehát helyébe, akit az Úr lát haláltusája mélyéről. Mire vonatkozik ítélete, ha elítél? És ha nem ítél el, mi az bennem, ami olyan szomorúvá teszi? Tudtam-e valaha is? Csak a halál szélén vettem róla tudomást, ezekben az utolsó napokban, amikor nincs senki, aki az engem néző Krisztus-arc közé és közém állna?

Serdülőkorom óta kereszténynek vallottam magam, és mihelyt írni kezdtem, dicsőségnek tartottam ezt. Úgy írtam, mintha Krisztus hirdetését kaptam volna küldetésül. És kezdettől fogva azt hittem, hogy legalább ezt beszámítják majd nekem, az Úr ígérete szerint, aki azt mondta: ő is megvallja az Atya előtt az utolsó ítéleten azokat, akik megvallották őt az emberek előtt. Ez biztonságot adott.

De ez a Bárány, aki engem néz, nem lenne olyan szomorú, amilyen csak egy Isten lehet, ha lenne valamilyen okom arra, hogy biztonságban érezzem magam és örvendezhessek. Egyesek, akik eltávolodtak Tőle, és akik — úgy tűnt — megtagadták, amikor én — látszólag — hű maradtam, megelőznek, mert nem hitték, hogy egyszerre Krisztust is és a világot is választhatják.

Ez életem ellentmondása. Túlságosan is világos, semmint hogy eltusolhatnám. Alapvető ellentmondás, és

kétlem, hogy ennél rosszabb-e azok tagadása, akik nem akartak egyszerre szolgálni Istennek és a Mammonnak, hanem a Mammont választották.

Nem a bűnök választanak el bennünket Istentől; ellenkezőleg: életünk nem egy pillatában inkább a bűnök egyesítettek vele, a bűnök miatt egyesültünk, mint a legyengült bárány, amelyet a pásztor vállán hord, miként a leprás ahhoz kapcsolódik, aki kezével megérinti fekélyét. Minél inkább megaláztak vétkeink, annál inkább közeledtünk ahhoz az állapothoz, amelyben az Úr kívánt látni bennünket. Életvitelem választott el Tőle, « a világ kéjes és bűnös használata », miközben saját szememben és az olvasóközönség előtt is katolikus író maradtam; annak tartottam magamat és valóban az is voltam. Az voltam: nem akarom magam befeketíteni, igazat adva ellenségeimnek, akik úgy hiszik, hogy Tartuffe vagyok. Vagy igazában nem hiszik? A kereszténység lényegemhez tartozik. Nem játszom meg; világosan szembetűnő, hogy ez maga lényem.

A páncélzat hibája, a sebezhető pontom abban van, hogy hetven éven keresztül nyugodtan berendezkedtem a két ellentét között. Ha nem léteznének a szentek és a feláldozottak, a keresztrefeszítettek nemzedékről nemzedékre megújuló névtelen tömege, úgy érvelhetnék, hogy a keresztény élet semmi más, mint az Evangélium saját ambíciónk követelményeihez való alkalmazásának művészete: bölcs berendezkedés a siker érdekében, az előmenetel serkentése.

De ez a halálraítélt, aki néz engem, ez a törvényen kívüli számos emberi életen át továbbél. Úgy hiszem, nincs szebb a liturgiában, mint a Mindenszentek Litániája. Minden évben kibővítem azok nevével, akiket reggel és este segítségül hívok. Az ember olyan teremtmény, aki képes Istenre, képes Krisztusra. A keresztény

csoda az, hogy Krisztussá lehetünk; nem csupán: Ő bennünk él, hanem Vele azonosulhatunk; ez a csoda.

Nem állíthatom tehát, hogy kettős játékom elkerülhetetlen volt: egyrészt tudom, mindig tudtam, hogy a kereszténység lényegéhez tartozik: elfogadjuk a keresztet, vállaljuk, ki-ki a magáét. Másrészt, nem mentegethetem magam azzal, hogy én nem vagyok Keresztes Szent János, nem vagyok Páli Szent Vince; mert ismertem, találkoztam életem során gyakran egyszerűen feláldozott lényekkel, akiknek áldozatvállalása szinte magától értetődő volt, ha szabad ezt mondanom, és akik nem a naptár szentjei voltak, hanem hozzám hasonló teremtmények, sőt ugyanahhoz a fajtához tartoztak: pl. André Lafon. Ő, aki húszéves korában a költő és az író naív ambícióját táplálta magában, alighogy visszatért Istenhez, felégette a lemondás állomásait. Egyedül halt meg egy kórházi ágyon, teljesen kifosztottan, annyira, hogy nem tudtam megállítani műve és élete felett a megérdemelt dicsőség sugarát. E nagyon közeli és baráti sorsban megbizonyosodtam, hogy még egy szegény költő is, aki kereszténynek mondja magát, csak arra hivatott, hogy vegye fel keresztjét és kövesse mesterét. « Krisztus kiüresítette önmagát, — írja Szent Pál a Filippieknek —, felvette a rabszolga alakját... » (Ezt az alakot rögzítette Michel Ciry rajza). « Megalázta magát, engedelmes lett a halálig, mégpedig a kereszthalálig. »

Igaz, hogy a kereszt borzalom a természetnek és én nem tettem mást, mint engedtem e borzalomnak. Igaz az, hogy az Egyház, amely igyekszik meggyőzni, magához vonzani az embereket, nem igen hangsúlyozza a keresztnek ezt a botrányát, esztelenségét, főleg, amikor fiatalokhoz fordul, akik túlcsordulnak a vágytól és a reménységtől... De én, amennyire csak emlékszem, amikor még fiatal, vággyal tele lény voltam, már tudtam, hogy ez a

vágy végigbolyong a világon, de nem találja tárgyát. Tudatos életem hajnalától felismertem e kibékíthetetlen ellentétet, ezt az alapvető kudarcot. És tudtam, — nem absztrakt ismeret révén, hanem testemben éreztem életem csaknem minden pillanatában — hogy én is halálra vagyok ítélve. Ez a halálra-szántság megfosztotta minden értéktől azt, amit a világ felajánlott nekem. Biztos, a kereszt botrány és borzalmat kelt, — és ez a bitóra szegezett rabszolga, akit imádni kell, gyűlöletes esztelenség a természetnek. De húszéves koromban tudtam, amint tudom ma is, hogy e kereszt és valamennyiünk sorsa között van egy megfelelés, amelyet a Megtestesülés világosan azok szeme elé tár, akik látni tudnak.

Vajon ez a felismerés nálam nem foglalta-e magában a világról való lemondást? Világos, hogy bármilyen kevés is világszerte, főleg ma, a papi hivatás, azért mindig van: fiatal emberek azt választják, hogy felveszik keresztjüket és követik ezt az Embert. És ezt emberileg nem lehetne megmagyarázni, ha ezek a kamaszok nem kapták volna meg a kinyilatkoztatást, miként én is, hogy megfelelés van az Emberfia és a mi sorsunk között. Meglep, hogy énnálam nem merült fel a papi hivatás kérdése, és hogy egy pillanatig sem tettem fel magamnak a kérdést erre vonatkozóan. Ez onnan van, hogy életem első lépéseitől mostanáig, soha, egy pillanatig sem tekintettem a választást minden keresztény kötelességének. Kezdettől fogva az voltam, aki nemcsak hogy nem választ, hanem még a gondolat sem merül fel nála, hogy választásra hivatott.

Ez annál furcsább, mivel egyik testvérem, aki több vonása miatt a legközelebb állt hozzám, 24 éves korában reverendát öltött, és első párizsi éveim alatt, amikor egyetemi hallgató voltam, minden vasárnap eljött Issyből, a szemináriumból, hogy meglátogasson, kétségkívül

nem azért, hogy buzdítson vagy hogy prédikáljon; de végül is megmutatta magát, feltárta magát nekem, és anélkül, hogy ezt tudta volna, ugyanazt a tekintetet vetette rám, mint Michel Ciry Krisztusa.

Igazában szegény testvérem emberi dicsőségem iránt érdeklődött, és mihelyt egy kis hírnévre tettem szert, örült neki, naív módon büszke volt rám, mintha ő is két tablón játszott volna, de énnekem kellett megkapnom mindazt, amiről lemondott, és engem halmozott el mindazzal, aminek hiánya miatt szabadon frusztrált volt. Ő, aki annyit adott és annyi dologról lemondott, akinek olyan szeretete volt, oly nagyon kedvelte a gyermekeket és a szegényeket, megtanította nekem, hogy a lemondásnak teljesnek kell lennie, és hogy az ember semmit sem adott, ha nem adott oda mindent, hogy a keresztre szegezett áldozat olyan csupasz, amennyire csak egy még a bőrében is megszaggatott test lehet.

Szegény testvérem... Nem adott oda mindent. Valamit, mégha csekélyet is, visszatartott magának. De én nem mondtam le semmiről kezdettől fogva, és mindvégig visszatartottam — nem valamit, mint testvérem, hanem — azt, amiről kezdettől fogva tudtam, hogy semmi. Gyűjtöttem és megtartottam azokat a bálványokat és árnyakat — teljes éleslátással Isten elébe helyezve azt, amiről tudtam, hogy semmi —; de elsőnek kellett lennem, nyernem kellett, és Barrès egy kifejezése szerint, mindent birtokolni, hogy jogom legyen mindent megvetni ».

Félbeszakítom itt ezt a vádbeszédet, amely igazságtalan, mint minden más vádaskodás; olyan nagy gyengédséggel tekint rám Krisztus, hogy nem kételkedhetem: megbocsátott. Ez az isteni tekintet rajtam felveszi a helyes méretet az íróember életéről. Először is látja mindazt, amit születésétől ráerőltettek. Ezekben a napokban olvastam el egy doktori disszertációt: « Mauriac

avagy a hűség az érzékléshez », amely semmi újat nem fedeztetett fel velem önmagamról. De jobban megértettem, hogy gyermekkorom óta mennyire átgyúrt, szószerint újjáteremtett a szűkös világ, amelyben nevelkedtem, kialakultam, és összegyűjtöttem elég mézet, hogy egész életemet ellássam és még művemet is tápláljam.

Első lépéseimtől kezdve már eldőlt a játszma. Nem lehettem más, mint az a polgárgyermek, aki — hála a költészetnek — átváltoztatja a kereskedő-földbirtokos örökséget... De ennek az átváltozásnak anyaga a majorok és szőlők, a cselédek, szolgálók és szobainasok népével. Kis zárt világ, a nyugodt és szorgalmas élet rögeszméjével, amely védett minden kockázattól és minden emberi kapcsolattól —, kivéve azokat, akik bizonyos előnyöket ígértek, kellemes élményt, boldogság-esélyt, vagy legalább az élvezet ígéretét.

Nem lehettem volna más, mint ez a polgárgyermek. Kétségkívül, uralkodni tudtam volna rajta. Szembe tudtam volna helyezni a szegényes élvezettel « a Kegyelem győzedelmes élvezetét ». Mássá válhattam volna, mint a szentek, mert az életszentség a lét megfordítása (« megtérés »), amely Páter Charles de Foucauld-ból olyan teremtményt alkotott, amelynek már nincs közös vonása azzal a kövérkés katonatiszttel, aki a hadnagy Charles de Foucauld gróf volt. De így a bűnöm az lenne, hogy önmagam maradtam, hogy nem fojtottam el azt a férfit, aki menthetetlenül kialakult abból a gyermekből, akit anyám és iskolamestereim alakítottak és idomítottak, — kétségkívül kevésbé, mint ezek a birtokok, ezek az erdők, szőlők, és amit magukkal vontak előítéletet a társadalmi rendek változhatatlanságára és a majorosok földbéréből származó kiváltságokra vonatkozóan. Mi polgárgyermekek nem voltunk bűnösebbek « a kis szegényeknél » ama ténynél fogva, hogy jómódú vagy gaz-

dag környezetben születtünk, miként amazoknak sem volt érdemük, hogy kunyhóban születtek.

Nem! Nem ez a mély indoka annak, hogy megsejtem a szánalmat a reám eső Krisztus-tekintetben. Amit ez a szem egy Isten figyelmével lát, ki tudja, hogy nem az-e (minden szükséges arány figyelembevételével!) amit én látok Benne. És mi ez? Mi van közös közöttünk? A kereszt. Ez a kispolgár, mint minden teremtmény, keresztre volt feszítve. Ezt nem mindig tudta. Nem tudatosította ezt élete minden pillanatában. De most, hogy minden bevégeztetett, jól látja, hogy keresztre volt szegezve ő maga is, nem jobban és nem kevébé, mint mások: mindenki sorsa a kereszt. A látszólag leginkább elhalmozottak is keresztrefeszítettek. Nem a beképzeltség indít rá, hogy ezt higgyük. Nem dicsekszünk ezzel a hasonlósággal, hiszen nem akartuk és nem mi választottuk, és folyton le akartunk szállni a keresztről, és ténylegesen le is szálltunk róla. De hozzákötve maradtunk, bármilyen messze menekültünk is tőle. Aki minket néz, tudja, hogy mindez a kényelem, a foglalkozásban elért siker csillogása egy egyáltalán nem különleges szenvedés páncélzatát alkotta, hiszen a legelterjedtebb dolog a világon. Ezért van annyi alkoholista és kábítószeres: a « szórakozás » pascali értelemben, ártatlan vagy vétkes, jelentéktelen vagy mérgezett, minden embernél gyermekkora óta a menekülés és a felejtés szükségszerűségének felel meg.

De én keresztény voltam. Tudtam, hogy a szenteknél az örömkönnyek áradtak szét, és tudtam, hogy mi volt ennek az örömnek az ára. Nem egyeztem bele az egyikbe és nem akartam megfizetni a másikat. A különös az, hogy a világ sodrásában maradva továbbra is következetes keresztényként reagáltam mindenre, nem képmutatásból, ez természetes, hanem lényem természetes mozdulatával, és mélyebben. Ezt hiszem és mindig hittem,

szabad elhatározás nélkül, — mintha kénytelen lettem volna mondani és írni bizonyos dolgokat, amelyeket egyedül én írhattam és mondhattam, mintha egy bizonyos szerepet kellett volna játszanom, amelyet a kezdettől kiosztottak számomra. Állandóan megdöbbentettek azok a lelkek, akiket a Kegyelem megérintett legzavarosabb könyveimen keresztül, és hogy nem egy hivatás kezdeténél ott vagyok, és hogy énmiattam, aki semmit sem adott, sokan mások mindent odaadtak.

Ezt a Malagart, ahol ezeket írom, — amelynek falai nem omlanak össze, jóllehet már gyermekkoromban attól féltünk, hogy összedől a ház —, ezt sem választottam, hanem örökségként kaptam, és feldíszítettem jórészt öröklött tárgyakkal. Emlékszem André Lafon két versszorára, amelyeket valamilyen lecsúszott lényhez intézett:

> « Nem mondom neki: 'Kellett...', sem ezt: 'Miért?'
> Hiszen oly kevéssé alakítjuk mi magunk életünket. »

Oly kevéssé alakítjuk mi magunk életünket... Nem magam mentegetésére ismétlem ezt, hiszen felelősnek érzem magam az enyémért: azzá alakult, amivé akartam és most már mindörökre az maradok, amivé lettem. De ismétlem mint biztosítékot a megfellebezhetetlen elvettetés ellen. Mindig ott volt a kegyelem a kezünk ügyében, és a végeszakadatlan kísértések mértéke szerint, amelyek a teremtmény lénye állati részéhez kapcsolódtak. Olyan ez a Kegyelem, hogy még legyőzve is hatékony, felhasználja még vereségét is, — így nemcsak szenvedésünk révén alakulunk a kereszthez, hanem bűneink miatt is, visszaesésünk, e homályos és szakadatlan vereség miatt, amire visszavezethető minden sors.

Ezen a szinten, legszemélyesebb életem legmélyén, a legrejtettebb bensőmben élem, tapasztalom meg a keresztény életet, — és nem külső megnyilvánulásaiban,

még azokban sem, amelyek a legdicséretesebbek és dicsérendők, mint pl. az az érdemszerző erőfeszítés az Egyházban, hogy közösségi életet teremtsenek és olyan testvériséget támasszanak, mint amelyik az Úr halála másnapján állhatatos maradt az imában és a kenyértörésben. Van mindig valami erőltetett és mesterkélt, mihelyt az ember a technikához folyamodik: mindig arról van szó, hogy a keresztény követelményt az egyesek követelményeihez igazítsák (főleg ha a fiatalokról van szó), hogy az illetők jól helyezkedjenek az evilági életben, tehát feladják a keresztény követelményt.

Bensőnkben, a legmélyebb magányban szövődik az igazi párbeszéd, az, amelyik nem akar egy bizonyos légkört teremteni, összegyűjteni a hűséges nyájat az irányelvek és a parancsszavak szerint, hanem amelyik a teremtményt szemtől szembe állítja Övele, aki most a falról engem néz. Semminek sincs jelentősége e szemtől-szembe mellett, azon eszközök mellett, amelyekkel az Egyház rendelkezik, és amelyek visszavezethetők azokra a szavakra, amelyeket Krisztus ejt ki mindenkinek és az egyes személyeknek különösen, ha készek meghallani: « Bűneid meg vannak bocsátva... » és: « Ez az én testem... » A magam részéről sajnálom, hogy az új liturgiából elhagyták azokat a szavakat, amelyeket a pap áldoztatáskor mondott: « Corpus Domini Jesu Christi custodiat animam... » (A mi Urunk Jézus Krisztus Teste őrizze meg lelkedet az örök életre.) A domonkosok így mondták: « ...custodiat te... », ez még jobban kifejezte az áldozó személyes kapcsolatát az Úrral.

Minden az említett kijelentések körül kristályosodik ki, a bűnbocsánatot megalapozó és a valóságos jelenlétet tanúsító szavak körül; — ami nagyszerűen kikristályosodik a régi apátságokban vagy a katolikus fővárosok ősi és neves plébániáin, — vagy szegényesen és nyo-

morúságosan a falvak elhagyott templomaiban, engem már nem ragad el vagy zavar meg, nem sokat számít... Vagy inkább igen! Gyakran bevallottam: megbotránkozom, hogy az emberek oly kevéssé ébredtek tudatára a Megtestesülés botrányának, és hogy egész földrészek nem is ismerték. Csak az vigasztal meg (nem merem írni, hogy: biztosít), ha emlékszem arra, amit az Úr mondott Isten országáról: hasonlít a kovászhoz amely megkeleszti a tésztát.

El kell ismernünk, hogy ha az Egyház keresi megújulásának titkát, ez azt jelenti, hogy struktúrái elöregedtek és elviselhetetleneknek tűnnek, nem annyira a híveknek, mint sok papnak, akiket az intézmény ósdi fegyverzetként szorít. De én, öreg ember, megrakva elmúlt életemmel, mint gyermekkorom koldusa, aki megállt a konyha küszöbén, hátán cókmókjával, én már nem szenvedek ezektől a türelmetlenségektől. A halál az ajtónál áll, és ami számít nekem, az nem annyira az, hogy megváltoztassák a római rozsdás csatornázásokat, hanem az, ami még a csatornákon keresztül folyik, tehát az említett két szentség kegyelme: a bűnbocsánat és a kenyér átváltoztatása.

De honnan jön az az igény, hogy bűneimet megbocsássák? A bűntudat aránytalanul nagy ahhoz képest, ami életem volt; vajon ez be van írva minden ember természetébe? (Kant mondotta: « Két dolog tölti el csodálattal a lelkemet: az erkölcsi törvény bennem és a csillagos ég fölöttem. » Vagy talán gyermekkori torzulás ez, a magamfajta kis kereszténveket félrenevelik és később nem tudnak kigyógyulni a torzulásból? Annyi író és filozófus — angolszász puritán, német luteránus vagy latin katolikus — széttépte ezeket a szemellenzőket, mihelyt gondolkodni kezdett; vajon én életem végéig megőrzöm a szorító köteléket? Megállapítom ezt, és néha zavarba

jövök tőle. De azután, amit megfigyelek ezeknél az ún. felszabadult lényeknél, biztonságot ad: semmit sem használ, ha valaki úgy dönt, hogy a rossz jó, amint csaknem valamennyien teszik.

Nincs semmi különösebb és abszurdabb, és egy bizonyos szempontból csodálatosabb, mint egyes lények választása a boldogság mellett, illetve az a csökönyösség, hogy nem látják azt, ami kiszúrja a szemet: egyszer meg kell halni; ami azt jelenti — bármilyen életkora legyen is valakinek —, hogy meg kell halni; mindaz, amit az ember a halál és önmaga közé állít, mindezek az építmények, amelyek a századokon át tanúskodnak arról, hogy az ember valóban képes Istenre és bizonyos módon részesedik Istenben...

Létezik a rossz, ezt tudom személyes tapasztalatból és azért is, mivel ismerem az embereket; van tehát jó is: találkoztam szentekkel, és azokkal, akiket « bárányok »-nak neveztem. És a halál itt van, talán egy kéznyújtásra. Mindaz, ami nem számol e három evidenciával, nem érdekel engem, vagy inkább idegen tőlem, nincs közös nyelvezetünk.

« Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek. Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam bűnbánatra, hanem a bűnösöket. » De ki igaz? És a bűnösök, mivel elismerik magukat bűnösöknek, nem az egyedüli igazak? Bűnösnek tudni magunkat azzal a tudással, amely már engesztelés, íme ez minden igazi keresztény élet forrása. Nincs más; és bármilyen rossz keresztény voltam is, legalább ez az ismeret (tudás) biztosított erről az igaziságról.

Megszerzett tudás (ismeret), avagy természetszerű? Az a lény, akit a *Belső emlékiratok* tükröznek torz módon — és akit Michel Ciry Krisztusa néz és olyannak

lát, amilyen volt, amilyen most és amilyen örökre lesz — milyen lett volna, ha nem apámat, hanem anyámat veszítem el hamarosan születésem után, — ha agnosztikus, és talán ateista apám foglalkozott volna nevelésemmel és nem az a fiatal, betegesen aggályos özvegy, akit egy öreg jezsuita tartott nehéz igája alatt?

Gyakran feltettem magamnak ezt a kérdést *Egy élet kezdetei* c. könyvemtől kezdve, de nem kerestem rá választ, minthogy magától értetődött, hogy az ilyen kérdésekre nincs felelet. Ha megállítom gondolatomat, nem az olvasó előtt, vagyis a láthatatlan személy előtt, aki arra kötelez bennünket, hogy pózoljunk, hanem önmagam és Isten előtt, nem mondom, nem hiszem, hogy megtalálnám a választ; legalábbis más kérdésekre lyukadnék ki, amelyek jobban sürgetnének vagy közelebbről megszorítanának. Talán nem lenne lehetetlen kibogozni azt, ami minden nevelésem előtt létezett, ami lényemhez tartozik, és amelynek sötét vize átszivárgott minden gáton. Igazában az, akit rámkényszerített ez a jámbor anya, nem arra lett, hogy legyőzze ezt a dagályt, hanem inkább hogy emelje a víz szintjét, azzal a kockázattal, hogy kiárad és mindent elönt, lerombolja hitemet és szeretetemet... Igen, minél inkább rágondolok, annál inkább hiszem, hogy a valláshoz való hűség, amelyet anyám térdén tanultam, nem ment magától, annál is inkább, mivel olvasmányaim elég korán kialakították bennem a kritikai szellemet, a gúnyolódás szellemét. Az a vén vitatkozó, akivé váltam, csírájában már jelen volt a gyermekben és főleg a kamaszban, akinek anyám szemére hányta, hogy « mindenkit ostobának tart »... Igen, mindenkit ostobának találtam, és különösen abban a klerikális légkörben, amely megfullasztott. Láttam, hogy sokan elmenekülnek e környezetből. De én hiába gúnyolódtam, hiába színleltem, hogy elszakítottam a megszorító

kötelékeket, nem távolodtam el és nem hittem, hogy valaha is szó lehet nálam az eltávolodásról.

Kétségkívül, a kapott, kezdettől rámkényszerített nevelés vallásos életemnek egy bizonyos tónust adott, egy sajátos hangsúlyt, bezsugorította és csak egy irányban fejlesztette a természeténél fogva aggályos és szorongó lelkiismeret sugallatait. De végül is ugyanúgy igaz lenne, ha azt mondanám: e nevelés ellenére sem veszítettem el a hitet.

Valami titkos erő bennem felülkerekedett az elutasításon, amit nem a vallás sugallt, amelyet minden ellenére szerettem, hanem a keresztények körülöttem, a farizeus szelleműek, akik minden kultúrának ellenségei voltak és akik elvetették a modern világot, és akiket a modern világ is elvetett. A mai katolikusok mégcsak elképzelni sem tudják, mi forrongott bennünk, akik húszévesek voltunk X. Szent Piusz napjaiban. Egyáltalán nem mondom, hogy egy bizonyos, a neveléssel kapott szorongás nem tartotta fenn a gyermek hűségét, aki nem engedi el anyja kezét, amikor átmegy az utcán, az életen. De nem hiszem, hogy a gúnyolódó bennem, aki ugyanakkor szenvedélyes szívű is volt, ragaszkodó és szenvedő, végül is kiszabadult volna az őt szorító kötelékekből, ha nem lett volna az a jelenlét, amely ma is ott van és megnyilatkozik e pillanatban is: egy Szeretet alakja, akitől mindent kaptam, akinek semmit sem adtam abból, amit követel minden olyan élettől, amelybe belépett..

Ez visszavisz ennek az elmélkedésnek a kiindulópontjához: ahhoz a leverő ellentmondáshoz, amely élesen szembetűnik, hogy ezen a ponton még azoknak is igazuk van, akik rágalmaznak engem. A legkülönösebb az, hogy a szenteknél — főleg Simone Weilnél — az az erény ragad el, amely homlokegyenest ellenkezik az én gyó-

gyíthatatlan élvhajhászatommal, amely szégyenletessé tette életemet; elragad a szenvedés keresése, ami ellentéte a mazochizmusnak, hiszen szeretet; olyan szeretet, amely hasonulni akar Isten Bárányához. Hasonulni ahhoz, akit szeretünk, amikor szeretetünk Krisztusra irányul, ez volt az én hivatásom, mint mindannyiunké, és ezt árultam el. Nem a fiatalság mulasztásai, bűnei, vagy a férfikor visszaesései nyomnak a legsúlyosabban: ezeket Isten megbocsátotta hetvenszer hétszer. A legsúlyosabb a visszautasítás, a gazdag fiatalemberé, akiről az Evangélium ezt mondja: « szomorúan távozott, mert nagy vagyona volt ». Én nem távolodtam el, és ez különböztet meg az evangéliumi ifjútól. De semmit sem adtam, mindent visszautasítottam, kivéve nyilvános tanúságtételemet, amiből az íróember hasznot húzott: és még most is húz, úgyhogy, félek, már itt megkaptam azt a jutalmat, amit az Úr azoknak ígért, akik nem tagadták meg az emberek előtt... Nem, valójában nem is félek. Ha az az öreg ember vagyok, akinek megadatott a kegyelem, hogy olyan bensőséges viszonyba keruljön az élő Kenyérrel, ez azt jelenti, hogy az Úr akarta ezt és Ő maga jelölte ki nekem ezt a találkát, amelyet a hűséges lelkeknek ad és amelyet annyira szerettem. Így tehát felhasználta vonzódásomat arra, hogy mindent élvezzek, hogy érzékennyé tegyen az áldozásra, amelyet gyakran úgy végzek, mintha először történne, mint akkor, 1896. május 12-én Bordeaux-ban, a maristák kápolnájában az a kis sovány fiú tette, utána pedig végig hosszú életemen át, anélkül, hogy kimerülnék.

Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a természet többet számít, mint a kapott nevelés — vagy legalábbis, hogy azt az embert, akit a természettől és a neveléstől kapottak egyszerre alakítottak, mélyen megjelölte jelleme, és hogy jelleme lett a sorsa.

Még a profán rendben is hosszú ideig szemrehányást tettem nevelőimnek, hogy hiányzott a kultúrájuk, és ezt tettem felelőssé lelki ínségemért. Titokban féltékeny voltam pl. André Gide gyermekségére: olyan környezetben nevelkedett, ahol a nagy szövegek ismerete és egy bizonyos gondolkodási szint biztosítása a gyermek szellemét arra sarkallta, hogy mindenütt a legjobbat keresse. Főleg irigyeltem Alain tanítványait, akiket már életük kezdetén bevezettek a nagy antik gondolkodók világába, míg az én mestereimnél csak azt kellett tudni, ami szükséges volt az érettségihez. Megszülettem és úgy nevelkedtem, hogy soha senki sem gondolt arra, hogy elolvastasson velem bizonyos lényeges lapokat, mégkevésbé, hogy megmutassa nagy festők képeinek reprodukcióit, vagy hogy alakítsa ízlésemet. Mindig csak pórázon tartottak, nehogy eltávolodjam a polgári vallásosság szokványaitól, e jámbor nép vallásosságától, amelynek egy fillér egy fillér volt, mint mondani szokták, de amelynek Shakespeare csak egy név volt, semmi fogalmuk nem volt arról, hogy mit is jelent a kultúra, nem tisztelték azt, aki átadta és nem is értékelték semmire. Vallásosságuk az a szűk meder volt, amelyben középszerű számítások, a nyereség gondolatai folytak még az örökkévalóság távlatában is.

De az ő fiúk voltam, egy voltam közülük, az árammal úsztam, ami természetes környezetemet alkotta, ott alakultam ki mély természetem szerint, táplálkozva mindabból, amit ez a környezet szolgáltatott nekem, és amire szükségem volt, hogy az az író legyen belőlem, akivé lettem, — aki az, aki, és akit elég alacsonyan helyezek el, de végül is különbözik mindenki mástól, egyedi, helyettesíthetetlen. Annak egyenértékét, amit Alain fedeztethetett volna fel velem a görögöknél, egyedül is felfedeztem Racine-nál. És amit az erre a névre méltó

keresztény mesterek megtanítottak volna, egyedül felfedeztem Pascalnál. A világ összes zenéje benne volt Schumann vagy Schubert vagy Gounod áriájában, amelyet anyám énekelt. Ezek voltak a ritka virágok, amelyekre a kis méhnek szüksége volt a felhalmozott mézhez, amelyből élt. Kétlem, hogy többet és jobbat kapott volna kiváló mesterektől és hogy gazdagító tanulságot vont volna le belőlük. Maurice de Guérin semmit sem kapott Lamennais-től, akinek nem nagy véleménye lehetett róla, és akinek nem volt máshoz szeme, miként egyébként Lacordaire abbénak sem, mint a ragyogó Montalembert-hez. (Később P. Lacordaire-t meghökkentette a dicsőség sugara, amely a fiatalon elhunyt Maurice de Guérin-t övezte, akiről neki csak szétfolyó emléke volt.) Ez azért volt így, mert Maurice azok fajtájából volt, akik senkitől sem kapnak semmit és mindent a saját lényegükből hoznak elő: ilyen voltam én is.

Semmit sem tudtam kívülről kapni képzésemhez. Mert valójában nem voltam intelligens tanuló, ahogy ezt egy csámpásról szokták mondani. Semmit sem értettem meg, ha nem önmagamból választottam ki, vagy nem én magam fedeztem fel. Soha semmit nem tudtam volna megtanulni egy mestertől, mert nem igen értettem azt, amit nem én fedeztem fel. Ha egy mű értékét egyedisége alapján mérjük le, sajátos jellemvonásai szerint, amelyek megkülönböztetik minden mástól, szükséges, hogy szorosan függjön alkotója természetétől és jellemétől, akit viszont egy meghatározott örökség és szigorúan körülírt környezet hozott létre.

E távlatban kap jelentést Bernanos és Kis Szent Teréz mondása: « Minden kegyelem. » Minden úgy történik, mintha Valaki felhasználta volna az örökség és a környezet által szolgáltatott elemeket, hogy szeretettel kirajzoljon egy mindenki mástól különböző lényt; akihez

hasonló soha nem volt és nem lesz. Minden kegyelem: ezt azt jelenti, hogy Isten felhasznál mindent, még a középszerűt is, még a közönségeset is, még a legrosszabbat is, — talán főleg a legrosszabbat, amint Magdolna története példázza, aki jobban szerette az Urat másoknál, mivel többet bocsátottak meg neki, mint másoknak.

« Ha nem láttok csodajeleket, nem hisztek! », sóhajt fel az Úr. Mi, akik nem láttunk se jelet, se csodát, és akik hűségesek maradtunk ehhez az Egyházhoz, amely most szemünk előtt vedli le ósdi rítusainak holt bőrét, végül is Valakihez maradtunk hűségesek, ahhoz a természetfeletti áramhoz, ahhoz a kegyelmi érhez, amely utat tört magának hozzánk a kultusz törmelékei között: de ez a vízsugár elég ahhoz, hogy ne haljunk szomjan.

* * *

Ez az Egyház, amely most szemünk előtt vedli le ósdi rítusainak holt bőrét..., írtam. Úgy folytattam elmélkedésemet ezeken az *Emlékiratokon* keresztül, mintha nem lenne senki a világon rajtam és Teremtőmön kívül. És mégis, ahhoz az Egyházhoz tartozom, amely XXIII. János és most VI. Pál pápasága alatt (ez utóbbi most tért vissza szentföldi zarándokútjáról) megvigasztal mindazon csapások miatt, amelyeket rám mért.

Befejezésül hálát kell adnom; meg kell találnom egy kicsit azt az örömtől való reszketést, amely az agg Simeont sugallta: « *Nunc dimittis servum tuum, Domine*... Most bocsásd el, Uram, szolgádat! » Mert vénségünk napjaiban a mi szemünk is látta azt, amit ifjúságunk nem mert remélni.

A Szentatya zarándoklata Jeruzsálembe, Péter visszatérése szülőhelyére a keresztény kor második évezrede végén, meghökkentette a világot, — azt a világot, amely

emlékezik ugyan arra, hogy keresztény volt, de többé nem eléggé keresztény ahhoz, hogy felismerje megdöbbenése igazi okait. Végül is mi különös van abban, hogy a pápa elzarándokolt Betlehembe, Názáretbe és Jeruzsálembe? A különös nem az lenne inkább, hogy ő volt az első Péter utódai közül, aki rászánta magát erre a zarándoklatra? Valójában valami történt az Egyházban, olyan óriási esemény, amelynek csak egy kis epizódja volt az, hogy az apostolok feje visszatért forrásaihoz: nyilvánvalóvá teszi a világ szemében, hogy János pápa halála nem szakította meg csodálatos pápaságát. Minden folytatódik: ugyanaz a szellem, amely ezt az öreg diplomata főpapot sugallta, akit jól ismertem párizsi nuncius korából: olyan finom, kedves, furcsa, mondanám, aki nem igen keltette a nagyság eszméjét, így soha nem gondoltam arra, hogy ő lesz egy napon ez az inspirált, ez a forradalmár, ez a szent; ugyanaz a szellem kerítette hatalmába VI. Pált is valami természetfeletti, a szó szoros értelmében isteni erővel. És láttuk, hogy a Történelem felgyorsulása szemünk előtt a Kegyelem felgyorsulásává vált.

Hogyan határozzam meg ezt a csodát 1964 Egyházában? Egy varázslat végét jelenti. A XVI. századtól a Vatikán mozdulatlan volt, mintha valamiféle varázsló örök pompára, gyógyíthatatlan fényűzésre ítélte volna. Svájci gárdistái csíkos ruháikkal és alabárdjaikkal egy mese kellékei lettek: aludtak, mint Hófehérke és várták négy évszázad óta, hogy egy aggastyán felébressze őket. Ez a fényűzés, aminek a reneszánsz pápái feláldozták csaknem a keresztény világ felét (minthogy a Szent Péter-bazilikát a búcsúcédulák révén befolyt pénzből építették, amelyek ellen Luther fellázadt), ez a dicsőség körülzárta a Szent Egyházat, elszigetelte a világtól és börtönéve vált.

Ez az Egyház hiába reformálta meg magát: a bűvös kör nyílt meg. A halászgyűrű kitágult a csodálatos paloták méreteire, és a pápa ott távolról volt látható, mozdulatlan, szinte agyonnyomták a koronák és a palástok, megbénította hatalma. Néha az embertenger felett vitték a sedia gestatorián. De Simon Péter nem tudott leszállni erről a bárkáról, amely túlságosan aranyozott volt, sem a tengeren járni Ura és Istene előtt.

Az elvarázsolt kastélyban Simon Péter semmi mást nem tudott tenni, minthogy féltékenyen őrizte a hitletéteményt, amelyet kapott. Őrködött azon, hogy egy i betűt se változtassanak, egy vesszőt se helyezzenek át. És gyanúsította világi vagy pap gyermekeit a kutatószellem miatt.

De kívül a világ megváltozott. A világ nem várt, hogy visszatérjen pogány forrásaihoz. A szabad kritika szelleme megnyitotta az utat Voltaire századának, majd annak, amely kihirdette Isten halálát. Minél inkább felszabadultak a szellemek minden kényszer alól, a római Egyház annál inkább elszigetelődött a világtól. 1870 után a bűvös kör még jobban összeszorult a tévedhetetlen és ítélő pápa körül. A bronzkapuk rácsukódtak, hermetikusan, mint a bárkáé, hogy Noét megőrizzék az egyetemes pusztulástól.

A vég nélküli haladás eszméje nem állt ellen az 1914-es és 1939-es két, tudományosan és technikailag megszervezett öldöklésnek. Mégsem lehetett sejteni, hogy a római Egyház már azon volt, hogy e halálra ítélt világ felé közeledjék.

Amikor Hitlerrel a gyalázat és a rettenet elérte tetőfokát, a Vatikán hallgatása, amely miatt még ma is méltatlankodnak egyesek, a rab hallgatása volt. XII. Piusz 1943. jún. 2-án ezt mondta a Bíborosi Kollégium előtt: « Krisztus Helytartója, aki csak szánalmat kért és a jog

és az emberség elemi szabályainak visszaállítását, olyan ajtó előtt találta magát, amelyet semmiféle kulcs nem tudott kinyitni. »

Ha a börtön ragyogó volt, falain Michelangelo és Raffaelo freskóival, ezzel még nem tudta elfojtani a kinti szörnyű kiáltásokat: « Mindaz, amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyben is » — ígérte Krisztus Péternek. Tulajdonképpen Péter Krisztust kötözte meg a Középkoron keresztül egészen a Trentói zsinatig, világi uralma vágyával. És azután, annak ellenére, amit a Szent Egyház a földre árasztott mint kegyelmet, főleg XI. Piusz óta ,aki a bennszülött papság előmozdítója volt, a Pápa fogoly maradt egészen addig, míg meg nem jelent János pápa.

Akkor megújult a csoda, amelyet az Apostolok Cselekedeteiben olvashatunk (12,5kk): « Ekkor az Úr angyala megjelent (a börtönben, ahova Heródes vetette Pétert), a helyiséget pedig fény árasztotta el. Megütötte Péter oldalát, és ezekkel a szavakkal ébresztette föl: 'Kelj föl gyorsan!' Erre a bilincsek lehulltak kezéről. 'Vedd föl övedet és sarudat... Vedd magadra köpenyedet és kövess engem!' »

VI. Pál maga is felvette saruját és köpenyét és útra kelt. Valójában a keresztény Történet kezdetén vagyunk, ha, mint Péter egyik levelében olvassuk, « az Úr számára ezer év annyi, mint egy nap, és egy nap annyi, mint ezer év ». Minden alig kezdődött el. Legyőzték a Borgiák és a Borghesék rossz szellemét. XXIII. Jánosnak még arra sincs szüksége, hogy kinyissa a bronzkapu szárnyát, és máris vigasztalja az egyik kórház betegeit, látogatja a foglyokat. Isten Lelke forgószélként feléledt, alighogy felhasították a bronzkaput. És a világ teljes arccal fogadta a szelet, még a világnak az a része is, amelyik ateistának mondja magát. Megdöbbenve látta, hogy ez az aggastyán

a hírneves küszöbön állva most már nem átkoz ki, hanem megáld, kinyújtotta a világ fölé szent és tiszteletreméltó kezét. Aztán elszenderült az Úrban. És aki utána jött, Jeruzsálem felé tartott, hogy találkozzék Kelet pátriárkájával; és a csillag, amely mindkettőjüket vezette, megállt az agónia kertje felett, ahol az Urat egy csókkal árulták el.

Péter újra látta a tavat, ahol elhagyta hálóit és bárkáját, hogy emberhalász legyen. Mit fogtak ezek a hálók tizenkilenc század óta az embertengerben? Talán azt gondolta, hogy volt olyan idő, amikor a föld minden királyságán uralkodni akart, és amit ingyen kapott, nem adta ingyen, olyan idő, amikor nem tudta megakadályozni, hogy a világi fejedelmek ki ne használják Krisztus nevét. Az Örömhír hirdetése ürügyként szolgált vad hódításokhoz. Az Evangélium összekeveredett egész fajok számára a rabszolgasággal és a pusztítással.

Elképzelem, hogy Simon Péter sír, miként a szenvedés éjszakáján a főpap udvarán. A kakaskukorékolás felszabdalta a jeges hajnalt. A szolgálók és a katonák melegedtek a kihunyó tűznél. Jézus, akit egyszer már arcul csaptak, megkötözött kézzel elhaladt Péter közelében és rátekintett. Ekkor Péter kiment és sírva fakadt.

És most az Úr maga azt kéri Pétertől, hogy vigasztalódjon és örvendjen, mert a keresztény misztérium erre a végeszakadatlan kudarcra vezethető vissza, és ebben van a győzelem: az Emberfia, akit keresztre szegeztek az emberi dráma középpontjában, két részre osztotta a világtörténelmet — és elevenebb marad minden élőnél, jobban szeretik, mint bárki mást. Igaz, hogy Jeruzsálemben még mindig ott vannak a zsidók, akik nem ismerték fel őt, és hogy Izmael fiai is ott vannak, akik másik prófétát követtek... « De figyelmeztetlek, mondja az Úr: hasonló a

mennyek országa a kovászhoz, amelyet az asszony elvegyít egy véka lisztben. »

Vajon a Szentatyának volt-e egyetlen magányos pillanata, hogy az Úrral találkozzék? Az kellett volna, hogy napnyugtakor azon az úton haladjon, amely Jeruzsálemből Emmauszba vezet. Akkor Valaki mellette ment volna, akit felismert volna, mielőtt egyetlen szót kiejtett volna. Kapott volna végül egy jelet, és általa mi valamennyien. De nem! nem kérünk jelet. Nem kérünk más jelet, mint ami beteljesedett a Szent Egyházban ebben a történelmi pillanatban. Egy öreg katolikus, aki mint én a múlt század vége előtt született, sohasem képzelte, hogy ebben a boldogságban lesz része: mielőtt elszenderedne, hallhatja, hogy minden akolból nyüzsögnek a bárányok, bégetve és csilingelve, Simon Péter körül, aki Rómából visszament Jeruzsálembe. Találkozása Kelet pátriárkájával az üres sír mellett eszünkbe juttatja az Úr rejtélyes szavait: « Ahol a test lesz, oda gyűlnek a sasok is. » Inkább ezt kellene mondani: ahol nem lesz a test feltámadás éjszakája óta... És az összegyülekező sasok nem csupán a különböző felekezetű keresztények, hanem az összegyűlt Izrael is, Izmael fiai is, ellenség-testvérei, akik miként a zsidók és mi is, Ábrahám ivadékai, tehát megáldotta őket az, Akinek el kellett jönnie és eljött. Ma a föld minden nemzete megsejti, hogy VI. Pál zarándoklata Jeruzsálembe jelet ad, túl minden fajon és vallásfelekezeten, az emberi család nagy összegyülekezésére.

* * *

És én, aki leadtam kéziratomat és akitől senki semmit sem vár többet (hacsak távozásomat nem, hogy helyet hagyjak neki...), azt óhajtom, hogy az olvasó, ha eddig követett az epilógusban, megértse, hogy az öregség nem orvosolhatatlan magány és hogy lehet a szeretet ideje.

Az igazi öregség: egy egész élet nem volt túl sok, hogy felkészüljünk rá, és most itt van és átkarolom —, vagy inkább átkarol engem. Most már nem tudom « szimulálni » azt az « érdektelenséget » a szó abszolút jelentésében mindaz iránt, ami benne szórakoztat. Igen! így van, nem védekezem ellene. Meglepődöm én magam, hogy csodálkozom annyi filmkommentáron. Megpróbálok lélekben visszamenni életemnek abba a korszakába, amikor egyformán szenvedélyesen érdeklődtem mindaz iránt, amit abban az időben írtak, színházban bemutattak vagy moziban játszottak. De úgy látom akkori magamat, mint mai fiatalabb társaimat, hasonlóan a rajzfilmek hőséhez, aki pipázik vagy szappanbuborékot fúj, miközben mögötte láthatatlanul egy nagy állatszörny közeledik és már éreznie kellene nyakán a bestia leheletét.

Addig maradunk fiatalok, amíg nem vesszük észre ezt a leheletet. Az igazi fiatalság a teljes öntudatlanság. Amikor húszéves voltam a Nagy Háború előtti években, a tüdővész nyelte el körülöttem az embereket: előre likvidálta mindazt, amit a felsőbb katonai parancsnokság nem tudott felhasználni öldöklésében a már készülődő háborúban. Sajnos! mennyi fiatal lányt és fiút láttam meghalni közel mellettem, akik igen kedvesek voltak nekem! De, jóllehet engem is elért a tüdőbaj (nem haltunk meg mind, de valamennyiünket elért a csapás), sohasem gondoltam arra, hogy én magam is meghalhatok. Sok lenne azt mondani, hogy nem néztem szembe a halállal; nem rám vonatkozott: mások haltak meg, az ő haláluk volt; és a figyelem, amelyet bennem felkeltett, amolyan elágyulás volt, amely máris irodalommá vált.

Az az illúzió, amely beburkolt, teljesen betakart akkor, az évek folyásával összezsugorodott, de maradt belőle elég, túl az igazi ifjúságon és még az érett koron is, hogy engem megőrizzen azok között a bolondok között,

akik a végtelent helyezik azokba a történetekbe, amelyeket önmaguknak és másoknak mesélnek.

Igaz, hogy manapság már nem mesélünk többé történeteket. A zsebkönyvek ideje: a méhkas abból a mézből él, amelyet a termékeny évek során összegyűjtöttek. Most a meddő tél uralkodik. De maga a meddőség is vég nélküli spekuláció tárgya lesz a mai szép szellemek számára, amint minket lefoglalt a mi pszichológiánk (ez a kétfilléres pszichológia, írja az egyik kegyetlen írótárs), és nem érzik tarkójukon a rajzfilm vadállatának leheletét, — amint mi sem éreztük annakidején. És most...

És most... Ha beszélek róla, még nem látom, tehát nem azt írom le. Öregnek lenni annyi, mint hogy az ember nem tud másról beszélni (mint a halálról); de ez még nem jelenti azt, hogy az ember jobban ismeri azt a dolgot, amellyel gondolatban olyan világból foglalkozunk, amelyet még nem hagytunk el. Ez megindít és megdöbbent ma, amikor Jean Cocteau-ra gondolok. Ez a kötéltáncos egy adott pillanatban (amelyet magam is jól ismerek) már nem tudott másra gondolni, másról beszélni, mint arról, ami a tükör mögött van. Ez volt igazi nagysága, most már jobban felmérjük, amikor nincs közöttünk. De az álarcos és kesztyűs hölgy, akit kitalált, nem a halál volt: eggyel több ernyő közötte és a halál között, nem más, — vagy inkább közötte és a semmi között. Nem volt az a halál sem, amelyet a bordeaux-i vásáron egy barakkban láttam és amely gyermekkoromban elbűvölt: a festményen a halál a főpincér volt, körülötte az étkező férfiak és nők nevettek fűzfasíppal a kezükben, de nem látták a felöltöztetett csontváz üres koponyáját és röhögését, amint felszolgált.

Igazában ha a magas életkor elzár minden kiutat a szórakoztató és a feledtető felé, nem tetet velünk eggyel több lépést a halál megismerése felé és nem teszi azt

meghittebbé. A halál lényege éppannyira felfoghatatlan marad, mint amikor gyermekként azt gondoltuk, hogy ránk nem vonatkozik: mások halnak meg. Micsoda misztérium! Nincs többé semmi és senki köztünk és a halál között, és mégsem látjuk jobban, ugyanakkor mégis ez marad az egyetlen és kikerülhetetlen bizonyosság, az utolsó kaland, amelyen biztosan át kell mennünk; és nem tehetünk mást, hogy beszéljünk róla, minthogy — ha rendelkezünk Cocteau zsenialitásával — ehhez a zavaros mitológiához folyamodunk, azokhoz az angyalokhoz, akik nem angyalok, tükörjátékhoz, varázslathoz, mindahhoz, ami nem létezik.

És ha a halál nem létezne? Ha ez a kifejezési képtelenség — az, hogy egyáltalán nem tudjuk elgondolni sem — éppen a halál nem létezéséből eredne? Nincs mit mondani arról, ha egy létező egy ismert állapotból átmegy az ismeretlen állapotba, ha ő maga megmarad. Az emberi holttetem a tücskök átlátszó bábja, amelyet gyermekkoromban gyűjtöttem. Az a bőr, amelyet az átvedlő kígyó hagy maga után. És ha esztelenség azt hinni — tűnődtem ezekben a napokban, amikor az egész világ megrendült VI. Pál szentföldi látogatása miatt —, ez az agnosztikus vagy ateista világ kevésbé mondott le erről a reménységről, semmint maga tudja. Ide írom Paul Valéry 1925-ös naplójegyzetét: « A testek feltámadása. Dogma. Ez a lényeg, mert ez az egyetlen, ami érdekelheti az embert, minden más keveset számít. »

A világ a tengerbe vetette a felbecsülhetetlen értékű igazgyöngyöt, de tekintetével követi az öreg emberhalász bárkáját, aki hálójával kifogta a gyöngyöt. Nem veszítette el e feltámadás reményét, amelyet tagadnak minden kor szadduceusai, de amelyet tanúsít az üres sír. Cocteau-ról beszéltem... Hirtelen visszaemlékszem arra a távoli időre, amikor a fiatalember Cocteau csodálattal ismételte nekem

Bossuet egyik kommentárját Krisztusnak a jobb latorhoz intézett szavairól: « Még ma velem leszel a paradicsomban. » Cocteau gyönyörűséggel idézte Bossuet szavait: « *Ma*, micsoda gyorsaság! *Velem*, micsoda társaság! *Az égben*, micsoda lakóhely! »

Kiolthatatlan reménység. « A kérdés számunkra többé nem vetődik fel », ismételte nekem a minap egy szovjet író, aki meglátogatott, nagy tiszteletet tanúsított iránt am, de vallási állásfoglalásom zavarta. « Volt egy írástudatlan szolgálónk, aki még hívő maradt. Egyházi temetést biztosítottunk neki », mondotta. Majd hirtelen hozzáfűzte: « Szent volt. » Az ember azt hihette: az utolsó volt Oroszországban. Majd megkérdeztem: « De van még néhány hívő? » Habozva válaszolta: « Van még néhány. » Meglephette válaszom: « Ez elég. » Arra gondoltam, amit Krisztus mondott Isten országáról, amikor a kovászról beszélt, amely megkeleszti a tésztát. Emlékeztem Edith Stein szavaira is: « Állandóan a semmi szélén állok és minden pillanatban be kell fogadnom a létet. » Ez az egész modern világ a semmi szélén áll, és minden pillanatban be kell fogadnia a létet: ez a világ egyszerre elveszett és megváltott. « Az Emberfia azért jött, hogy megmentse azt, ami elveszett. »

* * *

És most már nem marad más hátra, minthogy hagyjam magam vitetni az örök élet felé a Szent Liturgia nagy folyóján. Nem tudom, milyen évet írunk, sem azt, hogy hány éves vagyok, de tudom, hogy a karácsonyi időbe lépünk be.

Hetven év óta emlékezetemben a jászol gyertyái nem világítják meg e fekete és hideg szoba sarkát, amely nagymamámé mellett volt és ahova mi nem léptünk be soha, kivéve karácsony estét. A rituális ellágyulás nem kerülne

semmibe: lélekben beszívhatnám a kék gyertyák szagát: azon veszekedtünk, hogy melyikünk oltsa el, hogy a szoba az éjszakába merüljön. Egy vén krónikás tudja, mit találhat abban a fiókban, amelyre ez van írva: Karácsony, ha éppen kutatni akarna benne.

Innen kiindulva hozzáadhatnám érveimet azokéihoz, akik a nálam fiatalabbakat eltávolították az irodalmi dorombolástól, meggyűlöltették velük mindazt, « ami jól meg van írva » és gyanússá tették szemükben mindazt, ami túllépett a tárgyon. Az a megvetés, amellyel Sartre illeti e « szép lelkeket », az érzelmek hagyományos meghamisításának köszönhető, amelyet egy bizonyos irodalom tükrözött főleg Rousseau óta. Chateaubriand nagy stílusa nagyszerűen megfelel e hazugságnak. Ki mondhatja közülünk, hogy bűn nélkül van, még azok körében is (és én ide tartozom), akiket kezdettől fogva immunissá tett Pascal és Racine.

És mégis... Nem hazudom, amikor azt mondom, hogy hiszek a lélekben, az én lelkemben, tehát minden emberi teremtmény lelkében. Nem játszom semmiféle játékot, amikor leírom a « kegyelem » szót, ami szeretetet jelent. Minden előnyös magatartás ellenére, amely mintegy második természetünkké vált, az igaz, a valós az is, amit ez az irodalom kiaknáz és eltorzít:

> Azt mondja, ismert hangon,
> hogy a jóság az életünk...

A valós, az ami van, bárhogyan határozzuk is meg, az az igazság, amitől a költészet függ: vajon csalódtak, és mi is csalódtunk velük, akik azt hitték, hogy általuk elérik a tárgyakat? Mi tehát a fontos: a tárgy, avagy az, aki nézi és aki ennek tudatában van? Keringhetünk az « öntudat » szó körül és akörül, amit magában foglal. « Zárójelbe » tehetjük. De nem lehet megszüntetni. Hazugok

lettünk volna mi, akik nem vetettük ki azt, amit bensőkben felfedeztünk?

Hazugok lettünk volna, ha azt színleltük volna, hogy nem tudjuk, mi a rossz és mi a jó, és ha ez az ismeret nem kapcsolódott volna egy szeretethez, amelytől elszakadtunk, amikor rosszat tettünk. De minden pillanatban visszakaphattuk: elég volt kiejteni egy Nevet egy bizonyos hangsúllyal.

Nem mi ítéljük meg, mit ér művünk. De jogunk van ahhoz, hogy tanúsítsuk azt a valóságot, amelyet leírtunk. Ha valaki úgy dönt, hogy ezt állítja: nincs semmi a láthatókon kívül, vagy legalábbis semmi, amit megragadhatnánk, az a legsúlyosabb hamisítást követi el, sokkal súlyosabbat, mint amilyeneket mi elkövettünk szép stílusunkkal és szép érzelmeinkkel.

Alain Robbe-Grillet írta nemrég: « Hogy az akadémiai kritika egyik kedvelt kifejezését használjuk, Rousselnek, úgy tűnik, nem igen van valami *mondanivalója...* » És szerinte Roussel éppen ezért csodálatos. Összekeverni a « valami mondanivalót » a leglégiesebb akadémizmussal, ez bizonyos mai íróknál nem a fiatal forradalmárok lelki emancipációs kísérlete, mint a dadaizmus és a szürrealizmus idejében volt. Egyébként sem nagyon fiatalok már. Jó logikusként levonják a következtetéseket a kezdeti premisszákból. Igaz, egy bizonyos módon elképzeljük, hogy büszkék rá, hiszen valóban újítók: előttük kinek ne lett volna valami « mondanivalója » a mesterek között, akár a legrégebbiek, akár az újabbak között? Kétségkívül, nem ugyanaz! Még egyetlen életművön belül is a szépség ebből a szétszakítottságból születik: Rimbaud és Baudelaire — az ellentmondások micsoda kereszteződései!

Újraolvasom, amit tegnapelőtt írtam. Végül is mit számít! Mi közöm ezekhez a szerzőkhöz nekem, akit az apály oly messze sodort tőlük és mondanivalójuktól?... De nem

irodalmi disputáról van szó, különben fittyet hánynék rá. A harc belső, lelki. Ezeknek a lényeknek a bensejében zajlik le, nem pedig a könyvekben vagy a folyóiratokban. Őbennük hirdetik ki a « semmi » győzelmét a « valami » felett, — és ez a valami számomra minden. Azoknak a felsőbbrendűségi komplexusuk, akik az emberek utolsó reménységét kihajították a fedélzetről, ma már nem izgat, mint hajdan, de bizonyos órákban sírni tudnék, mivel « a szeretetet nem szeretik többé », amint az egyik szent nő mondotta. Hajdan másokra támaszkodtam: ott volt Claudel, ott volt Bernanos. Beszéltem Ch. du Bos-szal és Maritain-nel. És mégha nem is találkoztam velük gyakran, tudtam, hogy valahol a világban dolgoznak és imádkoznak. Nem voltam egyedül.

Azt lehet mondani, hogy Istennek nincs többé szüksége író emberekre: ez akkor történik meg, amikor az írók azt hiszik, hogy többé nincs szükségük Istenre.

De az emberek történelme, amelyet nem akartok többé lefesteni, értelmezni vagy transzponálni, tovább zajlik. Játszhattok a csontocskákkal sarkotokban. A potenciális (hős) költemény a Vatikánban nyilatkozik meg. A tragikusat kereső tragédia Kennedy elnök élete és halála. Hiába mondjátok, hogy csak a csontocskák szórakoztatnak benneteket, az, ami Shakespeare, Balzac vagy Tolsztoj témája volt, megmarad; és mindent egybevetve nincs szükségünk senkire, hogy karosszékünkből végignézzük a drámát, amelyet ti nem írtok meg.

Ugyanígy, az emberi arcot, úgy ahogy van és a televízió képernyőjén megjelenik, hiába nem látják a mai festők, mégis a legkülönösebb, a legismeretlenebb valami marad, továbbra is az egyetlen rejtély, amelyet érdemes kibogozni. Minden más, amit irodalomnak, festészetnek neveztek, olyasmi, ami engem nem érdekel többé.

* * *

Mi érdekel még?... Ezt kérdezem magamtól visszatérve a karácsonyi hajnali miséről, ahol nem hallottam az angyalok énekét —, vagy inkább sírni hallhattam volna őket, ha az angyalok tudnának sírni. Mert egy öreg ember Karácsonya nem igen különbözik Mindenszentektől, és a harangok lelke mélyén éjszakából zúgnak fel, amely egyszerre az elveszett gyermekkor és a kezdődő örökkévalóság éjszakája. És máris porrá lett —, amelyet ellenállhatatlanul felszív a végtelen űr, amely elnyelte egymásután a nagyszülőket, anyját, három testvérét, legjobban szeretett barátait, akik csaknem mind életük hajnalán mentek el, amikor ő is fiatal volt, és akiknek elmosódó arcát alig tudja felidézni. Milyen volt hagjuk? Lehet-e újra hallani az idő hangjait, amelyeket a viasz nem őrzött meg? Ezt a meghatározott hangsúlyt, bizonyos nevetést, Philippe, Jean és Raymond nevetését...

Az öreg ember összezárja két karját a semmi felett... És íme egyszerre érzi egy kis test melegét, amelyet hazahozott a hajnali miséről. Ölében viszi ezt a gyermeket, ráhajtva kabátját. Illúzió? Nem: akiket szerettem, élnek. Ez nem elég, hogy ezt mondom: hiszem, mivel e kisgyermek kegyelme révén tudom. Kevésbé fontos az, hogy higgyem: ez a por feltámad, mint tudni, hogy minden lélek él most és lát engem. És ha esztelennek tűnik azt képzelni, hogy ez a milliárd és milliárd megsemmisült teremtmény mindörökre él, ez azért van, mivel nem igen tudunk megszabadulni az időtől, a tértől, a számtól, nem tudjuk felfogni, hogy mit ér egyetlen Istenre képes emberi lélek. Ha felidézem emlékezetemben ezt és ezt az elszenderültet, az az abszolút különösség (egyedülállóság) ragad meg, amely mindegyikükből személyt alkot, senki másra vissza nem vezethető lényt, jobban körülhatárolt világot, mint egy csillag vagy bolygó a lelkek tejútjának nyüzsgésében, de gondolkodó, szerető és érdemeket szerző lényt.

Kétségkívül, énem egyik nyugtalan része vég nélkül ismétli Nikodémus Krisztushoz intézett kérdését: « Hogyan lehetséges ez? » Nincs más felelet erre, mint az a béke, amely egy könnyekkel kezdődött hajnali miséről felszáll. Karácsony békéje hozzákapcsolódik a Feltámadás békéjéhez, Pünkösd békéjéhez, — ugyanaz, mint ahogy ugyanaz a kenyér, amelyet ezekben a napokban megtörnek annyi millió ember között —, csodás kenyérszaporítás, amely tart tizenkilenc évszázad óta.

Karácsony misztériumát lényeges elemére vezetem vissza, túllépve a hagyományos vagy talán legendás hozzáadásokon: ez az Isten-gyermek, akit magamhoz szorítok, amint az agg Simeon tette a templomban, már viseli kezén és lábán a sebeket. Már előre leemeltük a keresztről, és ha ma reggel olyan, mint más reggeleken, ez azért van, mivel már feltámadott. Karácsony békéjét adja nekünk előre, mert ezt a békét ígérte meg övéinek utolsó éjszakáján: « Békét hagyok nektek, az én békémet adom nektek. Nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja... »

Ez volt karácsonyi elmélkedésem... Mi érdekel hát még? Ez és semmi más? Nagyon igaz, hogy az öregség, még ha nem is nyilatkozik meg a gondolkodás hanyatlásában, nem igen menekül meg a fokozatos érdektelenségtől (legalábbis az enyém); végül is kialszik mindaz, amit szenvedélynek nevezünk és amely az enyém is volt (a szerelem és a szenvedés kettős jelentésében). (Franciában a *passion* jelenthet szerelmi szenvedélyt és szenvedést. *Ford. megj.*) Már nem viselem el a párok örökös históriáját, amelyeket a tévék képernyőire vetítenek. Elmenekülök a nosztalgia lehetősége elől éppúgy, mint az undor lehetősége elől. Mindennél jobban irtózom az unalom lehetőségétől.

Barátaim meglepődtek, hogy hajlandó voltam minden

héten gyorsan megírni egy televízió-krónikát. Hányszor le akartam mondani róla! De ezzel becsuktam volna az utolsó ablakot, amely a jelen eseményekre nyílik: számomra, aki soha többé nem megy moziba, a kis filmdarabok úgy csavarodnak egy pillanatra a kis képernyőn, mint egy retortában (görebben), és valóban a rossz bacilusát élem túl. A tömeg tolong a stadionban, ahova soha többé nem megyek, — de egyáltalán jártam-e ott? Írótársaim beszélnek könyveikről, hisznek fontosságukban, mint ahogy én hittem az enyémben; ott vannak a színészek, akik egyszerűek és természetesek akarnak lenni és arra vannak ítélve, hogy sohase legyenek azok, mert mindvégig játszanak és igaziak először halálos ágyukon lesznek.

Mindez megadatott nekem egy órai figyelem árán. Azután fordítottam a kapcsolón és beléptem csendembe, abba a békébe, amelyről beszéltem és amely egyedül fontos... De mégis ott van a politika? Igen, ez a különös, ez nem fordít el békémtől. Mégis, mi van látszólag ellentétesebb az örökkévalóval, mint « a tévedések és az erőszakcselekmények forgataga »? Ez onnan van, hogy korszakunk, amely nagyon szegény irodalomban, politikai szempontból nagyon nagy korszak. Az újak közül ma senki sem tűnik ki az irodalmi berkekben (mert Sartre az utolsó író a mi nemzedékünkből — meglepő, amit a *Les Temps modernes*-ben gyermekkoráról ír, — és már nem vezetője azoknak, akik utána jöttek. Közelebb van ő Proust-hoz a *Temps modernes* lapjaival, legalábbis költészetben, mint Robbe-Grillet- hez). Sartre után, úgy tűnik, senki sem uralja az irodalomtörténetet. Viszont a Történelemben ott van az egyedülálló emberek ideje. Láttuk, hogy mit vitt véghez Rómában a leginkább lefegyverzett, leggyengébb aggastyán rövid pápasága alatt, és ugyanaz a szellem támasztotta utódául VI. Pált, a szegényt, aki végre Betlehemben és Názáretben megtalálja a sedia,

tiara, flabellum nélküli Isten nyomait — jóllehet ezt az Istent is a földről emelték fel, de szegekkel tartották magasan.

* * *

A Liturgia Nílusa továbbragadja az öreg embert, áldozástól áldozásig...

A világnak ez a hirtelen elszíntelenedése kétségkívül a nap távollétének köszönhető, de ugyanakkor, azt hiszem, a bennem levő epének is, valami földi táplálóknak, amelyet rosszul emésztek meg: szomorúságunk, szorongásunk, amelyeket a legmagasabb okokkal magyarázunk, csaknem mindig, legalábbis részben fiziológiai eredetűek; legyen elég alázatunk, hogy ezt beismerjük.

De van egy közvetlen oka is kiábrándultságomnak: a csendet megölték. Nincs csend most már sehol. A régi birtokon, ahol ma már a madarak nem raknak úgy fészket, mint hajdan, láthatatlan őrültek áthatolnak a hangfalon. A falak, amelyek századokon át ellenálltak, alapjukig megrendülnek, az ajtók hangosan csapódnak, néha a mennyezetek megrepednek. Amikor a déli szél fúj, elhozza hozzánk a motorok recsegését, vagy egészen közeli falfúró zúgását. A Garonne völgye, amelyet a Landok erdejének sötét szalagja szegélyez, már nem idézi fel nekem, mint gyermekkoromban a szeretett költemény, a *La Maison du berger* sorát: « A nagy néma rónák hosszan elnyújtóznak. » Kevés, ha azt mondjuk, hogy a rónák többé nem némák. És elveszítem azt a hatalmamat, hogy — mint régen—, megszépítsem a dolgokat és a lényeket. Lemondok az újra-feltalálás állandó erőfeszítéséről, amellyel a világot álmaim szintjén tartottam.

Mihelyt már nem érdekel, nem kell többé számítani erre a fanyar tavaszra, hogy elkendőzzük a felrepedéseket,

mert a vadszőlőnek még nincs levele, és a haldokló hársfán a fagyöngy csomói, amelyeket nem sikerül lenyesnem, növényi fibrómák. Azt hittük, hogy ennek a lakhatatlan világnak orchesztrálására hivattunk mi, írók. De most hirtelen elegem van belőle. A motor uralkodik a földön és az égen. A kémia megmérgezi a madarakat, amelyeknek bizonyos fajtái kipusztulnak. A fülemülét hallom-e énekelni még ebben az évben, ezt az énekest, amely hajdan nem hagyott aludni?

A világ (a világ látszata) elhagy bennünket, mielőtt mi elhagynánk: elsőnek az mosódik el, hogy egyedül maradjunk, nem önmagunkkal, hanem Övele, aki bennünk van.

Ez elmélkedésem témája nagyhét első napjaiban. Lényem legkevésbé rossz része, az íróé, teljesen a külvilág felé fordul; a szó szoros értelmében elbájolta szülőföldem egy meghitt szempontja, anélkül, hogy engedtem volna más égtájak megismerése kíváncsiságának; így én, akit egyesek a belső élet mesterének tartanak, egész életemben « magamon kívül » voltam, beleragadva a látszatokba, mint egy szegény légy.

Most, hogy a külső eltűnik és belélegezhetetlen lesz, most lenne az ideje annak, hogy a gyakorlatba átvigyem jófeltételeimet és emlékezni arra, hogy Isten országa bennünk van.

Krisztus, aki holnap, nagycsütörtökön este megkezdi haláltusáját, talán szereti ezt a kertet, ahova gyakran kiment övéivel, amint én szeretem ezt, ahol most írok. Ez a kert a pihenés, a barátság és egy kicsit az álom helye volt számára. És most, egy éjszaka időtartama alatt, a világ összes szenvedése oda gyűlik össze: az Atya hallgatása, a barátok alvása, majd szétszéledése, a tagadás megjövendölése, az áruló csók és az első bántalmak.

A világnak az az elszíntelenedése, amitől szenvedek,

segít, hogy legalább elviseljem a természetet nem úgy, mint varázslatot, hanem mint érzéketlen színpadot az ott lezajló drámával szemben — mint olyan helyet, amelyről Pascal ezt írta: « Jézus nem a gyönyörűségek kertjében van, mint az első Ádám, hanem a kínokéban... » Kétségkívül én nem vagyok ilyen kertben. Az enyém csupán elveszítette varázsát, a kiábrándulás itt az én mértékemre szabott kín.

Úgy látszik, elveszítettem a hatalmat, hogy megszépítsem a hálátlan földet, hogy orchesztráljam életemet, és ez kiterjedt a vallás dolgaira is. Abban a kertben, amely többé nem gyönyörűségeké, mi marad az Atyából, ha eltörlöm mindazt, ami körülöttem vallási érzelmekből kristályosodik ki, és ami talán csak belőlem jön? Ez a gondolat segít, hogy belépjek Krisztus haláltusájának legszörnyűbb pillanatába: « Miért hagytál el engem? » Amit Krisztus a kereszten kiáltott, kétségkívül elgondolta a kerti agóniában.

De figyelem! Nagycsütörtök vigiliáján, a vesztett illúziók kertjében, nem szabad engednem az elkomorodás egyoldalúságának: aki befeketít, az is « megszépít » és keresi a sötét gyönyörködést.

Elhagyom gondolatban a kertet. Eltávolodom Simon Péterrel. Mögötte belépek a főpap udvarába. Leülök a tűz mellé. amelyet a katonák és szolgák gyújtottak meg ezen a fagyos tavaszi éjszakán. Kezemet a tűzhöz közelítem. Válaszolok a feltett kédésekre, de nem úgy, ahogy Simon Péter (mennyit szenvedett emiatt!): « Igen, én is ezzel az emberrel voltam; igen, vele voltam a kezdet óta. Igen, ismerem ezt az embert, akiről beszéltek. »

Nincs más tennivalóm, mint hogy megadjam ezt a választ és várjak, a tűzhöz közelítve öreg kezemet.

ÉLETEM — MADÁRTÁVLATBÓL

(*Nouveaux mémoires intérieurs,* Postface)

Most, hogy a végére érkeztem ezeknek az *Emlékiratok*nak, észreveszem, hogy — mivel « belső emlékiratok » — nem törődnek az időrenddel, így tehát e ponton nem lesznek segítségére esetleges életrajzírómnak, sőt még talán félre is vezetik. Az elbeszélés csak távolról követi életem látható folyását. Jól érzem, hogy hiúság azt hinni, hogy halálom után még érdeklődik irántam néhány szakember vagy hívem: nem kellene azzal gondolnom, ami porrá lesz. De végül is mások gondolnak vele. Az ő ösztönzésükre elhelyeztem a Jacques Doucet könyvtárba mindazokat a kéziratait, amelyekkel rendelkeztem. Ezentúl már — a Párizsi Egyetemre bízva — lesz olyan alap, amely még növekszik — remélem — a következő évek során. Így tehát elejét vettem annak, hogy ötven év írásai szétszóródjanak.

Mihelyt úgy döntöttem, hogy önmagamat az Irodalomtörténethez tartozónak tekintem, játszanom kell itt is ezt a szerepet, és — ha szabad ezt mondanom — az *Emlékiratok*nak ezzel az utolsó lámpájával meg kell világítanom madártávlatból látható (külső) életemet. Röviden emlékeztetek tehát történetem lényeges dátumaira és tényeire. De most, ahogy nekilátok e feladatnak, csak jobban számot vetek azzal, hogy ennek a történetnek fontos része az volt, ami ezeknek az *Emlékiratok*nak az anyagát alkotja, vagyis ami belül, bennem történt. Mert kívül a szó szoros értelmében semmi sem történt: nem vettem részt egyetlen igazi háborúban, nem tettem egyetlen igazi utazást.

1885. október 11: Bordeaux-ban megszülettem Germaine nővérem után, aki hét évvel idősebb nálam és egyedül van még életben (G. Fieux professzor özvegye); Jean után, aki gimnáziumi lelkész lett; Pierre után, aki az orvosi fakultás dékánja volt: mindhárman már elköltöztek az örökkévalóságba. Apám, Jean-Paul Mauriac, 1887. június 11-én hirtelen belehalt egy agytályogba. Nem ismertem tehát őt, akitől kétségkívül az olvasás szenvedélyét és az írás tehetségét kaptam. Erről tanúskodnak azok a könyvek, amelyeket nagy szeretettel választott ki és amelyeket ránk hagyott örökségként, — főleg azok, amelyeket anyám számára gyűjtött össze házasságkötésükkor. A kollégiumban apám minden díjat elnyert. De mivel ő volt a legidősebb fiú, nagyapám az érettségi előtt kivette az iskolából, hogy bevezesse a kereskedésbe, az Ausztriából behozott dongafa üzleti ügyeibe. Egyedül Louis öccse folytathatta tanulmányait. Ő lett a gyámunk apánk halála után; még életében nagy részt adományozott nekünk vagyonából, és mint a rouen-i törvényszék tanácsosa fejezte be életét. *A Frontenac misztérium* c. regényemhez az ő életéből merítettem ihletet. 1870-ben nagyapám megijedt és felszámolta üzletét. Nagy vagyona volt: mintegy ezer hektár erdő a Landes-vidéken, amely felesége hozománya volt; szőlők Malagarban és Sainte-Croix-du-Mont vidékén. Ezekkel foglalkozott egész életében; Langonban élt, abban a nagy házban, amelyet *Genitrix* c. regényemben írtam le. Így tehát apám a háború után állás és diploma nélkül volt. Amikor meghalt, bankügyletekkel foglalkozott.

Özvegye és öt gyermeke nagyanyámnál kapott otthont, aki a Duffour-du-Bergier utcában levő háznak csak az első és második emeletét foglalta el. Mi a harmadik emeleten rendezkedtünk be, összezsúfoltan: itt ébredtem öntudatra. Mikor este már lefeküdtünk, a bejárati ajtó

recsegő becsukódása jelezte, hogy anyánk elhagyott bennünket és lement nagyanyámhoz virrasztani. Első szorongás. Első magányosság.

1889-ben történhetett (négyéves voltam), amikor egy korbács vége, amelyet egyik testvérem ki akart csavarni kezemből, hirtelen elérte szememet és egy dróthuzal hegye belé hatolt. Szolgálónk, Octavie ijedtségében meg rántotta a korbácsot, és szemhéjamat is kitépte vele. Vissza kellett varrni. Emlékszem, hogy a kocsis fogott le, miközben én üvöltöttem; valahányszor Dulac doktor meglátogatott, rettenetesen féltem. Nagyapám egy évvel később meghalt. *Egy élet kezdetei* c. könyvemben elmeséltem halála körülményeit. Azon az estén elment a templomba, jóllehet életében sohase tette be oda a lábát; és utolsó szava ez volt: « a hit ment meg bennünket... » Felesége, nagyanyám 1888-ban halt meg. Őrá már emlékszem.

1890: ötéves vagyok. Óvodába kerülök Adrienne nővérhez. Ascension nővér rettegéssel tölt el. Testvéreim a szemközti maristákhoz járnak, és mivel ők csak fél hétkor jönnek ki az iskolából, meg kell várnom, hogy értük jöjjenek és csak velük szabadulhatok.

1892-ben, hétéves koromban én is a maristákhoz kerülök elemibe. Másutt elmondtam, hogy ezekben az első években mennyit szenvedtem, főleg a kilencedik osztályban (1893-94-ben). Viszont milyen boldog voltam otthon anyám árnyékában! És a vakációk ideje hasonlított a végleg megszerzett boldogsághoz. Valóban, ez volt a boldogság!

1894: Elhagyjuk nagyanyám házát. Egy szép lakásba költözünk (1, rue Vital-Carles). Amikor 1895-ben Félix Faure elnök Bordeaux-ba jött, az első páholyokban ültem. Egy kiállítás megtekintésére jött el; életemben akkor használtam először liftet, akkor láttam először

ernyőre vetített mozgó fényképeket. Kétségkívül ebben az évben ültem, a vakáció alatt, autóban, a polgármesterében.

1896: első áldozásom éve, örök dátum számomra. Két évvel később — az ötödik osztályban — a maristák új iskolaépületébe jártam, amelyet a külvárosban vett szép telken építettek. Boldog voltam a kollégiumban, szerettem. Ebbe az időszakba visz vissza *Elsőbbségek* (*Préséances*) c. regényem, amelyben több vonás személyes életemre vonatkozik. 1897-ben vagy 98-ban körutazást tettünk a Pireneusokban abbénkkal. Ez ellenkezett a családi felfogással, « törvénnyel », amely szerint: ha valakinek abban a dicsőségben és boldogságban van része, hogy földbirtokkal rendelkezik, azon kell töltenie vakációit. Ezt a törvényt ritkán szegtem meg.

1899: anyám, aki imádott költözködni, újra elköltözött és egy régi hotel bal szárnyában rendezkedtünk be (a rue Margaux és a rue de Cheverus sarkán). 1900-ban nővérem itt megy férjhez. 1901-1902: a retorika osztályba járok; egyetlen jó tanárom: Péquinot abbé. Leteszem az első érettségit, de 1903-ban kétszer elbuktatnak és meg kell ismételnem a filozófiát, jóllehet első díjat nyertem belőle.

Olyan nagy volt a szégyenem, hogy nem mentem vissza a maristákhoz, hanem állami líceumban fejeztem be az utolsó évet. Itt professzorom M. Drouin (André Gide sógora). Nem hiszem, hogy ekkor már ismertem A. Gide-et. Végre leérettségizem. Anyám egy nagy házat vásárolt (15, rue Rolland), hogy ott lakjon lányával és vejével (aki Bordeaux híres nőgyógyásza lett). Ebben az évben mellhártyagyulladásom volt, amely megrémisztette a családot: abban az időben sok fiú és lány meghalt e betegségben. A következő években több unokatestvérem meghalt, ami nagyon elszomorított, levert, mert

egyet közülük nagyon szerettem. De akkor soha nem hittem, hogy a halál engem is elérhet.

Kerülnöm kellett minden kifáradást. Elhatározták, hogy Bordeaux-ban irodalmi licenciátusi dolgozatot készítek, amelyet csak a második év végén nyújtok be. 1904-ben tehát Fortunat Strowsky kurzusaira jártam. (Szerettem őt, mert Pascal szakértője volt, főleg pedig azért, mivel óra alatt fel mert olvasni nekünk egy költeményt Francis Jammes-tól. Emlékszem, címe ez volt: « A vén falu »). 1905-ben professzorom André Lebreton, akit fogyatékossága és mankói ellenére nagyon csodálnak és szeretnek a bordeaux-i nők. Aztán letettem a licenciátust: disszertációmért 18/20-at kaptam. A téma ez volt: « A halál gondolata megcsal bennünket, mert elfelejteti velünk, hogy élnünk kell. » Ebbe a dolgozatba belevittem mindazt, amit Pascalról tudtam, és így ellenkezőjét bizonyítottam. A szóbelin nem mentem át, mert semmit sem tudtam görögből. Októberben javító vizsgát tettem.

Bölcsészeti licenciátusomat már megszereztem; egy évet elveszítettem Bordeaux-ban ezzel a tézissel: « A ferencesek eredete Franciaországban » (Albert Dufoucq mesterem javasolta). Nem tudom, ki adta az ötletet, hogy iratkozzam be az Ecole des Chartes-ba (a levéltárosi főiskolára); ez jó ürügy volt, hogy « felmehessek Párizsba. »

Ez a három utolsó év Bordeaux-ban keserű emléket hagyott bennem. Nagyon egyedül voltam Marc Sangnier *Sillon*-mozgalma ellenére, amelyben a magamfajta értelmiségiek gyanúsak voltak és félelmet keltettek. Egyébként 1907-ben elhagytam a Sillon-t, de hűséges maradtam Desgranges abbé barátomhoz, aki ebben az évben elvált Marc Sangniertől. Néha kikapcsolódtam, de se a lovaglás, se a tánc nem volt erős oldalam, míg Pierre testvérem

kitűnt mind a kettőben. Két-három barátom volt. Tiszteltek, megsejtették bennem az ígéretes írót, de szavazatuk nem adott biztonságérzetet. Ezekben az években velük együtt felfedeztem a modern költészetet Léautaud és Van Bever antológiája olvasásával: főleg Jammes-ot. Megismerkedtem Alexis Léger-vel (írói nevén: Saint-John Perse, *ford. megj.*). Claudel belépett életembe. De Barrès maradt a mester. Anatole France, Paul Bourget, Pierre Loti számított még sokat szememben.

1906. szeptember. Végre felmegyek Párizsba (104, rue de Vaugirard), a maristák rendházába, amelyet Páter Plazenet igazgatott és amely távolról sem volt olyan fontos, mint ma. Itt készültem a levéltárosi főiskolára, ahová egy első bukás után vettek fel. Végre megszabadultam a magánytól. A következő évben P. Plazenet nem akart többé befogadni házába, mivel túlságosan függetlennek talált. Az Espérence-hotelben laktam (rue de Vaugirard), a kármeliták szemináriumával szemben. De P. Plazenet beleegyezésével megválasztottak az egyetemi hallgatók egyesülete elnökének. Ez a Sillon-követők győzelme volt az Action Française hívei felett.

Azt hiszem, 1908 novemberében kezdtem meg a levéltárosi főiskolát (Ecole des Chartes) Elhagytam az Espérence-hotelt, és kibéreltem egy négyszobás lakást (45, rue Vaneau); itt laktam házasságomig, 1913-ig.

Mindjárt a húsvéti vizsga után beadtam lemondásomat a főiskola igazgatójának: látom, amint megszerkesztem a lemondó levelet az egyik kávéház asztalán. Megírtam anyámnak — aki nem vette rossz néven —, hogy az irodalomnak szentelem magam.

Elhatározásomban döntő volt az, hogy egy napon a körúton találkoztam Charles-Francis Caillard-ral. Néhány évvel korábban ismertem meg őt, amikor egy évadot

Saint-Palais-ban, Royan mellett töltöttem. Felolvasott verseiből és megszerette az enyémeket. Most akarta tudni, hogy még mindig írok-e verseket. Ő maga a *Temps Présent* folyóirat igazgatója volt, és megkért, hogy legyek a lap munkatársa. De főleg kiadó akart lenni és azt javasolta, hogy közzéteszi verseimet. Nekem csak 500 frankomba kerülne. Elfogadtam az üzletet.

Jean de la Ville Mirmont (akit a bordeaux-i fakultáson ismertem meg és aki Párizsban kedves barátom lett) ezt a címet javasolta: « A kulcsolt kezek ». A verseskönyv 1909 novemberében jelent meg. Ez volt az első könyv, amelyet a *Temps Présent* kiadó közzé tett. Nem sokat lehetett várni egy verskötettől, hiszen tucatjával jelentek meg a versek. De Caillard kivágta magát. 1910-ben összegyűjtötte a kritikákat, sorra járta a könyvkereskedéseket. Végül is az ő érdeke is volt, az enyém is. Folyóiratában tőlem kért ismertetéseket a verskötetekről, ami egy bizonyos tekintélyt kölcsönzött nekem. Meghívást kaptam De Rohan hercegnőhöz és más hölgyekhez, akik szintén verseltek: Anna de Noailles továbbadta a betegséget az egész negyednek. Könyvem nem maradt teljesen észrevétlen. 1910 januárjában, Bordeaux-ban anyámnál, ahova visszatértem az újévi ünnepekre, kiadóm levelét olvashattam, aki tudatta, hogy Maurice Barrès kért egy példányt a *Kulcsolt kezek*-ből. Barrès-nek olyan tekintélye volt előttem, hogy én magam nem mertem neki küldeni kötetemből. Siettem tehát elküldeni egyet, amely « japán » papíron jelent meg, aztán nem is gondoltam rá többé. Amikor Párizsba visszatértem, már várt Barrès levele, amely így kezdődött: « Uram, Ön nagy költő... »

1910 tehát Barrès cikkének esztendeje volt, és mindazé, ami ebből következett számomra, először is a barátság szintjén. Barátságot kötöttem Robert Vallery-

Radot-val, aki testvéreként fogadott be fiatal családjába. Egy katolikus irodalmi folyóiratot alapítottunk: a *Füzetek*-et (*Les Cahiers*). Mi képviseltük a « spiritualista » irodalmat. Nem én találtam ki ezt; Léon Daudet « sápadt pulykáknak » nevezett bennünket. Claudel távol maradt. Egyedül Francis Jammes kezelt bennünket tanítványaiként. Valamennyi barátom közül legközelebb állt szívemhez — és egyben őt csodáltam legjobban: a gironde-i költő, André Lafon. E katolikus csoporton kívül eljártam néhány szalonba: többek között Madame Alphonse Daudet-hoz. Itt megismertem Lucien Daudet-t, Jean Cocteau-t és később Marcel Proustot.

1910 nagy vakációi végén Vallery-Radot-éknál töltöttem egy kis időt Avallonban, ahonnan François Le Grix társaságában ellátogattam Itáliába, érintve Amphiont, ahol Anna de Noailles tartózkodott. Barrès kedvező kritikája után egy bizonyos tekintélyre tettem szert a grófnő szemében. De később megtudtam, hogy nem talált engem eléggé « lázadónak! »

Itáliában találkoztunk Jean-Louis Vaudoyer-val, Edmond Jaloux-val, Paul Alfassával. Belosguardóban egy firenzei orosz hölgynél laktunk, akinek fogadott fia, Serge Fleury barátunk volt.

1911: második verskötetem készül: *Búcsú a kamaszkortól,* és első regényem: *A láncravert gyermek,* amely megjelenik folytatásokban a *Mercure de France*-ban, de a Mercure és a Stock kiadók visszautasítják. Végül a regény 1913-ban a Grasset kiadónál jelenik meg.

1911-ben keveset dolgozom. Egy rosszul végződött szentimentális kalandom volt. E forró nyár során részben gyalog bejárom a baszk földet André Lafon barátommal. Elzarándokolunk Orthez-be, ahol Jammes fogad bennünket.

1912: egy barátnőmnél (Jeanne Alleman) Bordeaux közelében megismerkedem azzal a lánnyal, akit majd feleségül veszek. De nagy vihar kerekedett. Apja számára, aki Gironde megye főkincstárnoka, az Algériai Bank volt igazgatója, a Francia Bank volt kormányzója a magamfajta költő a legszánalmasabb figura volt. Magához hívatott, de előre figyelmeztettek, hogy el fog utasítani. Gúnyolódva azt kérdezte tőlem, hogy arra számítok-e, hogy egyszer a Francia Akadémia tagja leszek. Azt válaszoltam neki, hogy mivel minden nemzedékből negyvenet kell találni, el se lehet képzelni, hogy ne érne ez a megtiszteltetés. Ez a rettenetes ember mosolygott, és megértettem, hogy könnyűszerrel lefegyvereztem volna, ha legalább színlelve az ő pártjára állok. De fütyültem rá.

A házasságot 1913. jún. 3-án kötöttük meg Talenceban, legnagyobb boldogságomra; azóta is tart boldogságom, de sok viszontagságon kellett átmennem, amit itt nem mondok el; de a regényíró ebből is hasznot húzott. Bármennyi bajt okozott is, hálával tartozom apósomnak a *Genitrix* és a *Viperafészek* megszületéséért, mert nem tudtam volna elképzelni e regények bizonyos részleteit, ha nem ismertem volna őt (jóllehet minden körülményt én találtam ki). Végül is apósom nagy beteg volt: 1919-ben hunyt el.

A világháború: azt tettem, amit tudtam, és ez nem volt semmi. 1914 áprilisa és júniusa között megszületett első fiam és második regényem: *A bíborszegélyű tóga*. A mozgósítás Malagarban lepett meg bennünket. Visszatértem Bordeaux-ba, betegszolgálatos lettem, várva a revíziós tanácsot. Felmentettek a katonai szolgálat alól, de az élet a front mögött elviselhetetlen volt. Elköteleztem magam (mint Jean Cocteau és mások) a Vörös-Kereszt-Front-ban, amelyet Etienne de Beaumont igaz-

gatott. Így eljutottam Chalons-ba és Toulba, Verdun vidékére; nem használhattam senkinek. Végül kértem és elnyertem az engedélyt, hogy Szalonikibe küldjenek. A *La Bretagne* nevű öreg hajóra szálltunk (ez volt utolsó útja), a tengeralattjárók háborúja legrosszabb pillanatában. A fedélzeten gyakorlatokat végeztük arra az esetre, ha megtorpedóznak bennünket. A kapitány figyelmeztetett bennünket: « Ez a vén batár két perc alatt elsüllyed. »

Alighogy kikötöttünk Szalonikiben, láz vett le lábamról. Az Alatini villában kaptam kórházi ágyat, igazi katonák mellett. Az egyik betegápoló nővér elkényeztetett, mert megsejtette, hogy keresztény vagyok. Ezentúl már beletörődtem, hogy nem szolgálhatok. Az *André-Lebon* hajón tértem vissza; 1918-ban olyan nyomorúságos helyzetbe kerültem, hogy az influenza elvihetett volna, minthogy akkoriban e járvány annyi embert megölt, mint a háború.

Befejeztem egy 1914-ben kezdett regényt: *A test és a vér* (amely 1920-ban jelent meg, majd egy évre rá követte a *Préséences-Elsőbbségek*). Az influenza nem ölt meg, de nagyon legyöngültem; 1919 júniusában elküldtek Argelès-be. Csak néhány napig maradtam ott, miután Pierre testvérem odavitt, majd pedig feleségem is utánam jött három gyermekünkkel. Ekkorra már három volt.

Ettől kezdve könyveim szegélyezik életutamat, és történetük az én látható történetem. Megjegyzem, hogy a kezdettől fogva Barrès füttyjele ráállított az Akadémia útjára, jóllehet én (úgy vélem) a legkevésbé vagyok akadémikus szerző, amint erről tanúskodnak azok az ellenállások és bizalmatlanságok, amelyeket felkeltettem ezekben a körökben, és amelyeket felkeltek még ma is. Anélkül, hogy kifejezetten akartam volna, megcsaltam

világomat: Paul Bourget, René Bazin, Henry Bordeaux azt hitték, hogy az ő táborukhoz tartozom. A *Revue des Deux Mondes* folyóirat igazgatója (René Doumic, aki kiadta a *Szerelem sivataga* c. könyvemet), diszkréten megkísértett, és én nem menekültem el. De igazában a *La Nouvelle Revue Française* számított nekem; ez jelentette Jacques Rivière, Ramon Fernandez és főleg André Gide jóváhagyását. A NRF adta ki 1922-ben a *Tűzfolyam*-ot legnagyobb örömömre. Egy bizonyos időszakban drámákról írtam recenziókat a folyóiratba. Nagyon szoros barátságba kerültem Jacques Rivière-rel halála pillanatában.

Irodalmi életem ellentmondására válaszolt politikai magatartásom. Tizennyolcéves koromban a Sillon-mozgalomhoz tartoztam; egyetemista koromban kis körben az Action Française ellen harcoltam. De ebben a szakaszban, az első világháború másnapján, a történelmet Jacques Bainville szemüvegén keresztül olvastam. Jobboldalinak tartottak. Mint újságíró először a *Gaulois*-nak dolgoztam, majd az *Echo de Paris*-nak. Mégis, e pillanattól kezdve, mint mondtam, regényeim nyugtalanították a katolikus jobboldalt, nem hajtottak vizet az ő malmukra. A spanyol polgárháború eloszlatta a kétértelműséget. Hogyan állhattam volna át egyik oldalról a másikra?

1922-ben *A könyörületes csók*-kal túlléptem a 3000-es példányszámot, nagy olvasóközönségem lett: a kiadások egymást követték. Tizenkét év kellett, hogy megvalósítsam Barrès jóslatát: a következő évben halt meg, azt hiszem, azzal a meggyőződéssel, hogy velem kapcsolatban csalódott. Emlékszem a dicsőség első sugarára: fiatal feleségemmel és három gyermekemmel (Jean még nem született meg), valamint Catherine Bechlerrel, aki már szolgálatunkban volt (és még ötven

év után is itt van), Beaulieu-ben egy kis hotelben rendezkedtünk be, amely már nem létezik, és ahol naponta száz frankot fizettem. Hála Gautier-Vignal barátainknak, kapcsolatba kerültünk minden fontos személyiséggel a tengerparton, és egy piknik alkalmával megismertük Raymonde Heudebert-t. Egy szép rajzot készített feleségemről. A következő évben én lettem modellje: ezt a csodálatos portrét reprodukálták a *Genitrix* luxuskiadásában.

Következett tíz év 1932-es operációmig és a Francia Akadémiába való beválasztásomig, 1933-ig: ezt az évtizedet a következő regények szegélyezik: *Genitrix, A rossz, A Szerelem sivataga, Thérèse Desqueyroux* (= *A méregkeverő*), *Sorsok, Ami elveszett*; ezenkívül novellák, esszék jelentek meg. Mindezt kommentáltam *Belső emlékirataim* két kötetében, ezért most itt nem térek ki e korszakra.

Megjegyzem mégis, hogy ezekben az években egy vallási krízis megelőzte három évvel az operációt, és a spanyolországi események meghatározták akkori pálfordulásomat.

Az előző évben, 1935-ben Rómában voltam egy nagy napilap tudósítójaként. Ez volt Laval-Mussolini találkozásának éve. Mint a Chambrun-ök barátja, a Farnese-palotában (tele volt titkosrendőrrel) részt vettem egy Mussolini tiszteletére rendezett ebéden. Úgy emlékszem, fagyos volt a légkör. Mussolini ezt mondta nekem: « Majd elolvasom Rómáról írt cikkeit. » Sejtettük, hogy sorsunk ezekben a napokban döntő fordulatot vett: Laval éppen készült, hogy lecsapja a végzetes kártyát, minthogy kiszolgáltatta Mussolininek Abesszíniát, amely a Népszövetség tagja volt.

1936-tól kezdve nyíltan elköteleztem magam Franco ellen. Párizsban a Baszkok Barátai nevű társaság elnöke

leszek, amint az Anschluss után elnöke lettem egy osztrák menekültek (jórészt zsidók) számára létesített központnak is. Miként Maritain vagy Bernanos esetében, számomra is arról volt szó, hogy az Egyházat kiszabadítsam egy halálos kompromisszumból. A katolikus baloldal hetilapjainak dolgozom (*Sept* és *Temps Présent*). Ezentúl már sohasem térek el ettől a vonaltól, mégkevésbé a megszállás hosszú időszaka alatt. Egy napra sem hagyom el az elfoglalt övezetet. Az 1941-től írt, de csak 1943-ban közzétett *Le Cahier Noir* (= *Fekete füzet*) jobban kifejezi akkori érzelmeimet, mintsem én most azokat leírhatnám. Egyébként elég megnézni — 1940-től — a kollaboránsok sajtóját; bárki meggyőződhet, hogy én voltam egyik leggyűlöltebb céltáblájuk. Csak két mondatot írtam le 1940 júniusában Pétain marsall dicséretére. Ha többet nem írtam, ez nem azért volt, mivel kétségbeestem miatta (legalábbis két évig nem), hanem mivel az első naptól kezdve, mihelyt megismertem, gyűlöltem Vichy szellemét, és a kollaboránsok ezt kétségkívül visszaadták nekem bőven. Arra gondoltam, hogy elmondom itt annak a négy évnek a történetét, úgy, ahogy megéltem. Isten tudja, mi mindent tudnék mondani! De túlságosan fel kellene szaggatni a sebeket, ezért úgy döntöttem, hogy hallgatok.

A Felszabadulás után életem a nyilvánosság előtt zajlott; úgy gondolom, nem kell semmit sem felfednem. 1952-ben megkaptam az irodalmi Nobel-díjat; ennek ellenére a szó szoros értelmében egy letűnt korból életbenmaradt valaki voltam. Legalábbis úgy éreztem én magam attól kezdve. A háború előestéjén nagy sikerrel játszotta a Comédie Française *Asmodée* c. darabomat. Amikor Edouard Bourdet-val és Jacques Copeau-val felfedeztem a színház erőfeszítéseit és örömeit, valami csodálatos reménység ébredt bennem. Azt

hittem, újjászületek, és hogy a színpadon (színdarabbal) mutatom meg igazi méretemet. Azzal hízelegtem magamnak, hogy a színháznak sűrűséget és ugyanakkor atmoszférát adtam, regényeim légkörét átvittem darabjaimba és így megújítottam a színdarabot. Volt egy bizonyos elképzelésem a beszélt stílusról is, amit — úgy hittem — megvalósítottam második darabommal: *Les mal aimés* (*Akiket rosszul szerettek*). Mindez nem sokáig tartott, mivel későn érkeztem a színházhoz; a mesterség titkait egyáltalán nem ismertem. Sohasem értettem a szereposztáshoz, se a darab próbálásához, nem tudtam ellenállni a főszereplőnek. Hozzáfűzöm: veszélyes, ha az ember leszegett fejjel beleveti magát a politikai harcokba, amint én tettem immáron 30 év óta, és amikor védtelenül színre lép és belekeveredik a lázadásba.

Nem akarom megtagadni azt, amit a színháznak adtam: említett két darabom állandóan a Comédie Française műsorán szerepel. És egyszer majd észreveszik, hogy nem írtam semmi jobbat, mint a *Tűz a földön* c. darabomban a nővér szerepe. Mindezek ellenére nagy reménységem a színházzal kapcsolatban hamarosan lelohadt, miként a költészettel kapcsolatos reménykedésem is (hiszek, mint hittem, *Orages*-ban és *Sang d'Atys*-ban). Ami a regényeket illeti: a háború brutális szakadást jelentett az egyik nemzedékből a másikba való átmenetben. A regényről alkotott más felfogás, a másik közönség nem fejeződik ki a kiadások példányszámában. Az öreg szerző továbbra is korábbi lendületéből él. De egy bizonyos kegyelmi állapotot elvesztett. Sokkal inkább, mint a korral járó nagy hideg, ez az elvesztett (« kegyelmi ») állapot késztet arra, hogy lassan elnémuljak. 1941-ben jelent meg a *Farizeus nő,* attól kezdve a *Le Sagouin*-ig (= *A kis idétlen*) és *A Bárány*-ig nem a

művészet hanyatlik, hanem az életmű tart; — és az életmű, amelyt tart, életben marad. Semmi sem segít, hogy ne kelljen meghalni.

Anélkül, hogy akartam vagy kerestem volna, a politika tartott meg az időszerűség felszínén, a politika, amelyet Rimbaud « embercsatának » nevez. Befejezésül azt szeretném megvilágítani, hogy milyen körülmények között született meg az a harcos, aki az utolsó vonást nyújthatja rólam.

Ch. de Gaulle tábornokhoz való ragaszkodásom nem csökkent 25 év óta. De a IV. Köztársaság első éveiben csak úgy gondoltam rá, mint utolsó menedékre. Akkor még bíztam a parlamenti demokráciában. Ha most életem végén már elváltam mindazoktól, akikkel együtt küzdöttem 1935 óta, ez egyáltalán nem változékony természetemnek köszönhető, mint ahogy mondták: nagyon korán megállapodott politikai állásfoglalásom, a Sillon-mozgalom óta, és utána nem változott többé. De minthogy nem voltam egyetlen pártnak a hűbérese sem, minden körülmény között ösztönömnek engedelmeskedtem, de soha semmiféle parancsnak vagy irányelvnek, mint a szocialista vagy kommunista. Egyébként ezen a szinten hasonlítok leginkább de Gaulle-hoz. Valamenynyi elkötelezett francia közül a legkevésbé befolyásol bennünket környezetünk, valóban a legszabadabbak vagyunk.

Amikor igyekszem kibogozni politikai utamat az utóbbi két évtized során, a következőképpen jelenik meg: amikor de Gaulle eltávolodik és megalapítja az MRP-t (Mouvement républicain populaire), az ember megőrzi szememben hatalmas és érintetlen tekintélyét, de szerintem fenyegeti ez a tömörülés, amely — úgy látom — jobboldalra tolódik. Eltávolodom tehát tőle; annál is inkább, mivel a felszabadulás a magamfajta

szellemek számára a következőt jelentette: a kamaszkorom óta tartó csatában, amely a francia katolikusok között folyt, a kereszténydemokrácia váratlan, nem remélt, teljes győzelmét hozta a maurrasi pozitivizmus felett: Georges Bidault volt a külügyminiszter és Maurras börtönben volt (ennek nem örültem!). Azt hittem, hogy a Köztársaság zátonyra futott gályája Marc Sangnier, a még mindig élő vén arkangyal ihletétől kibontott vitorlákkal suhan a nyílt vízen. Nekem jutott a megtiszteltetés, hogy átnyújthattam Sangnier-nak a Becsületrend Főtisztje kitüntetést. 1905-ben őrültnek tűnt volna az a látnok, aki megjövendölte volna ezt a ceremóniát! Azt hittem, hogy végre megvalósul az a politika, amely — ha nem is a Szentírásból merít ihletet — legalábbis összhangban van a Hegyi Beszéd Nyolc Boldogságának lényegi tanításával. Nagyon naív voltam, — de mégsem annyira naív, mert Franciaország számára az ügyes politika ez lett volna.

Tudjuk, hogy mi következett. A IV. Köztársaság, akár az MRP-ről (G. Bidault mozgalmáról), akár Guy Mollet vagy Lacoste pártjáról van szó, kettős és végeszakadatlan árulás lassított filmje lett, amely árulást párhuzamosan rákényszerítették a kereszténydemokráciára és a szocializmusra maguk a kereszténydemokraták és szocialisták. Politikailag ostoba árulás, mert — ismétlem — Franciaország érdeke az lett volna (ha Macchiavelli lett volna hatalmon), hogy ne lett volna macchiavellista, amint azt gyakran de Gaulle alatt láttuk.

Ez idő alatt, főleg Mendès-France miniszterségé hat hónapja alatt (1954-55-ben) az első sorokban ültem, és valamiképpen közelről láttam e rendszer felbomlását, amely három évvel később összeomlott.

Hogyan keveredtem bele? A véletlennek nagy szerepe

volt ebben. 1946 óta a könnyebb megoldást választottam: behunyt szemmel engedtem a kereszténydemokráciának, mivel az volt a hatalmon. Magával ragadott a felszabadulás utáni forrongás; minden oldalról ütéseket kaptam, még azoktól a munkatársaktól is, akikért harcoltam. Elegem volt a politikából. Utolsó vágyam ragadott el: megmutatni, hogy még él bennem a regényíró. Ez novemberi tavasz volt, a vén fa kivirágzott tél közepén. 1945-től (az *Akiket rosszul szerettek* éve) 1954-ig (*A Bárány*), számos esszén kívül, közzétettem a *Le Sagouin*-t, a *Tűz a földön*-t és *Galigaï*-t. 1952-ben a Nobel-díj kétségkívül segítette ezt a téli virágzást. Ekkor az a gondolatom támadt (rossz gondolat volt), hogy — mivel a *Nouvelle Revue Française nem* jelent meg —, megkísérelhetnénk átvenni helyét. Egy új folyóirat, a *La Table Ronde* iránt érdeklődtem tehát abban a reményben, hogy abban a jobboldal legjobb írói csatlakoznának a baloldal legjobb íróihoz. Hogyan hihettem, hogy ez lehetséges? E pillanatban a felületesség benyomását keltem. Az igazság az, hogy engedek annak, ami tetszik (szórakoztat), anélkül, hogy illúziókat táplálnék.

Valójában Albert Camus közreműködött az első számban, de csakhamar elvitorlázott és én egyedül maradtam a fedélzeten — Thierry-Maulnier segített —, a jobboldal könnyű fajsúlyú íróival. Közben, amint azt sejthettem volna, a *Nouvelle Revue Française* újra megjelent és elfoglalta helyét, amelyet mi nem vettünk át. Annál is inkább meddő maradt kísérletem, mivel a marokkói események belevittek a csatába, és éppen kitaláltam a *Bloc-Notes* műfajt (= Jegyzetlapok: politikai naplójegyzetek a *Le Figaro* hasábjain, *ford. megj.*): itt kiöntöttem magamból mindazt, ami belémszorult. Félbe kellett szakítanom közreműködésemet a *Figaro*

napilappal Pierre Brisson barátsága ellenére: túl sokba kerültem az újságnak.

Másutt elmeséltem, hogy az 1952-es Nobel-díj nagyban segítette a politika démonát, hogy visszatérjen életembe. Stockholmban, amikor leszálltam a vonatról, a fogadásomra megjelent követségi képviselőtől hallottam a casablancai szerencsétlen eseményekről. Alighogy visszatértem Párizsba, összebarátkoztam fiatal baloldali katolikusokkal, főleg Robert Barrat-val; az ő háza és kápolnája (Dampierre-ben) főhadiszállásunk lett. Akkor alapítottuk a *France-Maghreb*-et; ez olyan alapot jelentett, amelyre de Gaulle építhetett. *France-Maghreb* erejét az alkotta, hogy — miként annakidején *Sillon*-ról mondtuk — egy barátságról volt szó. Mesterünk és inspirálónk, Louis Massignon átadta nekünk a Maghreb iránt táplált lelkesedését. A párizsi marokkói diákok csatlakoztak hozzánk. Kettő közülük elkísért bennünket, R. Barret-t és engem, 1953 májusában, chartres-i zarándoklatunkon. Ez év augusztusában V. Mohamed szultánt letették; e diákok eljöttek értem Vittelbe és szinte erőszakkal visszahoztak Párizsba, mintha én meg tudtam volna változtatni az események folyását. Augusztus 15-én fogadott a miniszterelnök. De ő akkor a postások sztrájkjával, nem a Szultán megbuktatásával foglalkozott, ami a külügyminiszter hatáskörébe tartozott!

Miként a *Figaro* igazgatója, úgy a *La Table Ronde* kiadója sem tudta elviselni a *Bloc-Notes*-sorozatot, amely dühöngő reakciókat váltott ki, főleg a marokkói gyarmatosoknál. Akkor mintegy vakon naplójegyzeteimet egy általam ismeretlen folyóiratnál helyeztem el, amely akkoriban született: *L'Express* volt a neve.

Amennyire a *La Table Ronde* sikertelen tapasztalat volt, egyébként kezdettől fogva értelmetlen, olyannyira

a kezdeti *Express* közös cselekvésre tudta egyesíteni azokat a szellemeket, amelyeket mindennek szét kellett volna választani, és amelyek néhány év múlva szét is váltak. Mindegy! Volt egy időszak, amikor még a disszonanciák is az együttes harmóniáját szolgálták. Ami engem illet: elértem azt a közönséget, amellyel a leginkább egyetértek: amelyik ellenáll, görcsösen tiltakozik, de amelyik kérdez, mert ért. Nem az a katolikus közönség volt, ahol kétségkívül találtam buzgó barátokat, de a bizalmatlanság és a morgolódás hátterével, amely a mai napig tart. Isten tudja, hogy az én hibámból történt-e.

A *France-Maghreb* elnöksége és találkozásom az *Express*-szel, amelynek lelke J.-J. Servan-Schreiber volt, továbbá a nagy ember, Pierre Mendès-France, belesodort a mendèsista kalandba. A választások félsikere valójában Mendès-France számára vereségnek bizonyult, amelyet nem hevert ki többé: Guy Mollet számára egyengettük az utat.

Mindebből az derül ki, hogy nem tartoztam sem a jobb-, sem a baloldalhoz; annyira nem zavartak a körülmények, hogy május 13-án, amikor a rendszer összeomlott, — és mivel nem láttam bele a kártyákba, nem tudtam semmit az algíri kondér fortyogásáról, első mozdulatom nem azt volt, hogy Colombey-be rohanjak (de Gaulle-hoz, *ford. megj.*), hanem — én naív! — csatlakoztam az egységes népi erőkhöz. Én már attól a pillanattól felmértem a baloldal szétesését, amelyeket a jó szellemek csak ma fedeznek fel. Ez a szétesés teljes reménytelenségében nyilvánvalóvá vált: hogy ezek az emberek, szocialisták és keresztények tanulékonyan és megszakítás nélkül űzték Marokkóban, Indokínában és Algériában a jobboldal politikáját, ez elég lett volna elítélésükhöz; de hogy május 13-án, amikor az « ezre-

desek » parancsolgattak, amikor még Párizsban is mindenfelé elárulták a Köztársaságot, és amikor a kormánykerék már nem működött, ez a baloldal megosztott volt, és a bizalmatlanság, ha nem a gyűlölet ellenére, amelyet de Gaulle keltett bennük, vezetői képtelenek voltak bármi nála jobbat elgondolni: mindez arra az elhatározásra sarkallt, hogy kövessem hajlamomat, ami világosan kitűnik naplójegyzeteimből: de Gaulle-párti szívem érvei e pillanatban egyesültek eszem érveivel. Nem volt választás de Gaulle és bármi más között. Attól kezdve olyan ember voltam, aki képes mindent feltenni egy kártyára. És hét év óta látom, hogy ez a kártya nyer.

* * *

De nem kell túlságosan elidőznöm életem legkülsőbb részénél, amely a legidegenebb e *belső* emlékiratoktól; célom az volt, hogy visszamegyek rejtett forrásaimhoz. Ezért nem akarom a politikával befejezni, nehogy azt hitessem el, hogy számomra leginkább a politika számított. Valójában, ha ez az utolsó szál, amely az adott világhoz kapcsol; ha igaz, hogy semmi sem méltó jobban a csodálatra és a szeretetre, mint ennek a férfinak a sorsa, aki egyedül vállalta Franciaország sorsát egy negyed század óta; tény az, hogy — jóllehet időnként bizonyos dühös, de mindig megfékezett ellenállást mutattam —, nem táplálok semmiféle illúziót e nagy uralom jövőjét illetően, és sohasem hittem, hogy a politika boldogságot hoz. Valójában az örökkévalóság közeledte semmivé fokozza le ezt a nyüzsgést bolygónk felszínén. Miért nyugtalankodnék? Nem kell száz év, hogy az 1965-ös emberi hangyabolyból senki se legyen már életben. Közben én magam eltűnök, miután elhunytam, mert nevem újra eltűnik, valahányszor egy azok közül kileheli lelkét, akik engem ismertek, csodáltak,

szerettek, gyűlöltek. És végül eltűnik az utolsó is, aki emlékezik rám. mégha nemzedékről nemzedékre néhány hívem egymásnak át is adná nevem, mégha emlékezetem sohasem hunyna ki, és ha meg is kapnám ennek biztosítékát; ebben nem találnék sem erőt, sem vigasztalást, mert ez a halhatatlanság az emberek emlékezetében nevetségesnek tűnik annak, aki az igazi halhatatlanságot várja.

Várja, hisz benne; hisz benne teljes szívvel, teljes nekifeszülő akarásával. Ami természetes, lényegéhez tartozó, az Isten szeretete; azé az Istené, aki testté lett, akit testében érünk el és birtokolunk, hiszen elvesző emberi szíve volt neki is. Az örök életbe vetett hit arra vonatkozik, amit nem tudok felfogni, és óvakodom mindazoktól a képektől, amelyeket hajdan a másvilágról alkottam. Nem időzöm el gondolatban e képzelgéseknél.

Hiszek Abban, Aki szeret engem. Nem magamat szeretem. Nem, nem magamat szerettem; sem életemet, amelyet ezeken az utolsó lapokon madártávlatból áttekintettem. Nem tetszem önmagamnak; de nem is gyűlölöm önmagamat; inkább arra hajlanék, hogy szánakozzam önmagamon, amikor éjszaka kezem alatt érzem e fáradhatatlan szív dobogását. Szerettek és gyűlöltek, jobban szerettek, mint gyűlöltek? Jobban gyűlöltek, mint szerettek? Isten tudja.

Ellenségeim tanúim a felmentésre. Igaz, megérdemeltem, hogy ellenségeim legyenek; nemzedékem írói közül azon kevesek egyike voltam, talán az egyedüli, aki nem törődött állásfoglalásaiban azokkal a hatalmas érdekekkel, amelyeket megzavart. Vannak gyilkosai a testnek (többször fenyegettek), és vannak olyanok, akik testünk húsában akarnak elérni bennünket, éspedig minden kockázat nélkül, jóllehet a gaz bűntény mindig megkövetel egy bizonyos bátorságot... Mindezt azzal a

megfontolással tudom elviselni, hogy, ha én magam ártatlan vagyok is, ha — úgy hiszem — soha senkit nem rágalmaztam és nem támadtam meg ismeretlen életében, ha harcom mindig lelki volt a szó abszolút értelmében, és ha a legtöbbször másokért harcoltam, inkább a másikért, mint önmagamért, kétségtelen, hogy a vita hevében többször engedhettem az ellenfél megsebzése és legyőzése örömének, és néhány általam okozott seb talán nem hegedt be. Ez a gondolat segítsen mindent elfogadni és — amennyire ez tőlem telik — mindent megbocsátani.

1965. július 27-én fejezem be a *Belső emlékiratok* e második kötetét, vémars-i dolgozószobámban. Nem szép az idő. Hajnalban, jóllehet repülőzúgás zavart meg, hallottam, hogy a Claude által szeretett sárgarigó énekelt. Mint én, ő is szereti a madarakat, nem önmagukért, hanem mivel az igazi élet jelei. A fajok eltűnése a világ halálra ítélése. Ez következik be. A nagy Pán nem volt halott mostanáig: most haldoklik.

E két kötet során nem igen neveztem meg Claude-ot és Jean-t, Claire-t és Luce-t. Szeretném kifejezni velük kapcsolatos lelkiismeretfurdalásomat. Egyet, mert több is van! Nagyon közömbös apa voltam ezekkel a kis lényekkel szemben; anyjukra hárítottam a róluk való gondoskodást, aki éjjel és nappal mindig nekik élt. Nem mintha nem szerettem volna őket és nem nyugtalanított volna legkisebb rosszullétük. De ostoba író voltam, akit könyvei kötöttek le és mindaz, ami benne végbement; nem láttam meg a csodát, amely szemem előtt született. Mit nem adnék ma azért, hogy minden pillanatban lássam kis unokáim életét... De az apáról szóló fejezet margójára, miként minden más fejezethez, odaírom a *deleatur*-t: újra kell írni a példányt. És nem lehet

újraírni: hiszen mindörökre meg van írva; mindörökre osztályozva van.

Ezt a példányt nem kell összetéveszteni azzal, amit ma befejezek és holnap leadok a kiadónak. Az a kép, amelyet a *Belső emlékiratok* nyújtanak rólam, nem tűnik hízelgőnek. Sőt, sejtem, hogy sokaknak nem tetszik majd, és azt hiszem, hasonlít rám. De aki « hasonlót » mond, két egymástól eltérő tárgyra utal. Bármilyen kicsi is a távolság ebben az esetben a portré és a modell között, szakadék, amelyet nem tudok áthidalni. Így ezek a levonatok rólam, különböző korszakaimmal összevetve, azt tanúsítják, hogy minden igaz és minden pontos, de ugyanakkor minden eltorzított a javító művész ösztönös retusálásai miatt: nemcsak azt javítja ki, amit írt, hanem azt is, amit megélt. Ezek a levonatok kétségkívül jobban megfelelnek annak, ami voltam a valóságban, mint a kitalálások vagy rágalmak alapján készített karikatúrák; de azért ez nem az én egész életem. Hogyan is lehetne? De akkor ki mondja meg, hogy vajon az elhallgatások jobban torzítanak-e, mint a kitalálások?

Valójában hiszem azt, hogy ezek a lapok tartalmazzák a lényegeset rólam, még azt is, amit nem mondtam ki. Az emlékirat-író nem mindig politikai meggondolásból vagy óvatosságból hallgat el bizonyos részleteket, hanem inkább jóneveltségből és szeméremből, és főleg mivel senki sem szolgáltathatja ki magát. Hogyan is tehetnénk meg ezt? Sohasem fordítjuk hátra fejünket, legfeljebb csak egy pillanatra; különben nem tudnánk előre menni. Nem a halál az, amellyel nem tudunk szembenézni: mi mást teszünk életünk végén, mint szemközt nézünk a halállal? Tulajdonképpen megélt életünkkel nem tudunk szembenézni. Ismétlem, minden tekintetünk életünkre csak oldallagos. Ha hátrafelé mennénk, szembenézve állandóan a már megtörténttel, sóbálvánnyá változnánk,

vagyis, amint Jean Cocteau írta egyszer: megkövült könnyek szobrává.

És most jobban érzem mint valaha a lelkiismeret-furdalást, hogy rágalmaztam a vallást, hogy életemen keresztül torzképet nyújtottam róla. Ezeken a lapokon mintegy bűnbakként mutattam be, nem Izrael bűneivel megterhelve, hanem minden félelmét és furcsaságát magamra véve. Talán leginkább a kereszténytyt utasítom el önmagamban. Nem mintha a kereszténység igazságában kételkednék. Önmagamat ítélem el egy ponton, amelyet ismét meghatározok: Ha az ember nyilvánosan Krisztushoz tartozónak vallja magát gyermekkorától öregségéig, amint ezt én tettem szóban és írásban, és ugyanakkor nem voltam különb másoknál, vagy inkább sokaknál rosszabb voltam: ez olyan állásfoglalás, amely nemcsak a saját életünket és örökkévalóságunkat kötelezi el, hanem talán más férfiak és nők életét és örökkévalóságát is. Meghalnánk a szégyentől, ha megadatna nekünk, hogy a szentek megszámlálhatatlan seregét megidézhetnénk. Egyházunk a szentek Egyháza. Ma liturgiájából semmi sem indít meg jobban, mint a mindenszentek litániája. Olyan vázák vagyunk, amelyeket a fazekasnak el kellett volna dobnia; de nem dobta el, mert « azért jött, hogy keresse és megmentse azt, ami elveszett. » Végül is elrontott darabokhoz tartozunk, a selejtre szántakhoz, amelyeket összeszedtek és félretettek. Ott van az én helyem, és nem is kívánok mást az örökkévalóságra.

A FORDÍTÓ UTÓSZAVA

A modernizmustól a II. vatikáni zsinatig

F. Mauriac visszaemlékezéseiben és vallomásaiban többször utal arra a légkörre, amely a század elején Franciaországban és általában az egyházban uralkodott. Az első világháború előtt főleg a modernizmus, ill. annak elítélése okozott konfliktust a katolikus értelmiségieknek, így Mauriacnak is. X. Piusz nemcsak a modernizmust ítélte el, hanem annak szociális vetületét, a Marc Sangnier által alapított *Sillon*-mozgalmat is, amelyhez a fiatal Mauriac csatlakozott. Hogy a magyar olvasó jobban megértse Mauriac utalásait, most egészen vázlatosan bemutatjuk azt a szellemi fejlődést, amely a modernizmustól a Zsinatig terjedő fél évszázadot jellemezte.

A XX. század hajnalán az ember felfedezi, hogy ő maga annak a világnak a teremtője és ura, ahol él; ráébred szabadságára, amelyet már az 1789-es francia forradalom óta hangoztatnak és érvényre akarnak juttatni a társadalmi-politikai életben. A katolikus szellemiségben, teológiában távol vannak attól, hogy helyesen lássák és megőrizzék az egyensúlyt a Transzcendencia (Isten szabad tevékenysége) és az emberi felelősség között. A janzenista lelkiség nyomja rá bélyegét a francia katolikusok szemléletére és magatartására: eltúlozzák az eredeti bűn romboló hatását, magasztalják az isteni eleve elrendelést (predestinációt) az emberi szabadság kárára.

Az Egyház a XIX. század második felében egyre inkább hangsúlyozta már — a feltörő racionalizmussal és liberalizmussal szemben — a kétségbevont isteni hit változatlanságát. Ez az Egyház a hit megtámadott fellegvárának őre, védelmezője; átokkal sújtja azokat, akik bármilyen formában ki akarják kezdeni a hitletéteményt.

IX. Piusz 1864-es *Syllabus*-a (mintegy az I. vatikáni zsinat bevezetéseként) elítélt 80 tételt, amelyek az ún. « modern civilizáció » és a liberalizmus kifejezései voltak.

XIII. Leó pápasága (1878-1903) ugyan nagy változást, « nyitást » hozott az egyház életében (fellendült az egyházi tudományosság, a *Rerum novarum* kezdetű enciklika új, pozitív szemszögből vizsgálta a szociális kérdést...), de X. Piusz uralkodása alatt (1903-1914) ismét az integrizmus kerekedett felül. Erre az időszakra esik a modernizmus és a *Sillon* elítélése.

* * *

XIII. Leó számára éppúgy, mint IX. Piusz számára, Isten minden jog és hatalom forrása. Aki ezt nem ismeri el, felforgatja az alapelveket és az intézményeket. De XIII. Leó enciklikáiban (*Immortale Dei*, 1885; *Libertas*, 1888) két újdonság figyelhető meg: először az a tény, hogy Leó pápa kifejezi gondját, törődését kora problémái iránt és tartózkodik a kiátkozástól; másrészt meglepő éleslátással különbözteti meg a koráramlatokban azt, ami maradandó és azt, ami változó. Leszögezi az egyház és az állam egymástól való függetlenségét és szuverénitását (a maguk rendjében), ugyanakkor megadja azt a két alapelvet, amely a mai értelemben vett dialógus alapjának tekinthető: a lelkiismereti és vallási szabadság elve mint a személy jogainak biztosítéka; a közjó előmozdítása mint az állam legfőbb célkitűzése. Olyan dokumentumok, mint a *Rerum novarum*, az ember és szabadsága előmozdítását, a világért vállalt felelősséget és a társadalmi igazságosságot sürgették, és megjelölték a világiak feladatait az egyházban.

Az egyház szabadságjogaiért való küzdelem mindenfelé megindult. (Észak-Amerikában az ún. « amerikanizmus »

túlságosan is követelte ezt a szabadságot, pontosabban: a katolicizmus és a modern civilizáció közti megegyezést sürgette). Egyesek az egyházi tekintély meggyengítésétől féltek. Európában, főleg Franciaországban pedig az ún. « modernizmus » kikezdte a hitletéteményt, a dogmákat is. X. Piusz alatt az ellenhatás és a megmerevedés korszaka következett. A katolikus értelmiség és a papság nagy része a modernista válságba keveredett. Az irány zászlóvivője és megtestesítője Alfred Loisy pap-exegéta volt. 1902-ben jelent meg a párizsi Picard kiadónál két kis könyve: *Evangéliumi tanulmányok* és *Az Evangélium és az Egyház*. Ez utóbbi főleg a német liberális protestáns Adolf von Harnack konferenciasorozatára akart válaszolni: meg akarta mutatni a « kereszténység lényegét ». Harnack ugyanis a római katolikus egyházat kizárólag jogra és hatalomra épített szervezetként jellemezte, amelynek semmi köze sincs az Evangéliumhoz, sőt annak egyenes meghazudtolása. Ugyanakkor a liberális protestantizmust úgy állította be, mint Krisztus szellemének igazi képviselőjét. Loisy ellentámadást intézett Harnack ellen, éspedig az ő módszerét követve. Az Evangélium *történeti-kritikai* elemzésével ki akarta mutatni, hogy a katolicizmus intézményes, dogmatikai és kulturális fejlődése folytonosságban van az őskereszténységgel és az Evangéliummal.

Loisy kísérlete egészen új volt katolikus körökben; hamarosan az ellentmondások pergőtüzébe került. X. Piusz 1907. július 17-én közzétette *Lamentabili* kezdetű dekrétumát, amelynek jórésze (a 65 elítélt tételnek kétharmada) Loisy könyvének nézeteit bélyegzi meg. Ugyanebben az évben, szeptember 8-án jelent meg X. Piusz *Pascendi* kezdetű enciklikája is, amely ünnepélyesen elítélte a « modernizmus » tévedéseit. Loisyt 1908-ban kiközösítették az Egyházból.

Könyvek, brosúrák, cikkek tömkelege jelent meg: a teológiai viták egész Franciaországot lázba hozták. Exegéták és teológusok — maradiak és « modernisták » — vitatták a történeti-kritikai módszer alkalmazását az evangéliumok értelmezésében, a dogmafejlődés problémáját, a krisztológia kérdéseit (pl. Jézus isten-emberi öntudatát, csodáit), az egyház mivoltát, az új apologetika módszerét (pl. M. Blondel filozófusét). X. Piusz elítélése megállította a modernizmus terjedését, de ugyanakkor megbénította azt az egészséges új gondolkodást is, amely a keresztény üzenet korszerűsítésére törekedett, és amely csak a két háború között az ún. « új teológiában » kapott ismét erőre. (Sajnos, XII. Piusz *Humani generis* kezdetű körlevele 1950-ben ismét elfojtotta a teológiai megújulást).

Még a századforduló előtt Franciaországban egyes katolikusok — a feltörő antiklerikalizmussal és « laikus » szellemiséggel szemben — azt keresték, miként lehet megélni a hitet a demokratikus társadalomban, az új helyzetben. Marc Sangnier és társai 1893-tól kezdve kezdtek összegyűlni a párizsi Szent Szaniszló kollégium kriptájában. 1894-ben megalapították a *Sillon* (Barázda) nevű mozgalmat, amely nemcsak az egyház és a köztársaság kiengesztelődését kereste, hanem meg akarta valósítani, a katolikus társadalmi erőkkel, az igazi demokratikus köztársaságot. Amíg a *Sillon* az erkölcsi nevelés és a vallás védelme mozgalma maradt, élvezte az egyházi jóváhagyást. De amikor a Forradalom nagy eszméinek elfogadását, a nagyobb demokratizálódást és a nem hívőkkel való együttműködését kezdte hirdetni, gyanús lett. 1905-ben Roubaix-ban a *Sillon* és a *Libre-Pensée* közösen összejövetelt tartott, amelyen Marc Sangnier kijelentette: « Megváltoztatni az erkölcsöket, mielőtt megváltoztatnánk a törvényeket. Lássátok, azt a példát idézem,

amelyet az előbb valaki felhozott. A francia Forradalom által megalapozott demokrácia! Milyen fura igaz történet! Átalakította a politikai monarchiát köztársasággá, vagy inkább: lefejezett monarchiává, mert jelenlegi köztársaságunk király nélküli monarchia. Ugyanaz az adminisztratív központosítás, ugyanaz a zsarnokság, ugyanaz a hadsereg-szervezés; olyan prefektusaink vannak, akiket alig lehet megkülönböztetni a király által küldött kormányzóktól. » Sangnier így következtetett: « Nem a politikai társadalom, hanem a gazdasági és az erkölcsi társadalom megváltozását kérjük. »

1910. augusztus 25-én X. Piusz levelet tett közzé, amelyben elítélte a *Sillon*-t. Világosan kifejezte, hogy a mozgalom a liberális és modernista elmélet tévedéseit testesítette meg társadalmi síkon. Az 1900-1910 közötti időszak valóban az Egyház és a modern világ, modern gondolkodás közötti párbeszéd elfojtásának évtizede. Az « integrizmus » (merev maradiság) kihasználta az 1910-es évek fojtott szellemi légkörét: gyanúsítások, félremagyarázások, feljelentések, meddő polémiák korszaka ez. (Tudjuk, hogy a magyar Prohászka Ottokár is, aki a haladó eszméket, XIII. Leó szociális elveit képviselte, három írásával indexre került, mivel modernizmussal gyanúsították). Mindenesetre, a modernizmus idején reális problémákat vetettek fel, amelyekre — részben — csak a II. vatikáni zsinat adott választ. Igaza van Y. de Montcheuil francia jezsuita teológusnak, aki a 40-es évek elején megjegyezte: « A modernizmus problémája csak akkor oldódik meg, ha a teológia eleget tesz azoknak a követelményeknek, amelyek a modernizmust megszülték. » Franciaországban tehát a haladó katolikus értelmiség (Sangnier, Mgr Duschesne, Laberthonnière, M. Blondel...) gyanús lesz, egyeseket elítélnek, indexre tesznek. Csak a harmincas években, XI. Piusz pápa alatt kezdő-

dik ismét a nyitás. Neves (részben « megtért ») világi katolikus írók és gondolkodók új szellemiséget alakítanak ki: J. Maritain, E. Borne, G. Marcel, J. Lacroix, E. Mounier... Valamennyien keresik a párbeszédet a modern korral. Ezek köréhez tartozik F. Mauriac is, bár a regényíró ekkor kevésbé « elkötelezett » és belső válságokkal küzd.

Ebben az időszakban terjednek értelmiségi körökben a tudós jezsuita, Teilhard de Chardin paleontológus és gondolkodó eszméi is, aki (a modernista Ed. Le Roy barátsága és bergsonizmusa révén) szintén a gyanúsítottak listájára kerül. Már az *Études* c. folyóirat is kezdi közölni Teilhard cikkeit, aki elfogadja a modern tudományos gondolkodást, az evolúciót, és az új szellemi helyzetnek megfelelően akarja újragondolni a kereszténységét. Mauriac kevésbé rokonszenvez Teilhard kozmikus (és túlságosan optimista) szemléletével, mint a másik auvergne-i tudós gondolkodó, Blaise Pascal (1623-1662) lelkiségével. (Pascalról lásd: Szabó F., *Jelek az éjszakában*, 17-213).

Amikor Mauriac *Amit én hiszek* c. vallomását és *Emlékiratait* írja, már megkezdődött a XXIII. János pápa által meghirdetett II. vatikáni zsinat. Így az idős író, az « agg Simeon » megláthatta, amire mindig sóvárgott. A *Syllabus* és VI. Pál *Ecclesiam suam* kezdetű, a párbeszédről szóló körlevele között egy évszázad telt el.

François Mauriac, aki a modernizmus idején annyit szenvedett « nyitott » hite miatt, a Zsinat idején kiengesztelődik még az Egyház látható szervezetével, nagyon is emberi valóságával is. XII. Piusz pápasága után XXIII. János és VI. Pál egészen új légkört teremtett. De a zsinat utáni időszak krízise, az új « modernizmus » ismét csak megpróbálja hitét. Most már « maradinak » érzi magát, miként néhány « laikus » kortársa, Maritain,

Gilson, Green, Guitton... Mindenesetre, helyesen jegyezte meg az egyik francia püspök Jean Guitton katolikus filozófusnak a két háború közötti világi katolikusok tanúságtételéről: « ... Jóval a Zsinat előtt, főleg Franciaországban, a világi írók-gondolkodók (Claudel, Blondel, Gilson, Maritain, G. Marcel, J. Chevalier, F. Mauriac, J. Green, Bernanos, Malègue, Thibon...) mutatták a legnagyobb bátorságot, hogy kimondják azt, amit igaznak tartottak. Ténylegesen e világiak találtak a legnagyobb hallgatóközönségre. » (J. Guitton, *Silence sur l'essentiel,* 1987, 13. old.)

* * *

« Ez az Egyház, amely most szemünk előtt vedli le ósdi rítusainak holt bőrét..., írtam. Úgy folytattam elmélkedésemet ezeken az *Emlékiratok*on keresztül, mintha nem lenne senki a világon rajtam és Teremtőmön kívül. És mégis, ahhoz az Egyházhoz tartozom, amely XXIII. János és most VI. Pál pápasága alatt (ez utóbbi most tért vissza szentföldi zarándokútjáról) megvigasztal mindazon csapások miatt, amelyeket rám mért.

Befejezésül hálát kell adnom; meg kell találnom egy kicsit azt az örömtől való reszketést, amely az agg Simeont lelkesítette: « *Nunc dimittis servum tuum, Domine...* » Most bocsásd el szolgádat, Uram! Mert vénségünk napjaiban a mi szemünk is látta azt, amit ifjúságunk nem mert remélni. »

TARTALOM

F. Mauriac hite (Szabó Ferenc bevezetője) . . 5
Vallomás-töredékek (« Belső emlékiratok », 1959) . 15
Amit én hiszek (1962) . 27

I. A kiinduló pont 29
II. Minden egyes emberi lény helyettesíthetetlen . 36
III. Az elfogadott és visszautasított misztérium . 41
IV. A tisztaság követelménye . 51
V. Ellenséges testvérek 63
VI. Hüvelyk Matyi 76
VII. A démon . . . 80
VIII. Tartozásom Pascalnak . 84
IX. Imádság a hitért . 92
X. Megbánások 102

Új belső emlékiratok (1965), részletek: 105
Végső számvetés (Epilógus) . 107
Életem madártávlatból (Utószó) . 149

A fordító utószava: A modernizmustól a II. vatikáni zsinatig 173